

wielewaal

tweemaandelijks tijdschrift
november 2000 jaargang 66
afgiftekantoor antwerpen x

natuurbeleving - natuurstudie - natuurbehoud

**De Wielewaal,
natuurvereniging, vzw**

Meer dan 60 plaatselijke afdelingen
verspreid in het Vlaamse en het
Brusselse Gewest
Doelstellingen: natuurbeleving,
natuurstudie, natuurbehoud

Samenwerking

De Wielewaal hecht veel belang aan
samenwerking met andere
natuurverenigingen en aan overleg
met overheidsinstellingen.

Natuurbehoud

De vereniging beheert 2000 ha
natuur en koopt jaarlijks zowat
150 ha reservaatgronden.

Steun

U kan ons steunen, niet enkel door
uw lidmaatschap, maar ook door
giften, die fiscaal aftrekbaar zijn
vanaf 1000 F.

Nalatenschappen en legaten

U kan onze inspanning voor het
natuurbehoud daadwerkelijk
steunen door een nalatenschap of
legaat. Door dergelijke
begunstigingen kan De Wielewaal
reeds herhaaldelijk waardevolle
natuurgebieden verwerven.
Indien U dergelijke steun zou
overwegen kan U een notaris
raadplegen of inlichtingen vragen op
ons secretariaat (vragen naar Joris
Braquené, tel. 014/47 29 52)

Als lid ontvangt U

- zes maal per jaar Wielewaal,
boordevol natuurinformatie
- op aanvraag: vier maal per jaar
Oriolus, het tijdschrift voor de
gevoerde vogelkijker

Administratie:

De Wielewaal vzw
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
Open van dinsdag tot en met
zaterdag tijdens de kantooruren
tel. 014/47 29 50 - fax 014/47 29 51
gemeentekrediet 096-2218078-97

Redactie-adres: Gie Luyts,
Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout

Lidmaatschap:

België 706 F of 17,5 EURO
andere landen: 1.150 F of 29 EURO

promoti

201

Met positieve energie er tegen
aan!

202

Glippen de middenmoters door de mazen van
het inventarisatienet?

206

Alsemambrosia

210

Erika, auf der Heide...

213

Sijsjes... van geliefde kooivogels tot attracties op
de voederplek!

214

Natuurhistorisch nieuws

220

Voor u gesprokkeld

225

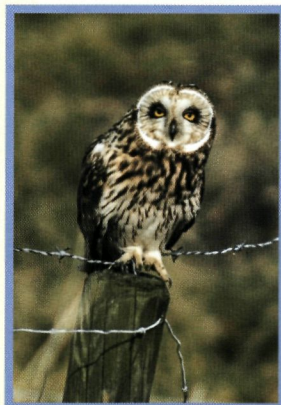
Activiteitenkalender

231

Reizen met de Wielewaal

236

Boekbesprekingen

"Velduil"
(foto: Marcel Vos)

Het georganiseerd natuurbehoud door vrijwilligers in Vlaanderen kreeg op 24 september een historische positieve stimulans. Onze Bijzondere Algemene Vergadering keurde met maar liefst 90% van de stemmen een missie-tekst goed omtrent het concept voor een nieuwe natuurbehoudsentiteit.

Met positieve energie er tegen aan!

Deze tekst werd opgesteld door de Raden van Beheer van De

Wielewaal, Natuurvereniging vzw en Natuurreservaten vzw. Bedoeling van de tekst is om inzake de belangrijkste uitgangspunten voor een nieuwe entiteit de neuzen in dezelfde richting te laten wijzen. Basisbegrippen zijn het respect voor de lokale diversiteit, democratie, een brede maatschappelijke visie, constructieve openheid, het complementair elkaar versterken, het subsidiariteitsbeginsel...

Het voorbije half jaar werd er door de beide Raden van Beheer tevens onderhandeld over hoe een nieuwe gezamenlijke vereniging er zowel structureel als inhoudelijk per werkingsdomein kan uitzien. Deze onderhandelde materie werd door de Bijzondere Algemene Vergadering met een krachtige meerderheid goedgekeurd. Namens de Raad van Beheer wens ik dan ook de werkende leden te bedanken voor het vertrouwen dat ze in ons werk stellen. We kregen als Raad van Beheer met 86% ook een nieuw en versterkt mandaat om verdere stappen in de richting van een integratie te zetten. We stellen daarnaast vast dat steeds meer mensen achter het idee staan om de krachten te bundelen. Als voorzitter kan ik deze evolutie alleen maar toejuichen. Interne eensgezindheid ligt me immers zeer nauw aan het hart.

Pluspunten voor een nieuwe entiteit zijn in zowat alle natuurwerkingsvelden terug te vinden. Kort samengevat zijn dit: het wegvallen van de concurrentie, het vermijden van dubbel werk, het verhogen van de efficiëntie met het schaalniveau, het toenemen van de slagkracht door het bundelen van krachten en het creëren van een nieuw elan door de sterke punten van beide verenigingen te combineren. De meerwaarde van een fusie geldt niet alleen voor de vereniging als geheel, maar evengoed voor de afdelingen die in hun lokale werking een betere ondersteuning kunnen krijgen. U vaart er als individueel lid ook wel bij, want we zullen u meer kwaliteitsvolle producten en dito dienstverlening kunnen aanbieden.

Op hetzelfde moment van onze Bijzondere Algemene Vergadering keurde ook deze van Natuurreservaten vzw de onderhandelde materie en het gevraagde nieuwe mandaat goed. Er kunnen dus stappen gezet worden om de nieuwe entiteit vorm te geven. Dit willen we samen met U en met de afdelingen en leden van de beide verenigingen doen. Op 2 december richten we een gezamenlijke denkdag in om in werkgroepjes rond diverse onderwerpen de energie op een constructieve wijze te bundelen. U leest er verder meer over in dit nummer. U komt toch ook?

Wouter Mertens
Voorzitter De Wielewaal,
Natuurvereniging vzw

Onderzoek over de verspreiding van soorten is een waardevolle klassieker voor het natuurbehoud.

Kennis over de aanwezigheid van soorten vormt vaak een directe aanleiding tot het opstarten van soortgerichte of gebiedsgerichte beschermings- en beheersmaatregelen.

Verspreidingsgegevens kunnen gebundeld worden tot een verspreidingsatlas van een soortengroep.

Wanneer verspreidingsgegevens over een langere periode worden verzameld (of tenminste tweemaal met een redelijk tijdsinterval) bieden ze de basis voor het opstellen van rode lijsten.

Een rode lijst is een classificatie van soorten volgens de mate van bedreiging waarvoor internationale richtlijnen bestaan (Maes et al. 1995).

Twee criteria – gebaseerd op inventarisatiegegevens – worden gebruikt om de mate van bedreiging uit te drukken: de mate van achteruitgang en de actuele zeldzaamheid. Rode lijsten worden erkend als belangrijke instrumenten voor het natuurbehoud en -beleid.

HANS VAN DYCK

Natuurbehoud met een Glippen de middenmoters door de mazen van het inven

TE GROTE HOKKEN

Van oudsher is inventariseren 'hokjeswerk'. De eenheid om de aanwezigheid van een soort uit te drukken is een hok uit een of ander geografisch rasterstelsel (bv. UTM, IFBL). De resolutie van een inventarisatiehok kan verschillen tussen projecten en publicaties: bv. 10x10 km voor loopkevers (Desender *et al.* 1995) en libellen (De Knijf & Anselin 1996), 5x5 km voor dagvlinders (Maes & Van Dyck 1996, 1999), 4x4 km voor amfibieën en reptielen (Bauwens & Claus 1996). Meestal worden verspreidingsgegevens met een hogere resolutie verzameld (bv. 1x1 km), maar voor toepassingen zoals atlassen en rode lijsten worden de gegevens in grotere hokken samengebracht om een betere bedekkingsgraad te halen. Als een in-

ventarisatie bedoeld is om een globaal beeld te krijgen van de verspreiding van soorten in een ruim gebied (bv. een provincie of heel Vlaanderen), lijkt een dergelijke benadering gerechtvaardigd. De keuze wordt bovendien door de praktijk gedicteerd want verspreidingsonderzoek is vooral vrijwilligerswerk en het bemonsteren van alle Vlaamse 1x1 km-hokken binnen een tijdsbestek van hooguit enkele jaren is tot nu toe nooit haalbaar gebleken.

Als verspreidingsgegevens in grote hokken gebruikt worden voor het meten van veranderingen in de verspreiding van soorten (bv. rode lijsten), ligt de zaak anders. De kans is dan immers groot dat de actuele verspreiding wordt overschat en de achteruitgang in verspreiding onderschat. Een recente Brit-

Inventarisatie (foto: Hans Van Dyck)

«hokjesmentaliteit» : arisationet?

se studie toont aan dat dagvlinders een veel geringere oppervlakte bevolken dan men op basis van de ingekleurde 10x10 km hokken zou vermoeden (Cowley *et al.* 1999). De gemiddelde bedekkingsgraad voor 20 dagvlindersoorten bleek amper 1,4% van het oppervlak binnen bevolkte hokken te zijn. Het Bont dikkopje bijvoorbeeld, bevolkt 2% van de oppervlakte van Groot-Brittannië op basis van de 10x10 km hokken, maar de som van alle effectieve vliegplaatsen (bevolkte habitatplekken) bedraagt slechts 0,03%.

Dit geldt niet alleen voor de zeldzame soorten. Ook de verspreiding van eerder algemene soorten – de ‘middenmoters’ – krijgt een ander beeld als de verspreiding in grote hokken werd vergeleken met de habitatoppervlakte

die ze effectief bevolkten. In een studiegebied in Noord Wales bleek de Kleine vuurvliinder in 76% van de 10x10 km hokken voor te komen, maar in realiteit bedekten de bevolkte plekken amper 1% van het gebied; het Hooibeestje met een bedekkingsgraad van 82% voor de hokken, kwam niet verder dan 11% van de totale oppervlakte van het gebied (Cowley *et al.* 1999).

SIGNAAL VAN MIDDENMOTERS

Er is geen reden om aan te nemen dat deze discrepantie typisch Brits is. Onderzoek in het kader van het *Soortbeschermingsplan Gentiaanblauwtje* (in opdracht van Afdeling Natuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap – Vanreusel, Maes & Van Dyck, in voorbereiding) komt tot een totaal bevolkt habitatoppervlak van nauwelijks 47 ha! Hoewel het Gentiaanblauwtje in de verspreidingsatlas 22 hokken van 5x5 km ‘rijk’ is (Maes & Van Dyck 1999), leeft deze bedreigde vlinder momenteel in nauwelijks 0,005% van deze 22 ingekleurde hokken. Al dit cijfermateriaal illustreert dat de verspreiding van zeldzame, maar ook van meer verspreide soorten overschat wordt.

Het probleem schuilt niet alleen in het overschatten van de verspreiding, maar ook in het onderschatten van de werkelijke achteruitgang (Thomas & Abery 1995). Pas als de allerlaatste populatie in een inventarisatiehok is verdwenen, wordt het hok niet langer ingekleurd en pas dan in rekening gebracht voor het meten van de achteruitgang (bv. rode lijst). Dit knelpunt stelt zich voor zeldzame soorten, maar zeker ook voor wat ik eerder middenmoters heb genoemd. De studie van Cowley *et al.* (1999) vond zelfs geen aantoonbaar verschil in de mate van achteruitgang tussen zeldzame soorten (bv. Heideblauwtje) en meer verspreide soorten (bv. Hooibeestje) als met de bevolkte habitatoppervlakten werd gerekend i.p.v. met hokken. Als je de oefening op de klassieke wijze met de 10x10 km hokken uitvoert, besluit je dat de zeldzame soorten achteruitgaan, maar dat dit niet het geval is voor de middenmoters. Deze laatste conclusie is dus een artefact van het werken met

grote eenheden voor de verspreiding. Het feit dat ook meer verspreide soorten sneller achteruitgaan dan conventionele inventarisaties laten vermoeden, en mogelijk met een tempo dat vergelijkbaar is met dat van zeldzame soorten, is een uitermate belangrijk signaal. Het zegt veel over de toestand van de natuur binnen én buiten de reservaten. Ook voor Vlaanderen zijn resultaten van soortgerichte inventarisatieprojecten (atlassen, rode lijsten, eerste natuurrapport) gebaseerd op hokken van 4x4 tot 10x10 km. Hierdoor zijn we niet in staat dit signaal te detecteren. We meten met andere woorden weinig accuraat en met een ongeoorloofde vertraging de veranderingen in biodiversiteit aan de hand van grote, ‘gebiedsdekkende’ inventarisatieprogramma’s. Aanpassingen zijn noodzakelijk om er voor te zorgen dat het inventarisatiewerk op een meer efficiënte wijze de vinger aan de pols kan houden voor de snelle veranderingen van biodiversiteit in heel het landschap.

NIEUWE AANPAK NODIG

Als de globale verspreidingspatronen van een soortengroep duidelijk zijn (bv. bij publicatie van een atlas), kunnen twee, complementaire sporen binnen een inventarisatieprogramma gevolgd worden. Ten eerste, is er het karteren van de effectief gebruikte oppervlakten voor rode-lijstsoorten. Het aanduiden van dergelijke zones kan eenvoudig op topografische kaartafdrukken. Deze ruimtelijke informatie wordt naderhand gestockeerd in digitale GIS-bestanden (GIS : *Geografisch Informatie Systeem*) hetgeen vele toepassingen vergemakkelijkt (bv. afbakenen van prioritaire gebieden in het VEN of toetsen van voorstellen tot afbakening, enz.). De Vlinderwerkgroep werkt bijvoorbeeld nu – na het verschijnen van de atlas (Maes & Van Dyck 1999) – aan zo’n gedetailleerde, ruimtelijke gegevensbank voor dagvlinders van de rode lijst. Ten tweede, is er het volgen van de soorten die niet op de rode lijst staan (middenmoters en zeer algemene soorten) in een representatieve steekproef van inventarisatiehokken (bv. 1x1 km) verspreid over Vlaanderen. Een pilootstudie van

Kleine vuurvliinder

(foto: Dirk Maes)

het Instituut voor Natuurbehoud i.s.m. de Universiteit van Gent over het opzetten van een geïntegreerde ecologische monitoring voor de natuur buiten de reservaten is in dit verband zeer vermeldenswaardig.

Het meetnet in ontwikkeling zal moeten toelaten om diverse veranderingen in het landschap op verschillende schaalniveaus te registreren. Zo worden ondermeer enkele taxonomische groepen gevolgd in een reeks van 1x1 km hokken verspreid over de verschillende Vlaamse ecoregio's. Een dergelijke aanpak dient ook voor inventarisaties uitgewerkt te worden. De vernieuwde werkwijze voor de Vlaamse broedvogelatlas volgt reeds zo'n twee-sporen filosofie met 5x5 km als basiseenheden, aangevuld met steekproefhokken van 1x1 km waarbinnen ook naar densiteiten wordt gekeken (handleiding : <http://www.instnat.be>). De bijzondere broedvogels worden in meer detail gevolgd (territoriakartering).

Naast de verspreiding is ook de talrijkheid van een soort een relevante parameter voor het natuurbehoud. Kleine populaties hebben meer kans om plaatselijk uit te sterven dan grote. Wanneer gestandaardiseerde tellingen worden uitgevoerd, kan een terugval in de populatiegrootte een vroeg signaal geven nog voor de verspreiding krimpt. Daarom wordt er de jongste jaren meer en

meer gepleit om voor diverse soorten-groepen monitoringprogramma's op te starten. De toepassingsmogelijkheden beperken zich niet tot het volgen van de toestand van de natuur. Ook voor beheersevaluatie is dit van belang. In Nederland loopt er reeds 10 jaar een monitoringsproject voor dagvlinders waarbij verspreid over het hele land op 250 locaties wordt geteld. Daarnaast lopen ook soortspecifieke tellingen voor rode lijstsoorten. Het is een samenwerkingsproject van de Vlinderstichting en het Centraal Bureau voor de Statistiek, dat medegefinancierd wordt door de overheid (Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer). Een recent rapport toont dat meerdere zeldzame of bedreigde soorten zonder enige kentering blijven achteruitgaan (bv. Heideblauwtje) én dat ook meerdere middenmoters dalende populatietrends hebben (bv. Argusvlinder) (van Swaay & Ketelaar 2000). In Vlaanderen doen vrijwilligersgroepen pogingen om monitoring van soorten-groepen uit te bouwen (bv. dagvlinders). Maar dergelijke initiatieven ontpoppen zich vooralsnog niet tot een succesvol meetnet omdat een professionele equipe voor het verwerken van de gegevens, het rapporteren en voor het bijhorende secretariaatswerk ontbreken. Als de ondersteuning en verwerking moeizaam lopen, haken vele vrijwillige tellers af. Ook hier dringen organisatorische

bijsturingen zich op en moet gezocht worden naar gemeenschappelijke mogelijkheden voor verschillende taxonomische werkgroepen en projecten. Bovendien lopen er nu diverse onderzoeksprojecten over monitoring in opdracht van Afdeling Natuur van de Vlaamse Gemeenschap, die de volgende jaren in praktijk worden gebracht (o.a. monitoring bij natuurinrichting, monitoring van natuurbeheer, multi-soortenmonitoring). Het Instituut voor Natuurbehoud bundelde recent de beschikbare kennis over de methoden van monitoring voor diverse soortengroepen (Van Olmen *et al.* 2000).

PLEIDOOI

Net zoals vele andere aspecten van soortgericht onderzoek lijdt het inventarisatieonderzoek vaak aan een willekeurige, *ad hoc* aanpak. Dat is op zich niet zo verwonderlijk omdat in eerste instantie het documenteren van de globale verspreiding van een soortengroep als doel voor ogen wordt gehouden. Maar, nu gegevens over soorten steeds meer aangesproken worden voor andere toepassingen in het natuurbehoud, is de tijd rijp om de aanpak en organisatie van het soortgericht onderzoek in Vlaanderen op een kritische, maar constructieve wijze door te lichten en bij te sturen. Bijvoorbeeld alleen al voor de natuurrapportage over de toestand van de natuur – een opdracht voor het Instituut voor Natuurbehoud – zijn de huidige soortgerichte gegevens grotendeels ontoereikend om een tweejaarlijkse balans te kunnen opmaken. Vrijwilligers spelen een belangrijke rol bij het verzamelen van verspreidings- en monitoringgegevens, maar de wetenschappelijke en logistieke omkadering, uitbouw van programma's, statistische verwerking, vorming van vrijwillige medewerkers, enz., nemen aan belang toe en vergen meer organisatie. Een betere uitbouw van het soortgericht onderzoek is een gezamenlijke taak voor de overheid, de onderzoeksinstituten en de verenigingen, maar momenteel missen we een stimulerend forum om dit te doen.

In aanvulling op het pleidooi om met meer diverse soorten en soortengroepen rekening te houden bij de planning en evaluatie van natuurbehoudsmaatregelen (Van Dyck *et al.* 1999), pleit ik hier om op korte termijn een beter, wetenschappelijk en logistiek ondersteund inventarisatie- en monitoringprogramma uit te werken voor die paar soortengroepen waarover reeds een behoorlijke basiskennis over de verspreiding beschikbaar is (o.a. planten, dagvlinders, libellen, amfibieën en reptielen). Dit omvat ook denkwerk over de relaties tussen het type van informatie en de aard van toepassingen (o.a. beleidsvragen). Later kunnen voor andere soortengroepen vergelijkbare stramien toegepast worden. Vooral rond de vertaling van onderzoeksgegevens naar het beleid is

er nog veel creatief werk aan de winkel. De Vlaamse overheid moet daartoe in haar volgend Milieu- en natuurbeleidplan voldoende mogelijkheden en middelen voorzien. Werkbare meetnetten die in staat zijn om veranderingen in biodiversiteit accuraat te meten zijn onmisbaar voor het moderne natuurbehoud in een regio waar de natuur zorgwekkend onder druk staat en de vraag naar bruikbare cijfers voor het beleid groter wordt.

Hans Van Dyck
Departement Biologie
Universiteit Antwerpen (UIA)

Ik dank Dirk Maes en Wouter Vanreusel voor het kritisch nalezen van deze tekst.

Referenties

- Bauwens D. & Claus K. 1996. *Verspreiding van amfibieën en reptielen in Vlaanderen*. De Wielewaal, Turnhout.
- Cowley M.J.R., Thomas C.D., Thomas J.A. & Warren M.S. 1999. Flight areas of British butterflies : assessing species status and decline. *Proc. R. Soc. Lond. (B)* 266 : 1587-1592.
- De Knijf G. & Anselin A. 1996. *Een gedocumenteerde Rode Lijst van de libellen van Vlaanderen*. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
- Desender K., Maes D., Maelfait J.-P., Van Kerckvoorde M. 1995. *Een gedocumenteerde Rode Lijst van de zandloopkevers en loopkevers van Vlaanderen*. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
- Maes D., Maelfait J.-P. & Kuijken E. 1995. Rode lijsten : een onmisbaar instrument in het moderne natuurbehoud. *Wielewaal* 61: 149-156.
- Maes D. & Van Dyck H. 1996. *Een gedocumenteerde Rode Lijst van de dagvlinders van Vlaanderen*. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
- Maes D. & Van Dyck H. 1999. *Dagvlinders in Vlaanderen : Ecologie, verspreiding en behoud*. Stichting Leefmilieu vzw/KBC, Antwerpen & Instituut voor Natuurbehoud en Vlaamse Vlinderwerkgroep vzw, Brussel.
- Thomas C.D. & Abery J.C.G. 1995. Estimating rates of butterfly decline from distribution maps : the effect of scale. *Biol. Conserv.* 73 : 56-65.
- Van Dyck H., Gysels J. & Maes D. 1999. Multi-soortenmonitoring. Naar een efficiënt gebruik van soorten in het Vlaamse natuurbehoud. *Landschap* 16 : 265-271.
- Van Olmen M., Vanacker S. & Hofmann M. (red.) 2000. *Hoe aandachtsoorten en grondwaterstanden opvolgen?* Rapport IN.R.2000.3, Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
- van Swaay C.A.M. & Ketelaar R. 2000. *Dagvlinders en libellen onder de meetlat : Jaarverslag 1999*. Rapport VS2000.06. De Vlinderstichting, Wageningen.

Bont dikkopje

(foto: Dirk Maes)

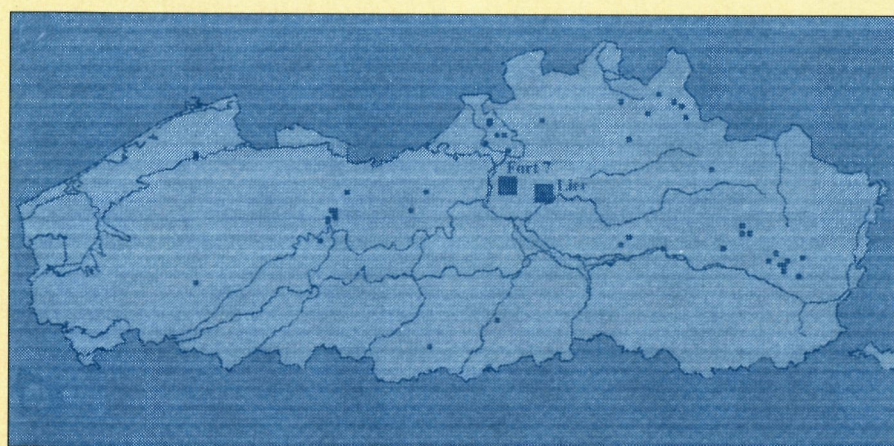
Traditionele opname van de Alsemambrosia in mijn tuin in 1998, alleen de achtergrond wordt gevormd door een licht doek. Het beeld lijkt niet natuurlijk, maar het maakt wel de groene plant zichtbaar met een goed contrast.
(foto: W. Van Spaendonck)

Alsemambrosia

Ambrosia artemisiifolia

Een merkwaardige gast, deze vreemde plant die van tijd tot tijd plots de kop opsteekt en dan weer verdwijnt zoals hij gekomen is. Antoon Deceuninck (1998) beschreef zijn bevindingen hiermee in een artikel in het afdelingsblad van Wielewaal-Antwerpen-Zuid. Ik had ook enkele, eerder verrassende ontmoetingen met de Alsemambrosia. Het eerstvolgende hoofdstuk is de genoemde tekst van Antoon Deceuninck. Nadien kom ik terug aan het woord.

Verspreiding van Alsemambrosia in Vlaanderen en Brussel. Het plannetje werd in digitale vorm geleverd door Flo.Wer vzw. We hebben het bestand naar een "TIF"-formaat geconverteerd, ingekleurd met cyaan en de betrokken waarnemingen aangeduid. Een belangrijk deel van het veldwerk voor de Florabank werd geleverd door de nationale plantenwerkgroep van De Wielewaal, ook de plantenwerkgroepen van een aantal Wielewaal-afdelingen hebben hieraan ontelbare uren besteed. Florabank (toelating 2000-wvl-27) is een geïnformatiseerde databank met plantenverspreidingsgegevens van Vlaanderen op niveau 1km². Aan Florabank wordt meegewerkt door Flo.Wer vzw, de Nationale Plantentuin van België, het Instituut voor Natuurbehoud en het laboratorium voor Plantkunde van de Universiteit Gent. Florabank wordt financieel ondersteund door AMINAL, afdeling Natuur (VLINA/96/02).'

UITZONDERLIJK VERSCHIJNSEL OP FORT 7, 1997

Hector De Ceulaer, conservator van het Wielewaalreservaat Fort 7, trof aldaar in de maand september een niet alledaagse plant aan die erin geslaagd was, op zijn eentje, het nochtans goed omsloten reservaat binnen te dringen. Hij wist ze, terecht, te determineren als "Alsemambrosia".

Het is een, uit Noord-Amerika afkomstige, eenjarige plant uit de composietenfamilie. Ze kan een hoogte bereiken van 90 cm.

De stengel is min of meer aanliggend behaard en bovenaan vertakt.

De bladeren zijn dubbel geveerd en gelijken wat op die van de ons beter bekende Bijvoet *Artemisia vulgaris*, vandaar het epitheton "artemisiifolia". De onderste bladeren staan kruisgewijs of toch minstens tegenoverstaand terwijl ze bovenaan verspreidbladig zijn.

Op de hoofdstengel en de vertakkingen ervan komen lange aarvormige trossen

met mannelijke bloemen voor. Onderaan deze trossen kunnen ook een paar vrouwelijke bloemen voorkomen, verschijnsel dat ook bij sommige zeggen *Carex* bekend is.

De mannelijke bloemen staan met 10 tot 15 (soms) 20 bijeen in een omwindsel waarvan de blaadjes tot een schoteltje zijn samengegroeid. De steeltjes van dat het omwindsel zijn naar beneden gekromd zodat de bloemen ondersteboven hangen, als het ware beschermd door een kapvormig prieeltje.

De mannelijke bloemen zijn buisvormig met vijf, driehoekige slippen. Deze laatste zijn omboord met een donker lijntje. De helmdraden zijn vergroeid, maar de gele helmknoppen zijn vrij. De stamper van de mannelijke bloem is onvruchtbaar. De top ervan bestaat uit borstelvormige haren.

De vrouwelijke bloemen staan rechtop, alleen of met een paar samen, in de oksels van de bovenste bladeren. Ze zijn omgeven door twee eivormige schutbladen maar ze hebben verder kelk noch kroon.

De vruchtjes hebben rondom 5 à 7 steeltjes en een kegelvormige top, alles samen circa 3 mm lang, met daarboven de zeer opvallende restanten van de tweeledige stempel waarvan elk deel even lang is als de gehele vrucht.

De bevruchting geschiedt door windbestuiving en wordt bovendien bevorderd door de stand van de bloemen, zegge de mannelijke bovenaan met de top naar beneden, en de vrouwelijke onderaan en rechtopstaand.

Het is een adventiefplant die wel eens in de Kempen kan voorkomen (Z), maar

Opname van de stuifmeelkorrels van ambrosia, in het Engels Ragweed. De afbeelding zoals ze in het Amerikaanse boek staat, is een vergroting van 1000x. We hebben ze ingescand in "TIF"-formaat en er een kleurtje op gezet, namelijk magenta.

voor het overige in de *Flora van België* (De Langhe 1983) de vermelding (ZZ) draagt.

In Noord-Amerika en Canada, waar de plant 'Ragweed' wordt genoemd, komen er wel een 20-tal subspecies voor die alle bekend zijn als gevreesde veroorzakers van hooikoorts.

Tot zo ver de tekst van Antoon Deceuninck.

ZEVENBERGEN LIER, 1996

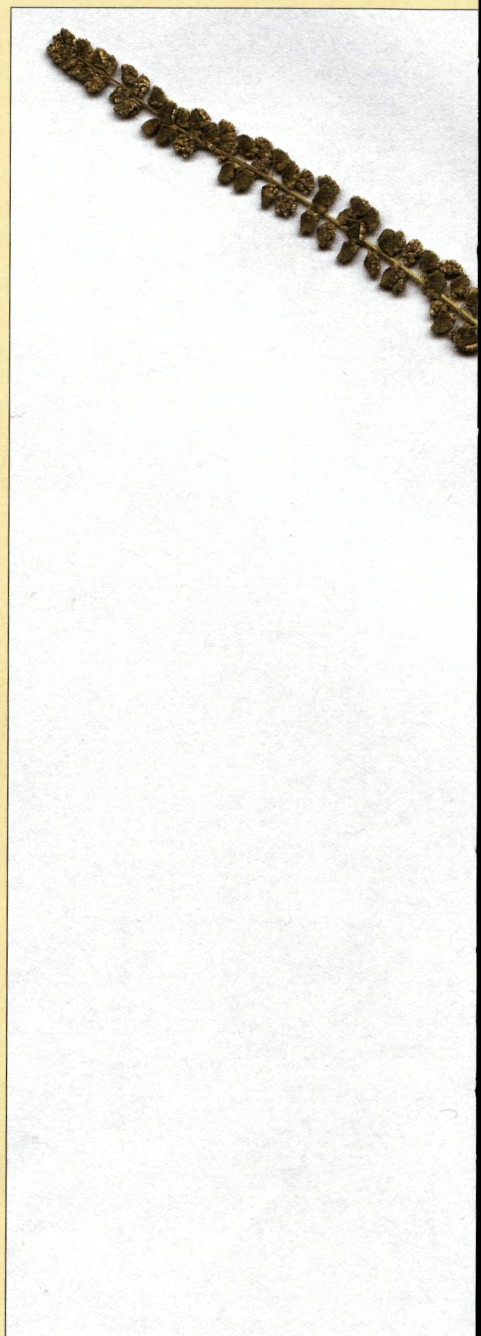
Op 't eerste gezicht ziet mijn tuin eruit als die van de burens, maar niets is minder waar. We hebben er al zeer merkwaardige dingen beleefd. Maar nu ter zake. In augustus 1996 zie ik tussen de Vlijtige liesjes een onbekende plant te voorschijn komen. U fronst uw wenkbrauwen natuurlijk. Vlijtige liesjes in die "fameuze" tuin, is nu niet bepaald wat je er zou verwachten. Dat klopt. Mijn echt-

genote Ria wil enkele perkjes die de hele zomer en herfst bloeien. Ik heb al alles geprobeerd maar de Vlijtige Liesjes zijn niet te evenaren, en zeker niet als ze wat schaduw krijgen. Klassiek onkruid wordt er verwijderd, maar speciale planten als Mottenkruid *Verbascum blattaria* en ook deze onbekende plant krijgen wel een kans. Frustrerend, die plant wordt altijd maar groter, een meter, een meter vijftig en nog hoger. Dat zo'n grote "kerstboom" te midden een bloemenperkje mag blijven staan, wijst toch op een vergaande tolerantie vanwege mijn opdrachtgever. Vegetatief is de plant niet op naam te brengen, zelfs de familie niet. Het meest doet hij me denken aan een verwante van de Melkappe *Peucedanum ostruthium*. Achteraf zal blijken dat dit een heel verkeerd spoor is. De plant heeft een dikke centrale stengel - een stam - en veel zijtakken die een hoek vormen met de stam

Bijvoet "by night". Van groene planten met groenachtige bloemen kan men moeilijk mooie foto's maken, vandaar dit experiment. (foto: W. Van Spaendonk)

Gedroogde zijtak van het op het Fort gevonden exemplaar.

van ongeveer 70 graden. Pas op 19 oktober zie ik er kleine afhangende bloempjes op. Met de loop is te zien dat ieder bloemhoofdje bestaat uit een tiental kleine bloempjes. Volgens de tekst van A. Deceuninck zijn dit de mannelijke bloemen. In de *Nederlandse oecologische flora* van Weeda en Westra (1991) deel 4 staat een goede afbeelding van de Alsemambrosia met een detail van de bloempjes. De plant voor me veegt vierkant zijn voeten aan al wat op papier staat. Met een hoogte van rond de twee meter maakt hij de determinatie niet eenvoudig. De Langhe (1983) geeft als "fourchette" waarbinnen de grootte te verwachten is 30 cm tot 100 cm. Zaden zijn er niet gevormd denk ik. Hiervoor is de groei veel te laat op gang gekomen. Bij de eerste vorst sterft hij af.

KONINGINNELAAN BRUSSEL, 1997

Dat de omgeving van het station Brussel-Noord, wat botanie betreft, de merkwaardigste plaats is die ik ken, heb ik proberen aan te tonen in mijn artikel *Brussel-Noord - een botanische sensatie* (Van Spaendonk 1999-B, 2000-A, 2000-B). Dit is te lezen in Wielewaal van mei 2000 en op mijn Internet-website.

Volgende paragraaf sluit daar goed bij aan.

Op 9 september 1997 loop ik 's middags op plantentocht (de spellingchecker van MS-Word wil dit woord per se vervangen door strooptocht) door de Koninginnelaan. Bijna aan de brug over het kanaal groeit een onbekende plant achter de omheining van een braakliggend perceel. Wat de bladeren betreft, lijkt hij sterk op de Alsemambrosia uit mijn tuin vorig jaar. Maar er zijn geen bloemen en de algemene groeiwijze en de grootte zijn anders. Hij is nog groter en breder. Zeker drie meter hoog en twee meter breed. Dus driemaal groter dan in de flora's wordt opgegeven. Dit zet toch aan tot enige voorzichtigheid. Verschillende controles op latere datum leveren geen bloemen en dus ook geen zekerheid op. Op 22 april 1998 staat hij er verdord bij, zonder sporen van bloemen of zaden. De enige bevestiging hierdoor, is het eenjarig zijn van de betrokken plant. Met een grote waarschijnlijkheid besluiten we dan toch voor Alsemambrosia, alhoewel een aanverwante vreemde soort niet uit te sluiten is.

Heimans en Thijssse (1965) zeggen dat deze soort laat tot bloei komt en moeilijk tot zaadvorming overgaat. Dat hebben

we gezien, de plant ontkiemt laat, groeit dan wel snel en groot maar komt toch te laat voor de voortplanting. In Noord-Amerika is het seizoen blijkbaar beter aangepast of de plant aangepast aan het seizoen aldaar.

ZEVENBERGEN LIER, 1998

Gezien de Alsemambrosia een eenjarige plant is en niet of bijna niet tot zaadvorming komt, zijn de groeiplaatsen van zeer tijdelijke aard. Deze zomer heb ik mijn tuin verwaarloosd als nooit tevoren. De voedertafel werd niet opgeruimd en de Zonnebloemen ontkiemden er onder. Het duurde niet lang of ik had een sterk vermoeden dat de andere planten die op dezelfde plaats opschoten, van de soort Alsemambrosia waren. Eind september staan er enkele planten in bloei, de mannelijke bloemen boven in een soort aar, de vrouwtjes meer onderaan in de oksels van de bladeren. Dit keer hebben de planten een normale hoogte.

Ik vermoed dat er geen verband is tussen de twee gevallen in mijn tuin. Het laatste is waarschijnlijk ontstaan uit zaadjes die met de "zonnepitten" werden ingevoerd uit een vreemd land.

NOG ENKELE GEGEVENS

Op de cd-rom *De interactieve flora van Nederland en Vlaanderen* (Marijnissen 1999) vinden we twee afbeeldingen en een uitgebreide beschrijving van de plant. Op het verspreidingskaartje (alleen Nederland) zien we dat de Alsemambrosia in Nederland toch al gevonden is in een aanzienlijk deel van de geïnventariseerde vakken, ongeveer in 140 op 1550. Onder de paragraaf "ecotoop" staat: parken, plantsoenen en tuinen of wegbermen en spoorwegdijken.

In de *Geïllustreerde flora voor België* schreven J. Mac Leod en G. Staes (1893) en Paul van Oye (zesde druk 1937) toen reeds: ingevoerd, enkele keren verwilderd, zeldzaam.

Om te besluiten nog iets over de naam Alsemambrosia. Deze zegt dat het gaat om een ambrosia *Ambrosia* die gelijkt op alsem *Artemisia*, een beetje zoals bij de wetenschappelijke naam. Van het geslacht ambrosia vinden we in de genoemde boeken en cd-rom slechts enkele soorten: Varkenskersambrosia of Zandambrosia *Ambrosia coronopifolia* en Driedelige Ambrosia *A. trifida*. Het zijn vreemde planten die van tijd tot tijd eens te voorschijn komen. Voor het genus alsem is de toestand enigszins anders. Twee soorten zijn algemeen gekend. Bijvoet *Artemisia vulgaris* is zelfs zeer algemeen, maar er wordt weinig aandacht aan besteed. Verder is er de Zeealsem *A. maritima* die algemeen is op de zilte schorren. Op een pleintje aan

het station Brussel-Noord vonden we eens Absintalsem *A. absinthium*, deze was waarschijnlijk ontsnapt uit de Jardin botanique in de onmiddellijke omgeving. Van dit geslacht bestaan er een hele serie waaronder Dragon *A. dracunculus*, Wilde Averuit *A. c. campestris* en Duinaveruit *A. campestris maritima*.

TECHNIEK

In de volgende paragrafen spreken we onder andere over enkele computerkleuren. De kleuren die u op een computerscherm ziet, zijn opgebouwd uit een mengeling van rood, groen en blauw. Elke kleur is als een lampje dat kan branden op 256 verschillende sterktes, van 0 tot 255. Als de drie kleuren op 255 staan dan zien we wit en als alles 0 is, wordt het natuurlijk zwart. Magenta is 255 rood, 0 groen, 255 blauw, cyaan is 0 rood, 255 groen, 255 blauw en geel is 255 rood, 255 groen, 0 blauw. Alle andere combinaties zijn mogelijk.

Referenties

- De Langhe J.E. en anderen, 1983. *Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden*. Nationale Plantentuin, Meise.
- Deceuninck A., 1998. Alsemambrosia, uitzonderlijk verschijnsel op Fort VII. *De Kijker* 105
- Heimans E., Heinsius H.W., Thijsse Jac.P., 1965. *Geïllustreerde flora van Nederland*. Versluys, Amsterdam Antwerpen.
- Leod J. Mac en G. Staes, 1937. *Geïllustreerde flora voor België*. De Sikkel, Antwerpen.
- Marijnissen J.W.M. 1999. *De interactieve flora van Nederland en Vlaanderen*. Cd-rom. Nova Zembla.
- Van Spaendonck W., 1998. Alsemambrosia, vervolg. *De Kijker* 107.
- Van Spaendonck W., 1999-A. Alsemambrosia, vervolg 2. *De Kijker* 109.
- Van Spaendonck W., 1999-B. Brussel-Noord - een botanische sensatie. *De Kijker* 109.
- Van Spaendonck W., 2000-A. Brussel-Noord - een botanische sensatie. *Wielewaal* 66/3 mei 2000.
- Van Spaendonck W., 2000-B. *Brussel-Noord - een botanische sensatie*. Internet-website <http://gallery.uunet.be/Walter.Van.Spaendonck/index.htm>.
- Weeda E.J., Westra R., Westra Ch, Westra, Westra T. *Nederlandse oecologische Flora*. IVN, Hilvesum.

Walter Van Spaendonck

Zevenbergen 50, 2500 Lier

Telefoon 03/480 54 24.

E-mail:

Walter.Van.Spaendonck@village.uunet.be

Website: <http://gallery.uunet.be/>

Walter.Van.Spaendonck/index.htm

Zeekoeten (foto: M. Vos)

ERIC DE LEEUW EN
CARLA NELISSEN
M.M.V. GILLES BENTZ

Erika, auf der

INLEIDING

De Franse "Ligue pour la Protection des Oiseaux" (LOP) beschikt in het noorden van Bretagne op Ile Grande (in de buurt van Perros-Guierrec) over een ornithologisch station dat een driedovoudige taak heeft:

- onthaal en informatie voor het grote publiek m.b.t. de ecologie van zeevogels;
- beheer van het natuurreervaat "Les Sept Iles" (de belangrijkste Franse zeevogelkolonie);
- verzorging en revalidatie van vogelstookolieslachtoffers.

UITRUSTING

Aangezien dit het enige (maar tevens ook voor geheel Frankrijk het belangrijkste) opvangstation voor stookolieslachtoffers op de Franse Noord-Atlantische Kanaalkust is, hebben zij een zeer goed beeld kunnen krijgen van de hecatombe die de M.S. Erika aangericht heeft.

Nagenoeg alle gerecupereerde vogels werden naar hun station gebracht. Zij

beschikken immers als één van de weinige (zoniet de enige) over "vogelwasapparaten".

Dit zijn machines specifiek ontwikkeld om vogelstookolieslachtoffers op een korte tijd (± 15 minuten) volledig te reinigen, daar waar dit manueel ca 45 à 60 minuten zou vragen (nog afgezien van de nodige man/vrouw kracht). Deze apparaten werden ontworpen door twee milieubewuste ingenieurs, die er echter niet in slaagden hun product te commercialiseren.

Tot de M.S. Erika brak! Toen had de oliemaatschappij (waarvoor de M.S. Erika de fuel transporteerde) er plots wel geld voor. Op hun kosten werden twee "wasmachines" gebouwd. Geweten gesust en bovendien broodnodige eco-publiciteit binnen gehaald!

Er kunnen dus op een 16-urige werkdag (!) 128 vogels hiermee gereinigd worden. Cynisme is dus zo'n oliemaatschappij niet onbekend, maar het grote publiek krijgt de indruk dat zij hun verantwoordelijkheid genomen hebben.

Sorry, botanisten, ditmaal gaat het niet over heideplanten, maar wel over de gevolgen van de ramp met het olietransportschip M.S. Erika, dat medio december 1999 voor de Zuid-Bretoense kust in twee brak en zonk. De zoveelste ramp met een supertanker in West-Europese wateren (na o.a. de M.S. Torrey Canyon en de M.S. Amoco Cadiz)

Heide...

SLACHTOFFERS

Bijgaande tabel 1 geeft de "dramatische" situatie weer, die de M.S. Erika veroorzaakt heeft. In deze tabel zijn alle stookolieslachtoffers opgenomen die dood of levend in het station binnen gebracht werden tot en met 30.6.2000. Deze gegevens werden ons welwillend bezorgd door dhr. Gilles Bentz (directeur van het Station Ornithologique LOP Ile Grande).

Aangezien nagenoeg de hele Zuid-Bretoense kust voor de aanvang van het toeristisch seizoen 2000 van stookolie ontdaan is, verwacht men in het ornitologisch station geen nieuwe slachtoffers meer als gevolg van de ramp met de M.S. Erika.

ANALYSE EN BESPREKING

- Dit zijn zeer onthutsende cijfers, als men weet dat gemiddeld slechts ongeveer 10 à 15% van de mogelijke stookolieslachtoffers aan de wal aangetroffen worden.
- Tabel 2 herneemt de gegevens uit tabel 1, maar dan volgens "familie".

Tabel 1.

Species		Aantal	%
Gavia stellata	Roodkeelduiker	148	0,36
Gavia arctica	Parelduiker	15	0,04
Gavia immer	Ijsduiker	103	0,25
Gavia spec.	Duiker spec.	35	0,09
Tachybaptus ruficollis	Dodaars	6	0,01
Podiceps cristatus	Fuut	94	0,23
Podiceps grisegena	Roodhalsfuut	4	0,01
Podiceps auritus	Kuifduiker	33	0,08
Podiceps nigricollis	Geoorde fuut	94	0,23
Podiceps spec.	Fuut spec.	6	0,01
Fulmarus glacialis	Noordse stormvogel	69	0,17
Hydrobates pelagicus	Stormvogeltje	12	0,03
Oceanodroma spec.	Stormvogeltje spec.	3	0,01
Morus bassanus	Jan-van-Gent	1177	2,86
Phalacrocorax carbo	Aalscholver	70	0,17
Phalacrocorax aristotelis	Kuifaalscholver	114	0,28
Phalacrocorax spec.	Aalscholver spec.	29	0,07
Egretta garzetta	Kleine zilverreiger	10	0,02
Anser anser	Grauwe gans	6	0,01
Branta bernicla	Rotgans	32	0,08
Tadorna tadorna	Bergeend	12	0,03
Anas crecca	Wintertaling	1	
Anas platyrhynchos	Wilde eend	6	0,01
Anas acuta	Pijlstaart	1	
Anas clypeata	Slobeend	1	
Aythya marila	Topper	35	0,09
Aythya spec.	Dukeend spec.	5	0,01
Somateria mollissima	Eider	373	0,91
Melanitta nigra	Zwarte zee-eend	2120	5,15
Melanitta fusca	Grote zee-eend	23	0,06
Bucephala clangula	Brilduiker	1	
Mergus serrator	Middelste zaagbek	146	0,35
Anas spec.	Eend spec.	19	0,05
Falco tinnunculus	Torenvalk	1	
Falco peregrinus	Slechtvalk	1	
Rallus aquaticus	Waterral	1	
Gallinula chloropus	Waterhoen	1	
Fulica atra	Meerkoet	5	0,01
Haematopus ostralegus	Scholekster	8	0,02
Recurvirostra avosetta	Kluut	2	
Charadrius hiaticula	Bontbekplevier	4	0,01
Calidris maritima	Paarse strandloper	8	0,02
Calidris alba	Drieteenstrandloper	3	0,01
Calidris alpina	Bonte strandloper	17	0,04
Calidris spec.	Strandloper spec.	10	0,02
Arenaria interpres	Steenloper	3	0,01
Stercorarius pomarinus	Middelste jager	4	0,01
Stercorarius parasiticus	Kleine jager	2	
Catharacta skua	Grote jager	48	0,12
Stercorarius spec.	Jager spec.	2	
Larus minutus	Dwergmeeuw	6	0,01
Larus ridibundus	Kokmeeuw	87	0,21
Larus canus	Stormmeeuw	7	0,02
Larus fuscus	Kleine mantelmeeuw	8	0,02
Larus hyperboreus	Grote burgemeester	1	
Larus argentatus	Zilvermeeuw	110	0,27
Larus marinus	Grote mantelmeeuw	46	0,11
Larus spec.	Meeuw spec.	46	0,11
Rissa tridactyla	Drieteenmeeuw	381	0,93
Sterna spec.	Stern spec.	17	0,04
Ura aalge	Zeekoet	33528	81,49
Alca torda	Alk	1496	3,64
Alle alle	Kleine alk	17	0,04
Fratercula arctica	Papegaaiduiker	350	0,85
Alcidae spec.	Alk spec.	112	0,27
Streptopelia decaocto	Turkse tortel	1	
Columba spec.	Duiven spec.	2	
Alcedo atthis	Ijsvogel	3	0,01
Sturnus vulgaris	Spreeuw	2	
Totaal gedetermineerd		41143	100%
Ongedetermineerd		22465	
Algemeen totaal		63608	

Tabel 2.

Familie	Aantal	%
Duikers	301	0,8
Futen	237	0,6
Stormvogels	84	-
Jan van Genten	1177	2,9
Aalscholvers	213	0,5
Reigers	10	-
Ganzen	38	-
Eenden	2743	6,7
Rallen	7	-
Steltlopers	55	-
Meeuwen	765	1,9
Alkachtigen	33503	86,4
Diversen	10	-
Totaal	41143	100%

- Van alle geregistreerde slachtoffers vormen de alkachtigen (Zeekoet, Alk, Papegaaiduiker) de belangrijkste groep, nl. meer dan 86% van de getroffen vogels. Het effect van deze hecatombe op de toch al kleine broedpopulatie in hun meest zuidelijk verspreidingsgebied zal zich in de loop van de volgende jaren waarschijnlijk in negatieve zin manifesteren. Zo werden er door ons bij twee recente bezoeken in juli 2000 aan het natuurreservaat "Les Sept Iles" slechts 8 Alken (*Alca torda*) waargenomen, daar waar er vorig jaar nog 17 koppels geteld werden.
- Met "slechts" 6,7% vormen de eenden de tweede grootste groep van getroffen soorten. Van die 6,7%

vormt de Zwarte zee-eend met 5,15% de hoofdbrok.

- De 1177 aangetroffen Jan van Genten vormen de derde meest getroffen groep. Het LOP-vogelreservaat "Les Sept Iles" in het noorden van Bretagne (op ca. 150 km vogelvlucht van de plaats van de ramp) telde in 1999 meer dan 16.000 koppels, zodat het hoge aantal van deze soort niet zo verwonderlijk is. Blijkbaar heeft dit echter geen effect gehad op de enige Franse kolonie, want in 2000 telde men er meer dan 17.000 koppels.
- De drie hierboven vermelde groepen vormen samen met de duikers en de Drieteenmeeuwen nagenoeg 98% van het totaal aantal gevonden

slachtoffers. Dit is niet verwonderlijk gelet op de pelagische levenswijze van deze soorten buiten het broedseizoen.

- Nogal wat aquatische soorten die op de rotskusten en slikplaten foerageren, zijn het slachtoffer geworden van aangespoelde olie.
- Bovendien zijn er ook enkele "secondaire" slachtoffers, zoals duiven en roofvogels, die eveneens aan de wal bevuild geraakt zijn.

BESLUIT

- De regelmaat waarmee dergelijke rampen in West-Europa plaats vinden en een zware hypotheek vormen op het voortbestaan van onze zeevogels is ontoelaatbaar. Een strengere, internationale wetgeving met sancties, die financieel voelbaar zijn voor de oliemaatschappijen en wettelijk niet mogen doorgerekend worden aan de consument, zijn absoluut noodzakelijk.
- Dergelijke rampen zijn echter mediagevoelige evenementen. De permanente vervuiling door het spoelen van de brandstoftanks op volle zee door allerlei schepen is wellicht minder mediatiek, maar veel gevaarlijker want veel frequenter en daardoor even schadelijk. Daarom is het ook meer dan noodzakelijk dat de overheid de controle hierop verscherpt en overtredingen ook in internationale wateren zwaar zou sanctioneren.
- Verder zou het onmogelijk moeten gemaakt worden dat allerlei malafide praktijken gebruikt kunnen worden bij zulk massaal olietransport, zoals verouderde schepen varende onder goedkope vlag, officieren met een dubieuze opleiding, onderbezette bemanningen met menselijke fouten wegens oververmoeidheid als gevolg, enz.
- Tot slot is het onthutsend vast te stellen dat België nog niet beschikt over voldoende en adequate middelen om een dergelijke ramp in de eigen territoriale wateren te bestrijden. Slechts één "overheidsschip" (m.n. de BNS Stern van de Marine) heeft in het kader van één van de opdrachten van de Krijgsmacht (nl. steun van het Leger aan de Natie) op zijn eigen budget (sic) een beperkt areaal van middelen aan boord om olierampen te bestrijden.

Kokmeeuw

(foto: J. Verbanck)

TEKST EN FOTO'S: MARCEL VOS

Sijtsjes...

van geliefde kooivogels tot attracties op de voederplek!

Rond deze tijd mag je ze weer verwachten. Een groep kleine vogels die plots, vrolijk kwetterend, komen aangedanst om dan als gele confetti neer te dwarrelen in een elzenbosje.

Nog vóór je ze hebt herkend als Sijtsjes hangen ze aan de dunne twijgen, nu hier, dan daar, springend, klimmend of ondersteboven, aldoor ruziënd, maar steeds ijverig op zoek naar de zaadjes van de elzenpropjes.

Sijtsjes krijgen de status mee van schaarse en toevallige broedvogel van Ardennen en Nederland, maar liefst brengen ze hun jongen groot in de uitgestrekte naaldbossen van Noordoost-Europa.

Wij kennen ze vooral van hun trekbewegingen in het najaar en het overwinteren als er voldoende voedsel voorhanden is.

Van oudsher zijn ze elk jaar gegarandeerd op de afspraak en sommige jaren komen ze met velen, heel veel zelfs. Ware invasies, kan je stellen. Vandaar dat de vogelvangers het dan hadden over "een goed sijtsjesjaar" wat betekende dat er een aardige cent kon bijverdiend worden.

Uiteraard een herinnering vanuit mijn jeugdjaren. Ik heb het dan over het einde van de oorlogsjaren '40-'45 en als bengels van 10-12 jaar kon je maar met weinig anders bezig zijn dan met "vissen" en "vogels".

Carduelis spinus was toen één van de meest geliefde kooivogels. Gemakkelijk te houden, onmiddellijk aangepast aan het kooileven, altijd bedrijvig en opgewekt, kortom het Sijtsje bracht een stukje buitenleven in de winterse huiskamersfeer.

Bij de vogelvanger van het dorp kochten we voor 20 F een fraai gekleurd mannetje. Vrouwtjes waren zo goed als waardeloos. Wie twee mannetjes kocht kreeg er een wijfje gratis bij.

Met de afschaffing van de vogelvangst verminderde blijkbaar ook de belangstelling voor kooivogels, maar tegelijkertijd kwam het voeren van vogels tijdens de wintermaanden meer en meer in trek. En al vlug ontdekten Sijtsjes dat er ook voor hen wat te rapen viel, vooral dan pindanootjes, waar ze langzamerhand verzot op raakten.

Dat hebben we zelf mogen ervaren tijdens de voorbije winter. Het was nog eens "een goed sijtsjesjaar", al heeft dit nu voor de vogelliefhebbers een andere betekenis.

Elke dag, twee maanden terug, waren ze met meer dan twintig present op de voederplek.

Als vogelfotograaf laat je zo'n kans niet voorbijgaan. Sijtsjes zijn overigens niet schuw. Met wat omzichtigheid kan je ze vrij dicht benaderen.

Omdat ze evenwel geen seconde kunnen stilzitten, kost het je wel een paar rolletjes film om enkele goeie opnamen te realiseren.

En al is het nu op de voederplek te doen, Sijtsjes zijn nog altijd even attractief als vijftig jaar geleden.

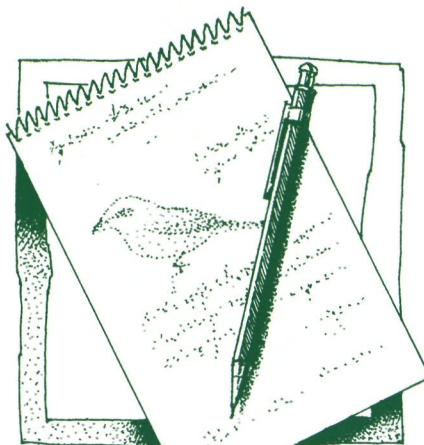
Telkens ik de opnamen bekijk, vraag ik mij wel af waarom de vrouwtjes toen waardeloos waren. Ik vind ze in elk geval even attractief en fotogeniek als de alleen maar meer gekleurde mannetjes!

Graag geven wij u hier enkele belangrijke data mee voor het voorjaar. Op zaterdag 3 maart 2001 organiseert De Wielewaal haar natuurstudiedag met als thema soortbescherming in Vlaanderen.

Van vrijdag 23 maart tot zondag 25 maart organiseert De Wielewaal een internationaal congres rond de Steenuil. Een speciaal themanummer van Oriolus zal hier aan gewijd worden.

Op zaterdag 24 maart organiseren we in heel Vlaanderen de nacht van de Steenuil.

NATUURHISTORISCH NIEUWS

ongewervelden

VOORLOPIGE ATLAS EN "RODE LIJST" VAN DE SPRINKHANEN EN KREKELS VAN BELGIË

Na de eerste voorlopige verspreidingsatlas van de sprinkhanen en krekels van België uit 1988 is er sinds augustus 2000 een nieuwe atlas en een rode lijst! Dat is zo'n 15 jaar nadat de interesse voor sprinkhanen goed op gang kwam dankzij een aantal gemakkelijk toegankelijke determinatiesleutels.

Uit de atlas blijkt dat na 1991 in Vlaanderen nog 34 inheemse soorten sprinkhanen voorkomen. Op basis van hun zeldzaamheid en achteruitgang werden de in totaal 39 inheemse soorten in Vlaanderen opgedeeld in rode lijst-categorieën. Daaruit blijkt dat 5 soorten reeds uitgestorven zijn! De rest van de sprinkhanen hebben ook niet bepaald de wind in de rug.

De Rosse sprinkhaan en het Zoemertje zijn met uitsterven bedreigd. Verder zijn er 4 soorten bedreigd, 7 soorten kwetsbaar en 8 soorten zeldzaam. Nagenoeg allemaal soorten die eerder hoge eisen stellen aan hun leefomgeving – waaraan blijkbaar nog maar weinig terreinen voldoen!

12 soorten sprinkhanen zijn momenteel niet bedreigd. Eén soort staat geboekstaafd als onvoldoende gekend.

Mogelijk kunnen – met de geleidelijke opwarming van ons klimaat – nog nieuwkomers als de Mierenkrekkel, het Bruin schavertje en het Locomotiefje in Vlaanderen ontdekt worden.

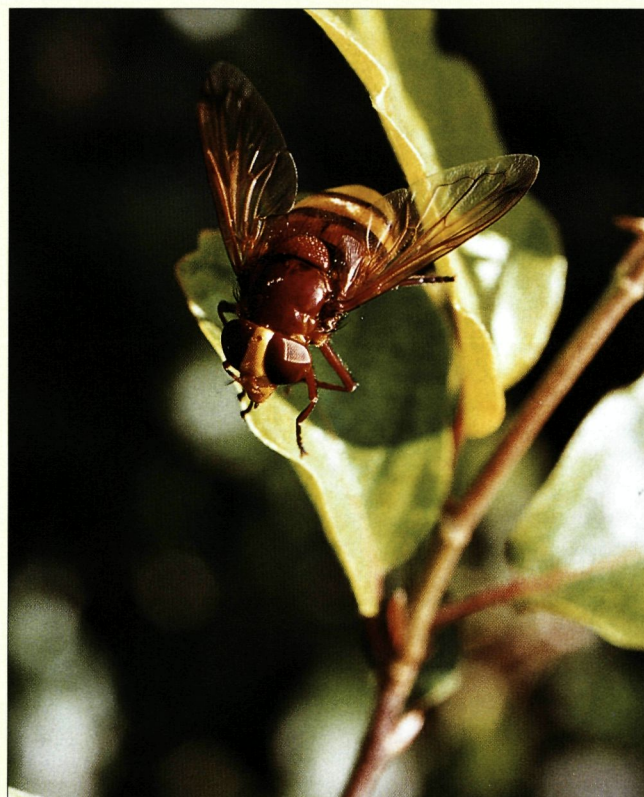
Dit fenomeen stelden we reeds eerder vast bij o.a. de Sikkelsprinkhaan.

De Wielewaal heeft mede een behoorlijke verantwoordelijkheid als het op sprinkhanen aankomt. Zo komen kwetsbare soorten als de Greppelsprinkhaan, Moerassprinkhaan, Snortikker en het Zanddoortje (= Duindoortje) nog in verscheidene wielewaalreservaten voor. Recente inventarisaties door De Wielewaal in enkele Antwerpse en Limburgse reservaten tonen alvast aan dat de atlas verre van volledig is. Bijvoorbeeld het Zanddoortje en de Kustsprinkhaan komen op verscheidene plaatsen in de provincie Antwerpen voor, terwijl in de atlas geen vindplaatsen in deze provincie vermeld worden.

De voorlopige atlas "rode lijn" kost 200 F in de Wielewaal boekhandel.

Geïnteresseerden die nog niet vertrouwd zijn met sprinkhanen en krekels kunnen in het voorjaar van 2001 deelnemen aan een SPRINKHANENCURSUS van De Wielewaal NME.

Nobby Thys

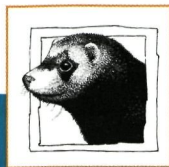

Volucella zonaria (foto: Pierloot Gilbert)

DE ZWEEFVLIEG VOLUCELLA ZONARIA IN OPHOVEN-KINROOI (LIMBURG)

Met zijn lichaamslengte tot 22 mm is de zweefvlieg *Volucella zonaria* beslist een opvallende verschijning. Als je het dier in een fliets ziet denk je misschien aan een Hoornaar of een wespvlinder. Als echter blijkt dat het diertje slechts 3 antenneleden en twee vleugels met een zogenaamde valse ader (vena spuria) in de vleugel bezit luidt het verdict: zweefvlieg. Miel Opdenacker had het genoeg om de prachtige *Volucella zonaria* eind juni 2000 gedurende 4 dagen op de bloemen van Lijsterbesspirea in zijn tuin (Ophoven, FS9567) te kunnen bewonderen. Gilbert Pierloot stelde welwillend een foto van het betreffende vrouwtje *Volucella zonaria* ter beschikking.

Het betreft een vrouwtje omdat de ogen bovenaan op de kop gescheiden zijn. Bij de mannetjes raken de ogen mekaar bovenaan op de kop.

Zoogdieren

MEDEWERKERS HAMSTERPROJECT VANGEN HUN EERSTE HAMSTER

Tijdens het hamsterproject werd, naast de klassieke inventarisaties, dit jaar ook geprobeerd om enkele dieren te vangen. Dit kadert in een Europese studie naar de genetische verwantschap van de hamsterpopulaties. Het is de bedoeling om na te gaan in hoeverre de, geografisch geïsoleerde populaties, zich genetisch verhouden. Uit voorlopige resultaten blijkt alvast dat de Nederlandse populatie genetisch sterk verarmd is ten opzichte van de grote Oost-Europese populatie. De Hamsters uit Frankrijk (Vogez) situeren zich ergens tussenin. De vraag stelt zich natuurlijk hoe de Belgische Hamsters in dit beeld passen. Voor genetische analyses moet men beschikken over een stukje huid of enkele haren (met haarwortel). Op twee manieren hebben de hamstermedewerkers geprobeerd om dit materiaal te verzamelen: door

Foto's: Sven Verkem

Volucella zonaria behoort tot de zogenaamde hommelmeevliegen. Dit zijn grote breedgebouwde vliegen waarvan de larven er een heel bijzondere levenswijze op na houden. Ze leven namelijk in nesten van o.a. hommels!

Volucella zonaria is gemakkelijk te herkennen aan het geel-zwart gebandeerde achterlijf maar kan verwisseld worden met de iets kleinere *Volucella inanis*. Deze laatste soort heeft echter een grotendeels dofwarte borststukrug i.p.v. grotendeels roodbruin (Verlinden, 1991. Fauna van België: zweefvliegen (*Syrphidae*), KBIN).

In tegenstelling tot de overige *Volucella*'s of hommelmeevliegen is deze soort niet beperkt tot bosachtige omgevingen: de meeste vangsten betreffen trekkende exemplaren (uit het zuiden) en deze kunnen inderdaad overal waargenomen worden. Het behoorlijke aantal mannetjes onder de Belgische waarnemingen wijst op de mogelijkheid dat een deel van onze populaties inheems kunnen zijn (Verlinden & Decleer, 1987. *The hoverflies (Diptera, Syrphidae) of Belgium and their faunistics: frequency, distribution, phenology*. Studiedocument nr. 39 KBIN).

In de Kempen zijn slechts enkele vindplaatsen van deze soort bekend volgens de verspreidingskaartjes in Verlinden (1991)! Deze zomer werd *Volucella zonaria* echter op meerdere plaatsen in Belgisch en Nederlands Limburg waargenomen.

Toch is het tussen half mei en half september (met een piek tussen eind juli en half augustus) uitkijken geblazen naar (populaties van) deze opvallende zweefvlieg!

Determinatietabellen voor zweefvliegen zijn:

Voor beginners (determinatie mogelijk met de loop)

- Barendregt A., 1991. *Zweefvliegtabel*. Jeugdbondsuitgeverij. Ledenprijs: 176 F.

Voor gevorderden (stereomicroscopie noodzakelijk):

- Verlinden L., 1991. *Fauna van België: zweefvliegen (Syrphidae)*, KBIN. Ledenprijs: 720 F.

Nobby Thys en Miel Opdenacker

dieren te vangen (met life-traps) en door middel van haarvallen. De haarvallen, een eigen uitvinding van De Wielewaal, hebben zeer mooie resultaten opgeleverd en deze techniek wordt nu ook door de Nederlandse onderzoekers gebruikt. Het vangen van de Hamsters was iets minder succesvol. Verschillende nachten werden de vallen opgesteld in de onmiddellijke nabijheid van burchten, maar de dieren lieten zich niet vangen.

Bijna tegen beter weten in werden de vallen toch nog verder uitgezet en op 24 augustus was het dan toch prijs: een fors mannetje. Na de vele kilometers graanvelden in de bakkende

zon een echte opluchting voor de medewerkers van het hamsterproject.

Voor de meeste was dit de eerste waarneming van een levende Hamster. Na wegen en staalname (verwijderen van een plukje haar) werd het dier terug vrijgelaten.

DE BLOEMENKONING ONDER ONS: TRAGOPOGON X MIRABILIS ROUY

Op 13 juni 2000 deden Willy Herreman en Piet Hellin misschien wel dé floristische vondst van hun leven. Te Gullegem bij Kortrijk troffen zij immers *Tragopogon x mirabilis* in vol ornaat aan. Het Latijnse 'mirabilis' betekent trouwens wonderlijk of bewonderenswaardig. Het gaat hier om de kruising tussen de Paarse morgenster en de Gele morgenster *Tragopogon porrifolius x pratensis* waarvan ter plaatse slechts één enkele plant gevonden werd (zie foto's). Beide oudersoorten waren er ruim vertegenwoordigd, de Gele morgenster zelfs met meerdere tientallen exemplaren. Het gaat hier meer bepaald om *T. pratensis* subsp. *minor*, een ondersoort van de Gele morgenster. Deze ondersoort is in Vlaanderen heel wat zeldzamer dan de (tenminste buiten de Kempen) vrij algemeen voorkomende *T. pratensis* subsp. *pratensis*, behalve dan aan de kust; daar komt de subsp. *minor* nog relatief frequent voor (deze ondersoort vertoont trouwens ook op Europees niveau een 'Atlantisch' verspreidingsbeeld). De Paarse morgenster daarentegen is overal zeldzaam. Het hoeft dan ook niet echt te verwonderen dat dit de eerste vondst van *T. x mirabilis* op Belgisch grondgebied betreft. In onze buurlanden is ze echter al langer signaleerd: in Noord-Frankrijk, o.a. tussen Wallon-Cappellen en Eblinghem (Boullet & Lambinon, 1993), in Nederland o.a. nabij Wommels (Friesland; cfr. Weeda et al., 1991) en verder in Groot-Brittannië, Duitsland, Denemarken, Zweden... (Stace, 1995; Hegi, 1987). Stace vermeldt dat de kruising (hybride) zelden standhoudt. Op een kerkhof bij Rodenkirchen in Duitsland hield ze het er nochtans meer dan honderd jaar uit (Hegi).

Herreman & Hellin vonden *T. x mirabilis* op kleisubstraat nabij de oever van een plas (vijver). Naast enkele algemene grassoorten zoals Glanshaver *Arrhenatherum elatius* noteerden zij in de nabije omgeving o.a. Bitterkruid *Picris hieracioides*, Veenwortel *Polygonum amphibium*, Liggende klaver *Trifolium campestre*, Moeraskers *Rorippa palustris*, Amerikaanse kruidkers *Lepidium virginicum* en massaal veel Bermooievaarsbek *Geranium pyrenaicum*. In de oeverzone vonden zij tevens Zwanebloem *Butomus umbellatus* en Grote boterbloem *Ranunculus lingua*. De Paarse morgenster staat in ecologisch opzicht bekend als een plant van zonnige, vochtige, kleiige dijkhellingen en wegbermen (Weeda et al., 1991). De Gele morgenster is evenwel veel minder kieskeurig. Ze komt voor op dijken, in bermen, op ruderaal plaatsen en dit op

allerlei substraten (zand, klei...). Hegi vermeldt de voorkeur van de subsp. *minor* voor relatief drogere omstandigheden. De hogervermelde soorten verwijzen eerder naar een op de vindplaats aanwezige schakering van diverse al dan niet verstoorde milieu's. Hoewel de Morgenster wellicht kan profiteren van een (tijdelijk) meer open vegetatie, kan zij het tussen grassen ook lang uithouden.

Tragopogon x mirabilis is één van de talrijke Morgensterhybriden waarvan er in ons land eventueel nog twee andere kunnen worden waargenomen: de hybride tussen de Bleke en de Gele morgenster *T. dubius* subsp. *major x pratensis* en deze tussen de Bleke en de Paarse morgenster *T. dubius* subsp.

planten

NIEUW VOOR BELGIE

major x porrifolius. Alle hybriden combineren enkele karakteristieke eigenschappen van de oudersoorten en vertonen relatief weinig variatie in hun kenmerken. Verder kunnen er (door verdubbeling van het erfelijk materiaal in de plant) uit sommige hybriden nieuwe soorten ontstaan met andere kenmerken. Deze soorten komen voor in Noord-Amerika en zijn daar in tegenstelling tot de hybriden erg succesvol. We gaan hierna even nader in op de typische kenmerken van *T. x mirabilis* en de oudersoorten.

Alle Morgensterren hebben lange smalle bladeren met parallelle nerven. De bloemhoofdjes herbergen veel kleine bloempjes (familie van de Composieten). Over de hele wereld komen circa 110 soorten voor die meestal tweejarig of overblijvend zijn en gele, violette of purperen bloemen hebben (Bremer, 1994). De makkelijk herkenbare Paarse morgenster onderscheidt zich door de bleke tot donkere, overwegend paarse (violet-purperen) bloemen. Deze soort is dus niet te verwarren met de twee andere inheemse soorten, nl. de Bleke en de Gele morgenster die beide gele bloemen hebben: bleek limoengeel met paarsachtige stijlen bij de Bleke morgenster en donkerder geel met gele stijlen bij de Gele morgenster. Bovendien zijn bij de Gele morgenster de omwindselbladen purper gerand wat niet het geval is bij de Bleke morgenster. De subsp. *minor* van *T. pratensis* onderscheidt zich verder van de subsp. *pratensis* door de erg korte lintbloemen (korter dan de helft van de lengte van de omwindselblaadjes). De hybride *T. x mirabilis* nu wordt gekenmerkt door de tweekleurige bloemen: purper (roodbruin tot violetbruin) aan de uiteinden en geel aan de basis. De hoofdjes hebben dus een typisch geel midden met een brede purperen kring errond. Het verschil met de erop gelijkende hybride *T. dubius x porrifolius* ligt in de abrupt spits toelopende bladeren met gekroesde bladrand en omgebogen top bij *T. x mirabilis* (Ownbey, 1950). Net als de andere hybriden levert ook *T. x mirabilis* nauwelijks of geen vruchten op (1-2%). Dit werd reeds vastgesteld in 1759 door de

bekende plantkundige Carl Linnaeus, de Bloemenkoning (Hagberg, 1964). In 1757 had de Zweed in zijn tuin immers deze merkwaardige en voor hem onbekende plant ontdekt die de eigenschappen combineerde van twee voor hem bekende soorten. De idee dat twee bestaande soorten een nieuwe soort konden voortbrengen, was nieuw in die tijd. Op een ochtend grabbelde Linnaeus wat pollenkorrels bij elkaar van een mannelijke Gele morgenster en besprenkelde ermee de stempels van de vrouwelijke bloemen van de Paarse morgenster. Linnaeus verkreeg zo in 1759 de eerste (planten)hybride voor wetenschappelijke doeleinden waarvoor hij geschiedenis schreef; hoewel misschien miskend want er was meer: ongeveer honderd jaar voordat Mendel met zijn erfelijkheidsleer en Darwin met

zijn evolutietheorie de wereld verbaasden, vormden de Morgensterexperimenten het prille begin van de idee dat de mens wel eens van de aap zou kunnen afstammen. Hagberg maakt gewag van de idee dat Linnaeus dit -aarzeland- begon in te zien maar o.a. uit angst om van ketterij beticht te worden, hiermee niet naar buiten durfde te treden. Linnaeus maakte zijn ideeën rond 'de geslachtselijkheid der planten' hoe dan ook openbaar. Hij kon immers een belangrijke prijs van de Keizerlijke Academie der Wetenschappen van Sint-Petersburg winnen en slaagde daar ook in. De Bloemenkoning had hierbij zijn verhaal evenwel in de fundamenteen een stevige draai gegeven waardoor hij niet van ketterij beschuldigd kon worden. Zijn 'theoriën' houden daar evenwel helemaal geen verband meer met zijn ervaring, aldus Hagberg. Of hoe Carl Linnaeus zwichtte voor zijn tijdsgeest. Is de Bloemenkoning dan misschien op een ochtend langs geweest in Gullegem om in stilzwijgen een uitgestelde bewondering af te dwingen? Of waren het Herreman en Hellin die... of gewoon de wind?

Tekst: Olivier Heylen

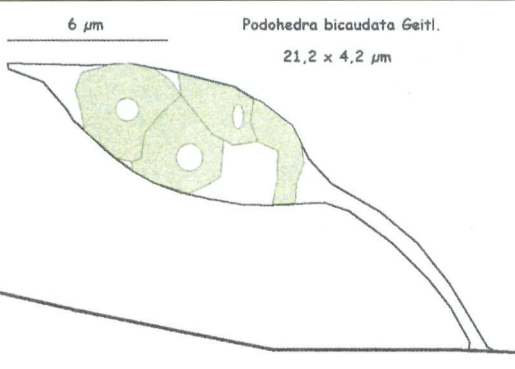
Fotografie: Willy Herreman

Inventarisatie:

Willy Herreman en Piet Hellin

EVEN EEN BOOMPJE OPZETTEN OVER *PODOHEDRA BICAUDATA* GEITL.

Gedurende de determinatie van mossen en wieren uit het Zammelsbroek (Zammel), waar ikzelf en Ann Walraevens tijdens de lente inventariseerden, trok een microscopisch klein wiertje onze aandacht. Het bevond zich massaal op de blaadjes van het Gewoon klauwtjesmos *Hypnum cupressiforme*. Het bleek om een groenwier van de familie *Chlorellaceae* te gaan en meer bepaald van de onderfamilie *Ankistrodesmoideae*. Kenmerkend hier is dat de al dan niet gekromde cellen normaal langwerpig zijn en een ovale, cilindrische, naald- of spoelvormige vorm hebben. De celwand is bovendien in de regel glad. De cellen kunnen vrij (solitair; dus niet kolonievormend) voorkomen.

Het ontdekte groenwier is vastgehecht aan het substraat via een steeltje. Langs de andere zijde draagt het een vrij korte snavel (zie figuur). Daardoor lijkt de soort op een boompje (populievormig). De afmetingen variëren van circa 17 tot 22 µm in de lengte en van bijna 4 tot 5 (-6) µm in de breedte. Daarmee kan de soort gedetermineerd worden als *Podohedra bicaudata* Geitl. Verwarring met andere beschreven *Podohedra*-soorten is hier quasi uit-

gesloten. Die soorten zijn immers vaak veel langer (> 30 µm) en/of veel breder.

Volgens Komarek & Fott (1983) komt de soort voor als epifyt in gelatineuze algenmassa's op de geëxponeerde stamvlakken van oude sparren. Andere *Podohedra*-soorten komen soms op dezelfde substraten voor of werden reeds epifytisch op mossen aangetroffen. Komarek & Fott vermelden de soort alleen voor Oostenrijk (Bad Ischl). Ettl & Gärtner (1995) geven dezelfde informatie. Het blijkt hier dus om een nieuwe soort voor België te gaan.

Het lijkt mij plausibel te stellen dat de soort relatief hoge eisen stelt inzake vochtigheidsgraad. *P. caudata* werd immers gevonden in een erg mossen- en korstmossenrijk wilgenbroek. Bovendien werd dit toch nog enigszins opvallend wiertje niet gevonden in de drogere gedeelten van hetzelfde gebied. Mogelijk houdt *P. caudata* zich dus schuil tussen algemene en zeldzamere mossen. Dat wordt beslist uitkijken naar piepkleine boompjes, ergens tussen objectief en tafelblad.

Tekst en figuur: Olivier Heylen

Referenties

- Ettl, H. et G. Gärtner. 1995. *Syllabus der Boden-, Luft- und Flechtenalgen*. Gustav Fischer Verlag. Stuttgart.
- Komarek, J. et B. Fott. 1983. *Das Phytoplankton des Süßwassers. Systematik und Biologie. 7. Teil, 1. Hälfte. Chlorophyceae: Chlorococcales*. E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung. Stuttgart.

Referenties

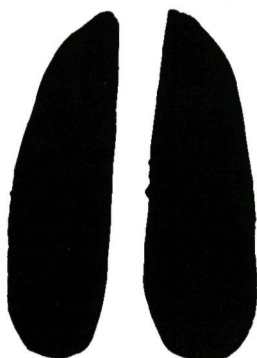
- Boullet, V. et J. Lambinon. 1993. *Belgian Journal of Botany* 126(2): 229-252.
- Bremer, K. 1994. *Asteraceae. Cladistics & classification*. Timber Press. Oregon.
- Hagberg, K. 1964. *Carl Linnaeus. De Bloemenkoning*. Strengtholt NV. Amsterdam.
- Hegi, G. 1987. *Illustrierte Flora von Mitteleuropa. Spermatophyta. Band VI. Teil 4*.
- Ownbey, M. 1950. Natural hybridization and amphiploidy in the genus *Tragopogon*. *American Journal of Botany* 37: 487-499.
- Stace, C. 1995. *New Flora of the British Isles*. St. Edmundsbury Press Ltd. Suffolk.
- Weeda, E.J., Westra, R. Westra Ch. et T. Westra. 1991. *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 4*. IVN, VARA & Vewin.

Sporen onderzoek, Sherlock Holmes achterna

Veegspoor van een Ree
(foto: Sven Verkem)

Figuur: Reesporen

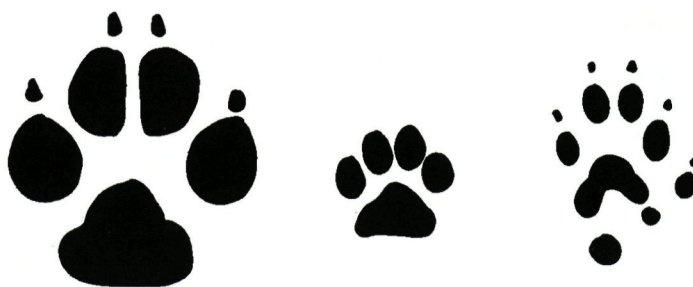

Wie was er als kind niet gefascineerd door oude indianenverhalen of de boeken van Sherlock Holmes, waar men aan de hand van de kleinste aanwijzingen en sporen het verleden volledig kon reconstrueren. Sporenonderzoek roept dan ook bij vele mensen het beeld op van uitgestrekte vlaktes en immense bossen. Toch is het ook in onze westerse wereld van glas en beton een goede methode om dieren op te sporen.

Sporenonderzoek beperkt zich niet enkel tot voetafdrukken, maar ook uitwerpselen, nesten, burchten, knaagsporen, etensresten, haren en pluimen geven een aanwijzing over het voorkomen van bepaalde dieren. Vooral voor het inventariseren van zoogdieren en vogels is het zeer geschikt. En in tegenstelling tot wat algemeen wordt aangenomen, is het helemaal niet zo moeilijk. Eens men de basisbeginselen onder de knie heeft, kan men zich rustig verder in het onderzoek verdiepen. Sporen lopen immers niet weg en men heeft alle tijd om te kijken, te meten en te vergelijken.

Bij sporenonderzoek moet men in eerste instantie proberen de verschillende diergroepen te onderscheiden. Wat voetafdrukken betreft is het onderscheid tussen de Hondachtigen, Katachtigen en de Marterachtigen niet zo moeilijk (figuur 1). De Hondachtigen (Honden, Vos en Wolf) hebben 4 teenafdrukken MET nagels, en een driehoekig hielkussen. De Katachtigen hebben een gelijkaardige afdruk (ook 4 tenen), maar zonder nagelafdrukken. De Marterachtigen hebben daarentegen 5

Figuur 1: vlnr Hondachtigen, Katachtigen en Marterachtigen

Gemeenschappelijk congres

De Wielewaal, Natuurvereniging vzw en Natuurreservaten vzw
op zaterdag 2 december 2000.

Locatie:

CTL, Schoonmeersstraat 52, 9000 Gent (zijstraat Voskenslaan te Gent)

Het gemeenschappelijk congres stelt zich tot doel ideeën uit te wisselen en elkaar beter te leren kennen. Het is de bedoeling dat de mensen voldoende informatie meekrijgen om lokaal aan de slag te kunnen met de integratie.

Daarom werd een congresformule uitgewerkt met workshops die twee keer herhaald worden en die voldoende lang duren om diepgaand te kunnen werken.

Programma:

09.30 u:	Verwelkoming met koffie
10.00 u:	Kader, achtergrondinformatie en voorstelling kaarten lokale werking WW en NR
10.30 u:	Werkgroepen (Studie, Aankoop reservaten, beheer reservaten, NME, Afdelingen-
verenigingswerking, communicatie en naam, beleid)
12.00 u:	Middagpauze met informatiestanden en postersessie van De Wielewaal en

DETAILPLAN Gent- St.-Pieters

HOGESCHOOL GENT

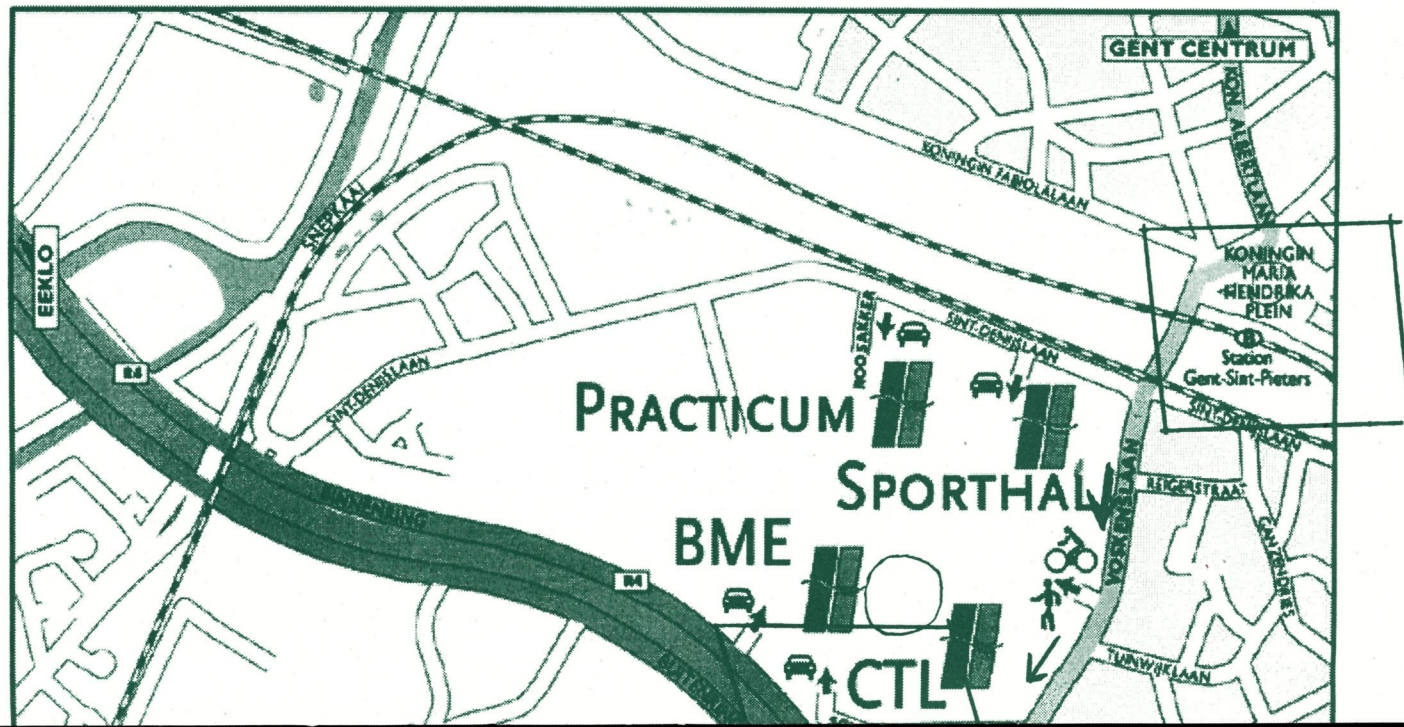
CAMPUS BME-CTL

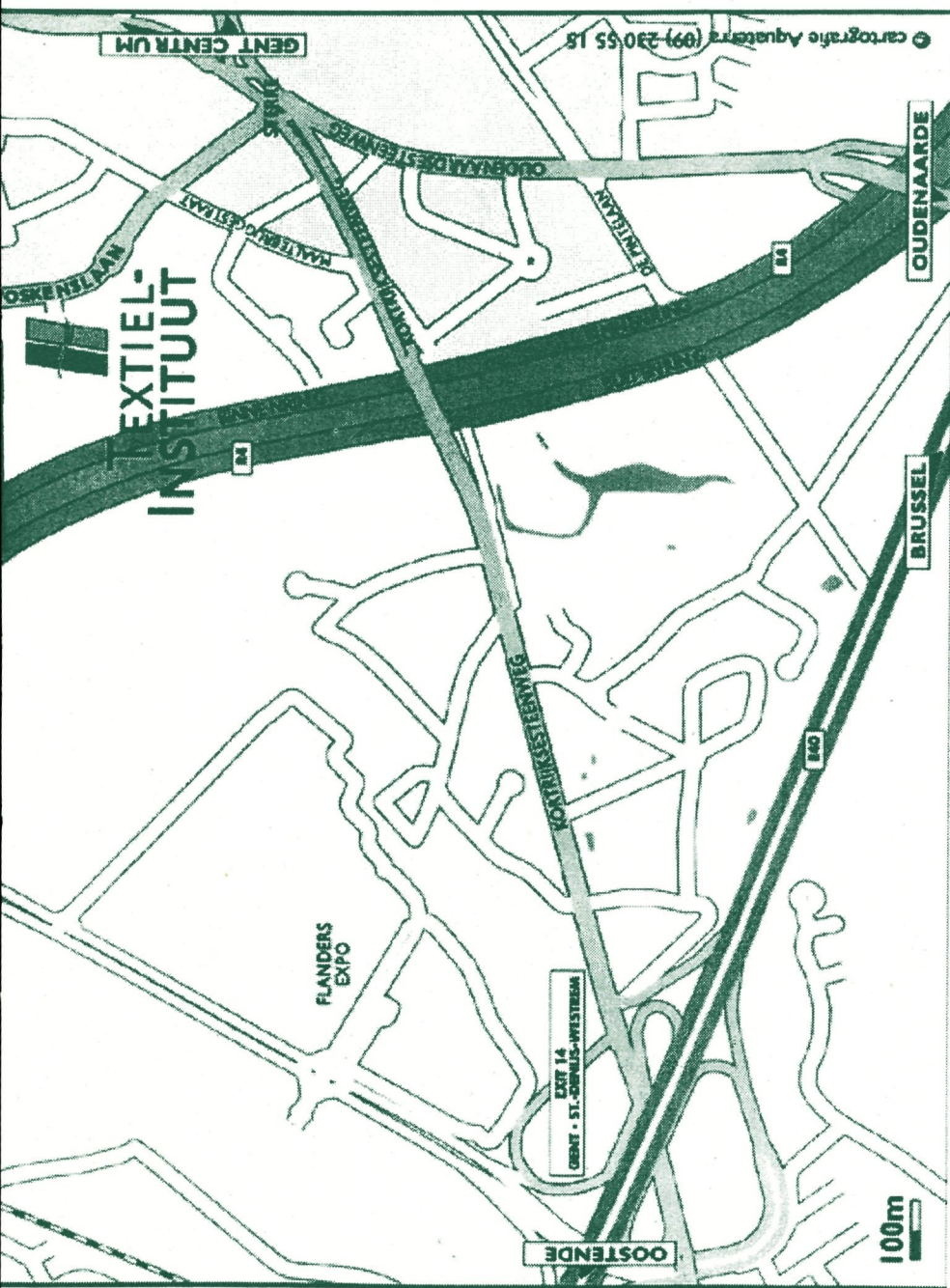
VOSKENS LAAN 270

9000 GENT

TEL (09) 242 42 42 - (09) 243 87 87

FAX (09) 243 87 78

GENT CENTRUM

cartografie Aquaterra (09) 230 55 15

oudenaarde

textiel-
instituut

E40

E340

brussel

E40

FLANDERS
EXPO

EXIT 14
GENT - ST. CORNELIS - WESTRUIJM

oostende

100m

- 14.00 u: Werkgroepen (zie hoger)
- 15.30 u: Korte samenvatting van de resultaten van de werkgroepen
- 16.00 u: Afsluiting met het gemeenschappelijk jaarprogramma voor 2001
- 16.30 u: Drankje om alles door te spoelen

Inschrijvingsstrook:

Naam:

Adres:

Tel:

Keuze werkgroep 10.30 en 14.00 u (twee werkgroepen opgeven aub):

.....

U kan dit opsturen, faxen of mailen naar De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Fax: 014/47 29 51

E-mail: info@wielewaal.be

Uw inschrijving is definitief na storting van 200 F, op rekeningnummer 096-2218081-03, met vermelding van '2 december'. Koffie, broodjesmaaltijd en afsluitend drankje zijn in de prijs begrepen.

Ottersporen in de sneeuw (foto: Sven Verkem)

teenafdrukken met nagels, en een baan-vormig hielkussen.

Ook aan de hand van knaagsporen kunnen we een heleboel informatie verzamelen. Denken we maar aan de Eekhoorn die zijn aanwezigheid verraad door afgekloven dennenkegels en opengebroken hazelnoten.

Reeën verraden hun aanwezigheid dan weer aan de hand van voetafdrukken (figuur 2) of door veegsporen (foto). Die veegsporen ontstaan doordat de mannetjes met hun nieuw gegroeid gewei tegen jonge boompjes wrijven om zich van de jeukende en hinderlijke bast te ontdoen.

Om de mensen op gang te helpen, willen we cursussen "Spoorzoeken voor beginners" organiseren. We zijn daarvoor op zoek naar afdelingen of mensen die hieraan willen meewerken. Een dergelijke cursus is niet enkel voor de doorwinterde natuurliefhebber interessant maar kan ook jeugdverenigingen e.a. aanspreken. Heb je interesse, neem dan gerust contact op met het Wielewaalsecretariaat. De cursus omvat een theorieles en een praktijkexcursie in eigen regio. Tijdens de theorieles wordt een overzicht gegeven van verschillende spoorvormen, waar moet men op moet letten, hoe men een referentiecollectie kan aanleggen, enz. Niets is echter beter dan de praktijk en daarom wordt ook een volledige dagexcursie voorzien. Tijdens een wandeling, liefst langs een beekje of door een bos, bekijken we omgeving eens door een andere bril. Het is vooral de bedoeling dat de cursisten ook zelf de kans krijgen om hun vers opgedane kennis toe te passen.

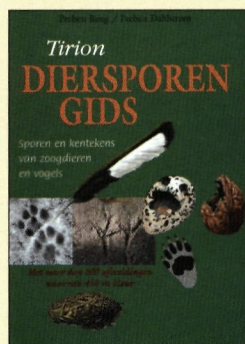
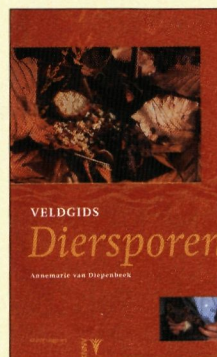
Cursisten krijgen de kans om een aantal veldgidsen tegen uitzonderlijke kortingen aan te schaffen.

Meer info: Sven Verkem,
zoogdieren@wielewaal.be
of 014/47 29 55

BOEKBESPREKINGEN

Veldgids DIERSPOREN (Annemarie van Diepenbeek) KNNV uitgeverij, 1999

Deze veldgids is opnieuw een uitstekend boek in de reeks van het KNNV. De auteur, Annemarie van Diepenbeek is in Nederland ongetwijfeld de experte op het gebied van diersporen. Het boek bevat een echte schat aan informatie en is, zowel voor de beginner als de gevorderde, een echte must. Er wordt een zeer volledig overzicht gegeven van loopsporen, wissels, knaagsporen, uitwerpselen, braakballen, enz. Het werkingsgebied beperkt zich tot West-Europa, wat eerder een pluspunt is omdat dit de mogelijkheid geeft de inlandse diersoorten uitvoeriger te bespreken. Niet enkel zoogdiersporen worden besproken, maar er wordt ook aandacht besteed aan vogelsporen. De tekst wordt verduidelijkt door een groot aantal, zeer goede, tekeningen en foto's. Spijtig wel dat de foto's soms wat klein uitvallen. Al bij al een boek dat in de kast van de geïnteresseerde natuurliefhebber niet mag ontbreken. Prijs: 1149 F (leden 1034 F. Speciale korting voor cursisten -15% en bij aankoop van 2 sporengidsen -20%. Bij bestelling volgende code vermelden: VA-REUR0152

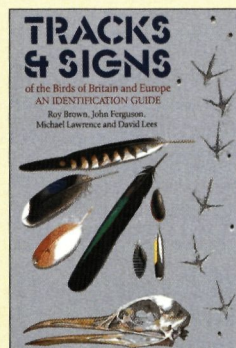
DIERSPOREN gids (Bang & Dahlstrøm) Tirion uitgeverij, 1999 (herziene druk)

Deze diersporengids gaat al geruime tijd mee, en was ondertussen een beetje verouderd. De herziene druk is echter volledig herwerkt. Het is een zeer vlot geschreven, goed geïllustreerde diersporengids. In vergelijking met de Veldgids Diersporen worden wel beduidend minder soorten en sporen besproken. Een ander, opvallend verschil vloeit voort uit het feit dat de auteurs, die afkomstig zijn uit de Scandinavische landen, zich vooral inspireren op de plaatselijke situatie. Veelal gaat het dus

over sporen in sneeuw, iets dat we hier niet zo vaak meemaken. Ook een aantal van de soorten die besproken worden (bijvoorbeeld Beren, Wolf, Eland, Veelvraat) worden bij ons zelden aantreffen. Vooral interessant dus voor wie naar Noord-Europa of Oost-Europa trekt. Prijs: 1250 F (leden 1125 F), Speciale korting voor cursisten -15% en bij aankoop van 2 sporengidsen -20%. Bij bestelling volgende code vermelden: ZOOEUR0003

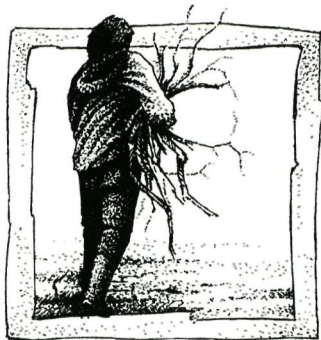
Vogelsporen (Brown, Ferguson, Lawrence & Lees) Tirion uitgeverij, 1987 (Nederlandse versie, helaas niet meer verkrijgbaar) of *Tracks & Signs* (Brown, Ferguson, Lawrence & Lees) Christopher Helm (Engelse versie, nog wel verkrijgbaar)

Dit boekje, dat helaas in het Nederlands niet meer te verkrijgen is, gaat zeer uitvoerig in op vogelsporen, -pluimen en -schedels. Veel meer dan de andere sporengidsen worden vogelsporen hier heel grondig en diepgaand besproken. Het boek vormt dan ook een goede aanvulling op de andere veldgidsen, in het bijzonder voor de vogelliefhebber. Zowel bij de pootafdrukken, de pluimen als de schedels wordt een uitgebreid aantal soorten besproken met telkens heel mooie en duidelijke tekeningen. De gedeeltes over nesten, vraatsporen en braakballen zijn iets oppervlakkiger. Voor deze aspecten zijn de algemene sporengidsen interessanter. Prijs: 995 F (leden 896 F). Speciale korting voor cursisten -15% en bij aankoop van 2 sporengidsen -20%. Bij bestelling volgende code vermelden: VOGEUR0038

voor deze aspecten zijn de algemene sporengidsen interessanter. Prijs: 995 F (leden 896 F). Speciale korting voor cursisten -15% en bij aankoop van 2 sporengidsen -20%. Bij bestelling volgende code vermelden: VOGEUR0038

Voor bestellingen kan u contact opnemen met de Wielewaal Boekhandel, Graatakker 11, 2300 Turnhout, tel. 014/47 29 56, boekenwinkel@wielewaal.be

Voor u gesprokkeld

SAMENSTELLING: WALTER BELIS

Bronnen: *Aves Contact*, 36, 3 '00, *Ornithos*, 7 (1) '00, *Zennegroen*, 37 (1) '00, *Le Courrier de la Nature*, 185 '00, *L'Oiseau Magazine*, 58 (1) '00, *Mens en Vogel*, 38 (1) '00, *Subbuteo*, 2 (1) '99, *The Auk*, 115 (2) '99, *Journal of Experimental Biology*, 202 '99, *Der Falke*, 47 (5) '00, *Ardea*, 87 (2) '99, *Le Héron*, 33 (1) '00, *France 2, Télé-Matin* 26 mei '00, *Nos Oiseaux*, 47 (1) '00, *Egretta*, 42 (1-2) '00, *Der Ornithologische Beobachter*, 97 (1) '00, *Limosa*, 72 (4) '99, *Anser*, 4 '99, *De Kieft*, 24 (1) '00, *Alauda*, 68 (1) '00, *National Geographic*, 197 (5) '00, *Groenlink*, 22 (2) '00, *L'Ecologista*, 25 '99 (internet), *The Auk*, 117 (2) '00 (internet), *Avocetta*, 24 (1) '99 (internet), *British Birds*, 93 (2)(3)(4) '00, *Quaderni di birdwatching*, 2 (3) '00 (internet), *Journal of Avian Biology*, 31 (1)(2) '00 (internet), *Oikos*, 89 (3) '00 (internet), *Organbidexka Col Libre*, 36 '00.

* In maart van dit jaar werd gestart met het voorbereidende werk voor een nieuwe ornithologische atlas voor Brussel. 115 van de 192 (60%) kilometerhokken werden reeds onder handen genomen. Het project loopt over de periode 2001-2005 en besteedt ook aandacht aan de laatste Huiszwaluwkolonies en de populatie van Monniksparkiet, Alexanderparkiet en Grote alexanderparkiet. Meer informatie kunt u verkrijgen bij Anne Weiserbs, 106/1 rue de la Station, 1457 Walhain, Tel. (010)65 64 87 of a.weiserbs@skynet.be. (*Aves Contact*, 36 (3) '00)

* In 1957 werd de Westelijke rifreiger voor het eerst gemeld in de Camargue. Sinds 1975 neemt het aantal waarnemingen gestaag toe. In 1996 werd in een gemengde kolonie van Westelijke rifreiger en Kleine zilverreiger een eerste broedgeval waargenomen. Vermoedelijk gaat het om hybridisatie. Eerdere broedgevallen zijn mogelijk maar werden misschien over het hoofd gezien. (*Ornithos*, 7 (1) '00)

* In 1999 waren er exact 100 broedparen Lammergier in Europa. 85 paren vertoefden in de Pyreneeën, 64 aan Spaanse zijde en 21 aan Franse. Verder telde men 6 broedparen op Kreta, 5 op Corsica, 2 in Italië en 2 in de Alpen. (*Ornithos*, 7 (1) '00)

* Meerkoet breidt zich als

broedvogel in het Brussels Gewest uit. De soort profiteert van een hoge waterstand die een gunstig effect heeft op de waterplanten. (*Zennegroen*, 37 (1) '00)

* In het Franse departement Alpes-Maritimes werd op 11 maart het kadaver van een Lammergier aangetroffen. De vogel, die in Dresden in gevangenschap geboren werd en op 28 juni 1993 in de Mercantour uitgezet, werd regelmatig in het grensoverschrijdend natuurpark Argentera-Mercantour waargenomen. Dit exemplaar viel ten prooi aan de jacht. (*Le Courrier de la Nature*, 185 '00 en *L'Oiseau Magazine*, 58 (1) '00)

* Sinds 1998 loopt in het Parc naturel régional de la Forêt d'Orient (Aube) een onderzoek naar faunistische verspreiding in het woud. Hoe verloopt de herkolonisatie van een biotoop dat door een menselijk ingrijpen verstoord werd? Enkele mezensoorten worden hierbij als indicator gebruikt. Uit de eerste resultaten blijkt dat mezen een groter legsel hebben wanneer de nestkasten in de lente of de zomer worden opgehangen. Mezen gebruiken deze als schuil- of slaapplaats in de winter en verkeren in een betere gezondheid dan soortgenoten die hiervan geen gebruik gemaakt hebben omdat de kasten net voor het

broedseizoen werden aangebracht. (*Le Courrier de la Nature*, 185 '00)

* Witkopeend zit in de lift. Bij de laatste wintertelling in El Hondo (bij Alicante) werden 1506 exemplaren geteld. De cijfers voor de andere Spaanse wetlands zijn nog niet bekend maar zullen zeker hoger liggen dan vorig jaar. Ook in Griekenland, op het meer van Vistonida werden op 28 januari 1472 individuen waargenomen. (*L'Oiseau Magazine*, 58 (1) '00)

* De aanwezigheid van Zwarte kraai en Ekster in het Brussels Gewest - en elders in ons land - baart heel wat zorgen bij natuurliefhebbers wanneer het gaat om de

Meerkoet

(foto: J. Verbanck)

overlevingskansen van kleine zangvogels. Van wildgroei is helemaal geen sprake. De aantallen van Ekster blijven stabiel, ook noteert men een verschillende evolutie in het Zoniënwood en de stad Brussel. De populatie van Kraai blijft in beide biotopen nagenoeg dezelfde. Men stelt zelfs een lichte daling vast. Geen reden tot paniek, integendeel. De predatiedruk van kraaiachtigen op opportunistische watervogelsoorten en hun rol als aaseter onderstrepen hun belangrijke functie in de stedelijke ecosystemen. (*Mens en Vogel*, 38 (1) '00)

* Waterrietzanger toont een uniek paar- en broedgedrag binnen de *Acrocephalus*-groep wat kan worden beschouwd als een soort van promiscuïteit, waarbij elk sociaal contact - met uitzondering van de copulatie - afwezig is. De soort moet bijzonder mobiel en flexibel zijn, zich kunnen aanpassen aan wisselende waterstanden in de moerassen en snel verhuizen naar hoger gelegen plaatsen in het moeras. Daarom zijn de mannelijke en vrouwelijke functies tijdens het broedseizoen strikt gescheiden. (*Subbuteo*, 2 (1) '99)

* Bij de meestal monogame Adéliepinguïns paren wijfjes niet zelden met vreemde mannetjes, waarbij een ware ruilhandel of prostitutie ontstaat. Deze pinguïns bouwen hun nest op een ijsplatform. Opgestapelde stenen vermijden dat de - meestal twee - eieren weggrollen. Daar stenen vrij zeldzaam zijn in een kolonie, zijn sommige wijfjes bereid te paren met een "steenrijk" mannetje. Na de copulatie neemt het wijfje een steen mee naar haar nest. Soms knijpt zij er tussenuit met haar buit zonder paring of keert meerdere malen terug naar de vrijgezel totdat voldoende stenen vergaard zijn. (*The Auk*, 115 (2) '99)

* Dat vogels onderhevig zijn aan lichtbundels is al langer aangetoond (o.a. *Der Falke*, 44 (8) '97). Recent onder-

zoek wees uit dat de trekrichting met 8 tot 15 graden gewijzigd wordt, de vliegshnelheid vermindert met 15 tot 30% en de stijglucht neemt toe. Pas wanneer de vogels meer dan 1 kilometer van de lichtstraal verwijderd zijn, wordt elke invloed weggenomen. Deze techniek zou kunnen toegepast worden om botsingen van vogels met vliegtuigen te vermijden. (*Journal of Experimental Biology*, 202 '99)

* De Roodmus breidt zich - mogelijk door een toenemende populatiedruk in het kernareaal - al enkele decennia in westelijke richting uit. Sinds 1968 is de soort een vaste broedvogel in Duitsland en in het midden van de jaren negentig werd het bestand in dit land op 500 à 1500 broedparen geschat. (*Der Falke*, 47 (5) '00)

* In de Israëlische Negevwoestijn bevindt zich de zuidgrens van het overwinteringsgebied van Roodborsttapuiten die in Europa broeden. De plaatselijke populatiedichtheid is sterk afhankelijk van lokale regenval, temperatuur en voedselaanbod. Wanneer de regen vroeg in het winterhalfjaar valt, is er een uitbundige plantengroei en een rijk aanbod aan insecten. Bij late regenval kan de populatie tot één derde teruglopen. Opvallend is dat veel Roodborsttapuiten paarsgewijs voedselterritoria verdedigen. Deze paartjes worden elk jaar opnieuw gevormd en broeden later niet samen. Het zijn vooral onvolwassen, ongepaarde mannetjes die als eerste uit het gebied verdwijnen. (*Ardea*, 82 (2) '99)

* Middelste bonte specht zet zijn opmars in westelijke richting verder. In maart 1998 werd de soort op verscheidene plaatsen in het bos van Phalempin (± 15 km ten zuiden van Rijsel, langsheen de A1) waargenomen. Tot 1985 was de soort in dit departement totaal afwezig. De spechten vertoonden een voorkeur voor eikenbossen van gemiddelde leeftijd. Gezien de aanplantingen die in

het verleden verricht werden, biedt deze streek toekomstperspectieven voor de soort. (*Le Héron*, 33 (1) '00)

* Het komt bij verscheidene vogelsoorten - vooral bij koloniebroeders - voor dat jonge vogels, al dan niet per ongeluk, het eigen nest verlaten om te worden geadopteerd door ouders van een naburig nest. Tijdens een experiment met Kerkuilen, een niet-kolonievormende soort, werden vliegvlugge jongen uit het ouderlijk nest genomen en in een ander nest gedeponneerd. Er werd telkens voor gezorgd dat de familiegrootte dezelfde bleef. De bedoeling was na te gaan of geadopteerde jongen even goed opgroeien als de andere nestjongen. Uit het onderzoek bleek dat geadopteerde en niet-geadopteerde jongen op gelijke voet behandeld werden. Hieruit kan men tevens besluiten dat Kerkuilen hun eigen jongen niet onderscheiden van andere. (*Ardea*, 82 (2) '99)

* In de Camargue zijn de talrijke Geelpootmeeuwen een ware plaag voor de broedvogels, vooral voor de Flamingo's die de Etang de Fangassier als broedgebied hebben uitgekozen. De meeuwen passen volgende technieken toe: ofwel isoleren ze een jong dat onmiddellijk wordt doodgepikt, ofwel trachten ze een ei te stelen. Bij deze laatste methode zijn er twee varianten: de meeuwen vliegen rakelings, tegen de wind in, over de kolonie ofwel pikken de Geelpootmeeuwen in de poten en de enkels van de broedende Flamingo's. In beide gevallen zullen de Flamingo's zich verheffen om de meeuwen te verjagen en ligt het ei voor het rapen. (*France 2, Télé-Matin* 26 mei '00)

* Volgens de laatste telling in 1998 heeft de populatie Hop in de Zwitserse Valais het vorige record van 1982 (12 broedparen) geëvenaard. Bij gebrek aan natuurlijke holtes heeft de soort de hellingen verlaten en de vallei

Jonge Kerkuilen (foto: J. Verbanck)

opgezocht. De Hop maakt nu gretig gebruik van de opgehangen nestkasten en bevindt zich dichterbij zijn voornaamste voedselbron, de Veenmol. In 1998 lag het broedsucces hoger dan in de periode 1979-1992 (5,7 versus 4,8 jongen per geslaagd broedsel). Dit resultaat wordt verklaard door een gemiddeld groter legsel (7,3 versus 6,4 eieren). Volwassen vogels zijn in de vallei niet meer verplicht grote afstanden af te leggen van de voedselvindplaats naar het nest. Het mooie weer in 1998, droog en warm vanaf het einde van de winter tot en met het begin van de lente, heeft zeker ook een gunstige invloed gehad op het broedsucces. Op korte termijn lijkt het plaatsen van nestkasten een oplossing om de soort - één van de meest bedreigde in Zwitserland - in stand te houden. (*Nos Oiseaux*, 47 (1) '00)

* Eén van de ornithologische hoogtepunten uit de winter 1999-2000 is de invasie van Kepen in Franstalig Zwitserland. Op 2 januari werd een slaapplek van ± 20 miljoen exemplaren ontdekt. Alle

Tureluur

(foto: A.C. Zwaga)

waarnemingen gedaan van november 1999 tot en met februari 2000 alsook alle informatie is welkom op volgende adressen: Michel Beaud, Musée d'histoire naturelle, 1700 Fribourg, michel.beaud@unifr.ch of Adrian Aebischer, Rte de Schiffenen 17, 1700 Fribourg, adaebischer@dplanet.ch. Interessante gegevens zullen verwerkt worden in een nakende publicatie. (*Nos Oiseaux*, 47 (1) '00)

* In Frankrijk wordt 90% van de broedgevallen van Tureluur (1137 à 1347 paren) geteld aan de Atlantische Kust, gevolgd door de Middellandse Zeekust en op de laatste plaats Het Kanaal en de Noordzeekust (3 à 7 koppels). In de lente van 1998 werd een geslaagd broedgeval (twee jongen) waargenomen in een vochtige weide bij Maulde (Département du Nord), 90 km verwijderd van de dichtstbijzijnde kust. In de twintigste eeuw werden slechts drie - al dan niet geslaagde - continentale broedgevallen geregistreerd in ons buurland. (*Le Héron*, 33 (1) '00)

* Tijdens een onderzoek naar Zilvermeeuwen en Kleine mantelmeeuwen op het braakliggend terrein van Pechiney in het industrieterrein Vlissingen-Oost, werden

twee, op uitvliegen staande Lepelaars ontdekt. Bij een tweede ringsessie was het nest verlaten. Te oordelen naar de hoeveelheid ontlasting op de nestkom, kan men vermoeden dat de twee succesvol zijn uitgevlogen. (*'t Zwelmpje*, 15 (2) '00)

* Het aantal Steenarenden in Opper-Oostenrijk wordt op 25 paren geschat. De meeste horsten bevinden zich tussen 800 en 1300 meter hoogte. Open ruimten ontstaan door kaalkap en boswegen zijn belangrijke jachtgebieden. Ondanks een wettelijke bescherming sinds enkele decennia en een ruim voedselaanbod wordt geen populatiename vastgesteld. Mogelijk schuwt de Steenarend menselijke aanwezigheid. (*Egretta*, 42 (1-2) '00)

* Een onderzoek van 404 prooiresten, verzameld in 56 horsten van Wespenspiegels, leverde volgende spijskaart op: 76,4% wespen, 5,5% hommels, 7,5% kikkers, 6,3% vogels, 1,1% hagedissen en 3,3% diverse ongewervelden. Bij de *Vespula*-soorten ging de voorkeur uit naar Gewone en Duitse wesp. Hoornaars en veldwespen werden eerder vermeden. (*Egretta*, 42 (1-2) '00)

* Uit een onderzoek, gehouden in oostelijk Zwitserland

in de jaren 1992-1994, bleek dat de eierschalen van onuitgebroede sperwereieren beduidend dikker waren dan deze uit de vorige onderzoeksperiode 1978-1981. Het aantal afgestorven embryo's, bij een normaal broedsel, vertoonde geen wijzigingen maar er werden wel minder gebroken schalen aangetroffen. Hoewel het globale broedsucces ongewijzigd bleef, kunnen we stellen dat Sperwers te lijden hebben onder verontreinigende stoffen in het milieu. Waarom de handpennen van volwassen broedende sperwerwijfjes in het middelgebergte korter zijn dan in de Alpen, blijft een raadsel. (*Der Ornithologische Beobachter*, 97 (1) '00)

* De Bergeend heeft voor het eerst in 1998 in Zwitserland succesvol gebroed en dan nog wel op twee plaatsen. Een eerste broedgeval met 8 jongen werd vastgesteld te Geneve, waar de soort ook in 1999 tot broeden overging. Een tweede geval, met 9 kuikens, werd waargenomen aan de Klingnauer Staausee, een stuwdam over de Aare, in het noorden van Zwitserland. (*Der Ornithologische Beobachter*, 97 (1) '00)

* Oudere mezen hebben een kleiner territorium en kunnen uit een populatie verdwijnen omdat ze fysieke gebreken vertonen of afwijkingen in het verenkleed. Vaak slaan ze ook een jaar over om te broeden. (*Limosa*, 72 (4) '99)

* In het voorjaar van 1998 werd tijdens de inventarisatie in het kader van het atlasproject voor broedvogels, aan de rand van de stad Utrecht, een gemengd broedgeval van een mannetje Struikrietzanger en een vrouwtje Bosrietzanger vastgesteld. Het gaat hier over het eerste gedocumenteerde broedgeval van Struikrietzanger in Nederland en de derde waarneming van de soort bij onze noorderburen. Hybridisatie is bij Struikrietzanger geen zeldzaamheid. Door een verdergaande toename van Struikrietzangers nam de verhouding van mannetjes Struikrietzanger en Bosrietzanger toe van 4:1 naar 12:1. Hierdoor verkleinde de kans voor vrouwtjes Bosrietzanger om een soorteigen mannetje te vinden en gingen ze zich behelpen met Struikrietzangers. (*Limosa*, 72 (4) '99)

* Steenarenden die aanvankelijk uitsluitend in Centraal-

Wijfje Bergeend met jongen (foto: A.C. Zwaga)

en Noord-Scandinavië broedden, hebben zich vanaf 1989 ook in het zuiden van Zweden gevestigd. Het gaat om broedparen die na een winterverblijf in het mildere zuiden zijn blijven hangen. Sinds 1989 zijn 45 à 50 jonge Steenarenden uitgevlogen. (*Anser*, 4 '99)

* Naar jaarlijkse gewoonte werd ook in 1998 een broedvogelinventarisatie gehouden in de Zaanstreek. Het aantal Bruine kiekendieven lijkt stabiel te zijn, dat van Sperwers, Haviken en Buizerds neemt toe. Kritische weidevogels zoals Kempshaan, Watersnip en Gele kwikstaart gingen in de getelde gebieden achteruit. Deze gegevens maken ons niet veel wijzer want in de kerngebieden werd niet geteld. Veldleeuwerik neemt fors toe terwijl Graspieper achteruitgaat. Moerasvogels doen het goed. Roerdomp is met 19 territoria goed vertegenwoordigd. Rietzanger blijft op peil, Watterral en Baardman herstellen zich na de strenge winters van 1995-1996 en 1996-1997. Bosvogels zoals Roodborst, Zwartkop, Matkop, Grote bonte specht en andere soorten die tien jaar geleden nauwelijks aanwe-

zig waren worden elk jaar wat talrijker. (*De Kieft*, 24 (1) '00)

* 20% van de Noord-Hollandse populatie Nijlgans bevindt zich in de Zaanstreek. In de periode 1996-1998 werden 231 à 238 paren geteld. Niet alle gegevens zijn volledig en vermoedelijk bedraagt het werkelijke aantal ten minste 250 koppels. Dit houdt in dat sinds eind jaren tachtig het aantal Nijlganzen is vervijfvoudigd. De voorkeur voor het broedbiotoop gaat uit naar gebieden met bomen, struiken, gras en water. Er wordt wel vaker genesteld op ongewone plaatsen: kerktorens, torenvalkassen, oude nesten of een ooievaarsnest. Indien nodig wordt een nest van Zilvermeeuwen gekraakt. Er bestaat ook een wederzijdse tolerantie tussen roofvogels en Nijlganzen. (*De Kieft*, 24 (1) '00)

* De laatste 20 jaar broeden Rotszwaluwen in Europa meer en meer in artificiële nestgelegenheden. Dit verschijnsel gaat samen met een ruimere verspreiding van de soort. Rotszwaluwen zoeken waarschijnlijk nu hun toevlucht tot bruggen, gebouwen, stuwdammen, die reeds eerder aanwezig waren in het gebied. Zo is er een groter aanbod aan nestgelegenheden voor de aangroeiende populatie. Misschien zullen er binnenkort meer Rotszwaluwen in een artificiële nestgelegenheden broeden dan in een natuurlijke. (*Alauda*, 68 (1) '00)

* Op 6 januari 2000 werd op Corsica een Oeverpieper opgemerkt. Het gaat om de tweede waarneming van de soort op het eiland. Het is niet duidelijk of er een verband bestaat met het stormweer van eind december 1999. (*Alauda*, 68 (1) '00)

* In juni 1999 werd het eerste broedgeval van Krooneend in het Ile-de-France (F) vastgesteld in het departement Seine-et-Marne. Het aantal kuikens (5) ligt beneden het gemiddelde, 10 in Zuid-Spanje en 7,3 in de Camar-

Gele kwikstaart

(foto: J. Verbanck)

gue. De plaats van de nestkeuze was ook ongewoon. De vakliteratuur onderstreept het belang van een vegetatiegordel, terwijl in deze verlaten kiezelgroeve zelfs riet ontbrak. Mogelijk zijn pioniers ook opportunisten? Het is tevens één van de weinige broedgevallen ten noorden van de Loire, met uitzondering van de Lorraine waar de soort reeds langer broedt. Misschien kadert dit broedgeval in een geografische expansie. In de periode 1973-1988 werd de soort in Seine-et-Marne slechts 17 keer waargenomen, in 1997-1998 waren er meer dan 30 overwinterraars. (*Alauda*, 68 (1) '00)

* Hoogspanningsleidingen maken ook in Zuid-Afrika veel slachtoffers onder de Ludwigs trap en verscheidene flamingo- en kraanvogelsoorten. De elektriciteitsmaatschappij Eskom maakt voortaan gebruik van de "bird flapper", het is doo-eenvoudig een helrood plaatje dat aan de kabel bevestigd wordt en dat wappert in de wind. De mortaliteit is over twee proefjaren met 75% gedaald. (*National Geographic*, 197 (5) '00)

* Uit de vele interessante winterwaarnemingen van Blokkersdijk weerhouden we een Rode wouw op 10 febru-

ari, een adulte Zwartkopmeeuw (30 januari en 27 februari) en drie adulte Dwergmeeuwen op 22 januari. Aan de Halve Maan te Zwijndrecht werd op 16 januari een Geelgors waargenomen. (*Groenlink*, 22 (2) '00)

* In een nestbak, opgehangen aan een schoorsteen van de thermische elektriciteitscentrale van Kallø, zagen half april drie Slechtvalken het levenslicht. De nabijheid van het Groot Rietveld als jachtgebied is hier waarschijnlijk niet vreemd aan. (*Groenlink*, 22 (2) '00)

* In het voorjaar van 1999 heeft de Grup Balear d'Ornitologia een onderzoek verricht naar de populatie van Zwarte Wouw op de eilanden Mallorca en Menorca. De resultaten zijn angstaanjagend: op Mallorca brachten 3 paren elk één jong groot. Een ander paar mislukte, maakte een nieuw nest maar kwam niet tot broeden. De broedpopulatie van Mallorca wordt op 4 à 6 paren geschat. Op Menorca is de situatie niet beter. Daar zijn er naar schatting nog 7 broedparen. Indien niet drastisch wordt ingegrepen verdwijnt de populatie van deze eilanden binnen de 10 à 12 jaren. (*L'Ecologista*, 25 '99)

* Harlekijneenden keren elk jaar terug naar hun vroegere broedgebieden en kiezen vaak dezelfde plekken uit. Dit geldt voor 62% van de wijfjes en 77% van de mannetjes. Ongepaarde mannetjes verspreiden zich over een ruimer gebied hoewel geen territoria worden afgebakend. Zij verlaten het broedgebied vóór het begin van de balts. (*The Auk*, 117 (2) '00)

* In het Spaanse Extremadura werd een onderzoek uitgevoerd naar de bezetting van nestkasten door zes middelgrote soorten. In dit steppelandschap maakte vooral Scharrelaar er gebruik van, gevolgd door Torenvalk, Kleine torenvalk. Steenuil, Dwergooruil en Kerkuil maakten slechts sporadisch van deze nestgelegenheden gebruik, hoewel ze in het studiegebied nestelden. (*Avocetta*, 24 (1) '99)

* Groot-Brittannië en West-Europa kenden in de winter 1995-1996 een invasie van Barmsijs (nominatform *Carduelis f. flammea* en *C. f. exilipes*) en Witsluitbarmsijs. De eerste twee golven bereikten het noorden en oosten van Groot-Brittannië begin en midden november en werden voorafgegaan of vielen samen met aanzienlijke trekbewegingen in het zuidwesten van Noorwegen, het Zweedse Falsterbo en de noordwestkust van Duitsland. De laatste golf arriveerde begin december en zette tevens het begin van een koude periode in. Het waren voor Groot-Brittannië de grootste bewegingen sinds 1975. (*British Birds*, 93 (2) '00)

* Een studie, uitgevoerd in het noordoosten van Kazachstan, wees uit dat het dieet van de Sakervalk hoofdzakelijk bestaat uit Soesliks of Ziesels, aangevuld met hoenderachtigen, kraaiachtigen en kleine zoogdieren. Het broedsucces van de soort lag beduidend lager in gebieden waar de vegetatie hoger stond en het aanbod aan Soesliks geringer was. Een intensieve landbouwpolitiek, waarbij

collectieve boederijen verdwijnen en nomadische herders de steppen en alpenweiden niet meer laten begrazen, komt de Sakervalk niet ten goede. (*British Birds*, 93 (3) '00)

* Tussen 15 en 18 december 1997 werd een Marmeralk in eerste winterkleed dood aangetroffen in een vissersnet op het Meer van Zurich. Het ging volgens het Zwitsers homologatiecomité om een wilde vogelsoort (categorie A). Het is tevens een eerste waarneming in het West-Palearctisch gebied. (*British Birds*, 93 (4) '00)

* In het Italiaanse Parco della Maremma, aan de westkust langs de Tyrreense Zee, werd op 5 mei een Groene fitis waargenomen. (*Quaderini di birdwatching*, 2 (3) '00)

* Gedurende 3 jaren werden aan de westkust van Groot-Brittannië, in de herfst, migrerende zangers gevangen. Er werden vijf groepen geteld die zich onderscheiden door habitatkeuze en trekperiode. Kleine karekiet en Rietzanger [1] komen beide voor in vochtige gebieden en arriveerden samen. In drogere habitats, met struikgewas begroeid, kwam een eerste golf van Zwartkop [2] duidelijk voor Sprinkhaanzanger, Fitis, Grasmus en

Braamsluiper [3] aan. Deze laatste soort ging Tuinfluiter [4] vooraf. Tjiftjaf en een tweede golf Zwartkop [5] kwamen later aan. Alleen bij *Acrocephalus* arriveerden volwassen vogels vóór juvenielen. (*Journal of Avian Biology*, 31 (1) '00)

* Uit een DNA-onderzoek bleek nogmaals hoe trouw de monogame Kauw wel is. In een kolonie vertoeven steeds ongepaarde mannetjes en de gekoppelde mannetjes zijn vaak op het nest afwezig. Toch werd geen enkel broedsel uit een buitenechtelijke copulatie vastgesteld. (*Journal of Avian Biology*, 31 (2) '00)

* Gedurende het broedseizoen voederen Koolmezen hun jongen - in eerste instantie - voor 75% met spinnen. Dit in tegenstelling met wat uit andere studies blijkt. Pas wanneer rupsen een gewicht van 10 à 12 gram bereikt hebben, schakelen de Koolmezen voor 80% tot 90% over op deze voedselbron. Tussen beide stadia liggen nauwelijks enkele dagen. (*Journal of Avian Biology*, 31 (2) '00)

* Zwartkoprietzanger is waarschijnlijk de meest complexe zanger binnen de *Acrocephalus*-familie. Uit een onderzoek bleek dat

mannetjes ongeveer 120 verschillende elementen inbouwen in een zangstrofe van twee minuten. In twintig minuten tijd zingen mannetjes even lang maar repertoire, verandering van zangtype, herhalingen, snelheid en strofelengete maken het verschil. Voor de wijfjes is dit een belangrijk element bij hun partnerkeuze. (*Journal of Avian Biology*, 31 (2) '00)

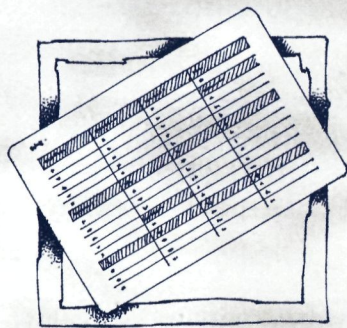
* Op Corsica ligt het aantal echtscheidingen bij Pimpelmezen (59%), die in dorre gebieden voorkomen, vrij hoog. Uit een onderzoek, gebaseerd op gegevens van het broedseizoen 1985-1998 en een experiment naar de broedselgrootte uit 1990-1993) bleek dat het broedsucces geen invloed had op een eventuele scheiding in het volgende broedseizoen. Herenigde paren doen het wel beter. Na manipulatie van broedsels kwam aan het licht dat koppels met een groot legsel sneller uit elkaar gaan. Pimpelmezen hechten dus meer belang aan een geschikt territorium dan aan een goede partner. (*Oikos*, 89 (3) '00)

* In de periode van 14 tot 20 mei werd door een groep van 20 jagers voor een schietplaats op één van de Baskische cols 1 532 500 BEF betaald. Daar er wettelijk 400 Houtduiven mogen geschoten worden is één exemplaar 3831 BEF waard. Deze absurde activiteit heeft niets meer met sport of traditie te maken. (*Organbidexka Col Libre*, 36 '00)

Houtduif

(foto: A.C. Zwaga)

activiteiten kalender

Activiteiten aangeduid met een sterretje staan onder begeleiding van cursusleiders van Natuur- en milieu-educatie De Wielewaal.

Wijziging van programma : Op 4 november i.p.v. 11 november

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve gevarieerde diavoordracht over de Hoge Venen, Klein-Zwitserland in Mortsel, duinenflora en orchideeën -b- 20 u kasteel Steytelinck, Sint-Bavostraat, Wilrijk -l- Tuur Wuyts 03/449 99 11 -e- 22u30 -info- inkom bedraagt 75 F/persoon of 150 F/gezin.

NOVEMBER

18

Antwerpen-Zuid. Knotten van wilgen in het kader van de "Behaag ... natuurlijkactie" -b- 9 u en 13u30 einde Adriaan Sanderslei, Aartselaar -l- Luk Smets 03/289 73 66 -e- 16u30 -m- stevig schoeisel, laarzen bij regenweer, helm, kettingzaag, snoeizaag, hakbijl en werkhandschoenen en -kledij -info- vervoer met eigen wagen.

***Denderland.** Dag van de Natuur : Natuureducatieve paddestoelen- en mossenwandeling -b- 14 u infobord, Rodestraat, Denderleeuw -l- Peter Tolleneer -e- 17 u.

De Putter+Mechelen. Algemene quiz -b- 20 u Alice Nahonschool, Mechelsesteenweg, Putte -l- Jean Kiebooms 015/41 47 81 -e- 23u30 -m- schrijfgierief -info- vooraf inschrijven bij Lucien Verschooren 015/75 46 34; betaling 500 F/ploeg; max. 5 deelnemers/ploeg.

***Lier.** Natuureducatieve vogeltocht naar de Belgische oostkust (VWG) -b- 7 u P. van Copycenter Cockaert, Antwerpsesteenweg, nabij station, Lier -l- Dave Dierckx 03/480 73 57 -e- 16 u -m- warme kledij, verrekijker, telescoop en picknick.

Midden-Kempen. Tentoonstelling over natuurfotografie van eigen leden en beeldhouwwerken van Leo Michiels -b- 11 tot 12 u officiële opening en receptie en vanaf 12 u opening tentoonstelling in hoeve Boerenbril, Mol-Wezel -e- 20 u -info- tijdens de tentoonstelling zijn er pannenkoeken te verkrijgen.

***Paddestoelenwerkgroep Vlaams-Brabant.** Natuureducatieve late herfstwandeling in het Bos te Rijst : Determinatie van paddestoelen in het veld en aansluitend determinatie in het labo -b- 9 u Bos te Rijst, Bosstraat, Heikruis en 14 u Natuur Educatief Centrum De Helix, Hoogvorst 2, Grimminge -l- Hans Vermeulen 014/47 29 55 -e- 17 u -m- gidsen en laarzen.

***Schelde-Leie.** Natuureducatieve diavoordracht over de roofvogels van België -b- 20 u Stedelijk Centrum, Heurnestraat, bij de kerk, tegenover de Maalderijstraat, Heurne -l- Guy Robbrecht -e- 22u30 -info- inkom is 50 F/persoon of 100 F/gezin.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" : Tekeningen en schilderijen van Irene De Ceulaer met op zondag demonstraties van kalebasman-netjes -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- kunsttentoonstelling ten voordele van aankopen van natuurgebieden.

Westland. Natuureducatieve diavoordracht over de werking van ons 20-jarig bestaan -b- 20 u Jeugdstadion, Leopold III-laan, Ieper -l- Rudy Claeys 057/20 24 54 -e- 23 u.

***Wulp.** Natuureducatieve diavoordracht: "Natuurbeheer en natuurontwikkeling" -b- 20 u De Heischuur, Schuurhoven 2, Oud-Turnhout -l- Vic Bakker -e- 22u45 -info- gratis toegang!

19

***Anwerpen-Zuid.** Natuureducatieve vogeltocht naar de Linkeroever en het Land van Saeftinge (NL) -b- 9 u station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel -l- Luc Van Schoor 03/353 09 77 -e- 17u30 -m- loop, verrekijker, telescoop, vogelgidsen, fototoestel, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel en picknick met drank -info- men kan om 13u15 aansluiten aan café Verdrongen Land te Emmadorp mits de leiding te verwittigen.

***Brussel.** Natuureducatieve vogelwandeling in de Kuifeend en het Groot Buitenschoor te Ekeren -b- 14 u noordelijk deel P. Fina-station, E19 richting Antwerpen, na afrit Rumst -l- Eric De Leeuw 02/726 49 46 (enkel 's avonds) -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker en gidsen.

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling te Zammel -b- 9 u kerk van Zammel -l- Jos Van Kerckhoven 014/26 64 62 -e- 12 u -m- wandelkledij en laarzen.

***Klein-Brabant.** Natuureducatieve mossenwandeling in het Hof ter Zielbeek -b- 14 u ingang Hof ter Zielbeek, Ruisbroek-Puurs -info- Herwig Mees 03/899 12 91 -e- 17 u -m- loop.

***Paddestoelenwerkgroep Oost-Vlaanderen.** Natuureducatieve paddestoelenwandeling in de bossen van Rijkevelde (PAWG) -b- 13u30 kasteel van Rijkevelde, Sijsele -l- Chris Bruggeman -e- 17 u -m- loop en paddestoelengids.

***Kleine Nete.** Natuureducatieve sijenwandeling in het Zammelsbroek te Geel -b- 9 u kerk van Geel-Zammel -l- Jan Van Reusel -e- 12 u.

Midden-Kempen. Tentoonstelling over natuurfotografie van eigen leden en beeldhouwwerken van Leo Michiels -b- 10 u opening tentoonstelling in hoeve Boerenbril, Mol-Wezel -e- 18 u -info- tijdens de tentoonstelling zijn er pannenkoeken te verkrijgen.

***Netevalllei.** Natuureducatieve wandeling in het Meerdaelbos -b- 13 u Wielewaallokaal, Leopoldlei, Hallaar of 14 u kerk van Bierbeek -l- Chris Segart 015/22 01 06 -e- 16 u -m- verrekijker.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" : Tekeningen en schilderijen van Irene De Ceulaer met op zondag demonstraties van kalebasman-netjes -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- kunsttentoonstelling ten voordele van aankopen van natuurgebieden.

20

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Gijmel -b- 9u30 The Forest, Oude Mechelsebaan 432, Gijmel -l- Oscar Toelen 014/23 43 37 -e- 12 u.

23

***Brugge.** Natuureducatieve diavoordracht over de fauna en flora van Zweden en Polen met bijzondere aandacht voor roofvogels -b- 20 u chalet Ritorica, achter gemeentehuis van Sint-Michiels -l- Patrick Keirsebilck -e- 23 u.

24

***Meetjesland.** Natuureducatieve plantenles te Eeklo : Betekenis van dialectennamen van planten -b- 20 u NCMV-lokaal, Garenstraat 10, Eeklo -l- Tineke De Pauw -e- 23 u.

***Noorderkempen.** Natuureducatieve diavoordracht over Saoedi-Arabië -b- 20 u Junior, Achter d'Hoven, Wuustwezel -l- Peter Symens -e- 23 u -info- inkom bedraagt 100 F/persoon; meer informatie te bekomen bij Joris Elst 03/669 69 16 of 0477/21 60 56.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve diavoordracht over de natuur-exploratie in Extremadura (Spanje) -b- 20 u Ontmoetingscentrum Palette, Jeugdlaan 2, Overpelt -l- Koen Gabriëls -e- 22u30.

25

Denderland. 5de Verrijnd Eetfestijn -b- van 12 u tot 14 u en van 17u30 tot 21 u Zaal De Horizon, Molendreef 57, Aalst -info- Herman Derder 053/80 01 10.

Dubbelloof-Westerlo. Deelname aan de Natuurbeurs te Zoerle-Parwijs via infostand -b- 10 u Sporthal, Zoerle-Parwijs, Zoerla -l- Marc Van den Bruel 014/54 97 54 -e- 17 u.

***Gent.** Natuureducatieve diavoordracht -b- 20 u Dienstencentrum, Braemkasteelstraat 41, Gentbrugge -info- Daniël Danhieux 09/228 06 12 -e- 22u30.

***Geraardsbergen.** Natuureducatieve diavoordracht over de natuur van Zimbabwe en Botswana -b- 20 u koetsenhuis van Sint-Adriaansabdij, Geraardsbergen -l- Koen Steenhoudt -e- 23 u -info- inkom bedraagt 100 F/persoon.

Klein-Brabant. Behagingscampagne -b- voormiddag klaar maken van pakketten, namiddag bedeling in de magazijnen van de groendienst te Bornem, Puurs en Sint-Amands -info- vrijwilligers die een halve of hele dag willen meehelpen zijn welkom, gelieve dit te laten weten aan Sylvain Verbruggen 03/889 22 25.

Midden-Kempen. Tentoonstelling i.s.m. Natuurreservaten Boven-Nete : "Kunst en natuur in 't Kristallijn" -b- 13 u -e- 17 u.

Midden-Kempen. Beheerswerken in reservaat Griesbroek te Balen-Olmen -b- 9 u of 13 u Straalmolen, Balen-Hulsen -info- Jef Sas 014/31 26 57 -e- 16 u -m- werkkledij, werkgerief o.a. zeis, laarzen en droge kledij -info- voor warme soep, cake en wafels wordt gezorgd.

***s Heerenbosch.** "Kunst voor natuur" : Tekeningen en schilderijen van Irene De Ceulaer met op zondag demonstraties van kalebasman-

netjes -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -I- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- kunsttentoonstelling ten voordele van aankopen van natuurgebieden.

's Heerenbosch. Beheerswerken in de Vlassenbroekse Polder : Maaien en afvoeren, knotten, ... -b- 8u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -I- Jan Van Belle en Paul Van Geet -e- 12 u -m- handschoenen, stevig schoeisel -info- drank wordt voorzien.

26

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve wandeling in de omgeving van de sluis van Wintam -b- 13 u Ooststatie, Borgerhout -I- Louis Vergaelen -e- 17 u -m- laarzen en verrekijker.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve roofvogeltocht naar het Groot Schietveld te Brasschaat -b- 8u30 station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel -I- Catherine Vandercruyssen 03/288 81 07 -e- 17 u -m- loop, verrekijker, veldgidsen, vogelgidsen, fototoestel, laarzen, stevig schoeisel en picknick met drank -info- men kan om 9u15 aansluiten aan de kerk van Wuustwezel mits de leiding te verwittigen; deze excursie maakt deel uit van een cursus, maar iedereen is welkom!!

Bree. Beheerswerken in De Luysen -b- 7u45 aan het fontein, Stadsplein, Bree -info- René Moors 089/46 40 67.

***Brussel.** Natuureducatieve diavoordracht : "Onze zoogdieren in de kijker" -b- 15 u CC De Westrand, Kamerijklaan, Dilbeek -info- Lut Mertens 02/524 28 52 -e- 17u30.

Dubbelloof-Westerlo. Deelname aan Natuurbeurs via infostand -b- 10 u Sportal, Zoerle-Parwijs, Zoerla -I- Marc Van den Bruel 014/54 97 54 -e- 17 u.

***Fruitstreek.** Natuureducatieve wandeling in Kessenich -b- 8 u Gemeentehuis van Wellen -I- Dirk Ottenburghs -e- 11 u.

***Land van Waas-Zuid.** Natuureducatieve landschapswandeling in het Schausselbroek -b- 14 u Steenbakkerij van Steendorp -I- Gerry Heyrman -e- 17 u -m- laarzen en verrekijker.

Midden-Kempen. Tentoonstelling i.s.m. Natuurreservaten Boven Nete : "Kunst en natuur in 't Kristallijn" -b- 10 u -e- 17 u.

***Oostende.** Natuureducatieve dagtocht naar Bourgoyen-Ossemeersen -b- 8 u P. Provinciaal Maritiem Instituut, Mercatorlaan 11, Oostende -I- Fernand Devos -e- 20 u -m- laarzen, verrekijker en picknick.

***Schelde-Leie.** Natuureducatieve wandeling in de Vallei van de Zeverenbeek -b- 14 u kerk van Zeveren, hoek Kerkstraat en Leeuwstraat -I- Karel De Waele 09/386 45 60 -e- 18 u -m- stevig schoeisel en verrekijker -info- na de wandeling houden we een afscheidsreceptie voor de regionale voorzitter Karel De Waele.

's Heerenbosch. "Kunst voor natuur" : Tekeningen en schilderijen van Irene De Ceulaer met op zondag demonstraties van kalebasmanetjes -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -I- Pol Meert 052/41 18 85 -e- 18 u -info- kunsttentoonstelling ten voordele van aankopen van natuurgebieden.

27

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Geel-Bel -b- 9u30 Belshof, Veltjesstraat 39, Bel (Geel) -I- Oscar Toelen 014/23 43 37 -e- 12 u.

29

***Midden-Kempen.** Natuureducatieve wandeling in het Prinsenspark te Retie -b- 9 u P. Prinsenspark, Retie -I- Dirk Meeus -e- 12 u.

DECEMBER

2

Avelgem. Beheerswerken in de Coupure Deweer te Avelgem -b- 8u30 Coupure Deweer, Avelgem -I- Jean-Marie Cottyn 056/20 36 01 -e- 16u30 -m- snoei- en zaaggerief.

Dubbelloof-Westerlo. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9 u Marly-brug, Westerlo -I- Marc Van den Bruel 014/54 97 54 -e- 12 u -m- werkkledij.

's Heerenbosch. Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -I- Paul Van Geet -e- 18 u.

Zuid-Limburg. Beheerswerken in De Kevie -b- 9 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -I- Roger Nijssen 012/23 53 60 -e- 18 u.

3

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve dagtocht naar de Linkeroever te Antwerpen en het Verdrongen Land van Saefinge (NL) -b- 9 u Noordse Kerk, Grote Tunnelplaats, Antwerpen -I- Roger Huysmans en Jean Maebe -e- 17 u -m- laarzen, slechte kledij, enkele guldens en picknick -info- deelname in kosten 100 F/persoon; men kan om 11 u aansluiten in het café Verdrongen Land in Emmadorp (NL).

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve dagtocht naar De Kuifeend en de Brabantse Wal (NL) -b- 8u30 station Oude God, Lode Dossellei,

Mortsel -I- Jef Konings 03/440 67 94 -e- 17 u -m- verrekijker, telescoop, veldgidsen, vogelgidsen, fototoestel, laarzen, stevig schoeisel, enkele guldens en picknick met drank -info- men kan om 9 uur aansluiten aan De Kuifeend en om 13u30 aan de kerk van Hoogerheide mits de leiding te verwittigen.

***Bree.** Natuureducatieve wandeling in De Luysen -b- 14 u P. De Luysen, einde Mariahofstraat, Bree -I- Jos Gorssen -e- 17 u.

***Brugge.** Natuureducatieve gaezentoht te Damme -b- 10 u markt van Damme -I- Rudy Deplae 050/37 50 73 -e- 12u30 -m- verrekijker, telescoop en veldgidsen.

***Brussel.** Natuureducatieve wandeling in de Bourgoyen-Ossemeersen te Gent -b- 9 u ingang onthaalcentrum, Mahatma Ghandisstraat, Gent -I- Rik Gielen 09/232 27 02 -e- 12 u -m- laarzen, gidsen en verrekijker.

Denderland. Natuureducatieve wandeling in het Osbroek (Thema : Ongewervelden) -b- 10 u infobord, Burg. Blanckaertdreef, Aalst -I- Jan Tavernier -e- 12 u -info- Herman Derder 053/80 01 10.

***Meetjesland.** Natuureducatieve wandeling in het Drongengoed (Thema : Bomen in de winter) -b- 9 u kruispunt Westvoordestraat en Drongengoedweg, Eeklo -I- Eric Blondia -e- 12 u.

***Midden-Kempen.** Natuureducatieve wandeling in het Griesbroek te Balen-Olmen -b- 9 u Straalmolen, Balen-Hulsen -I- Jan De Schepper -e- 12 u -m- laarzen.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve voormiddagwandeling in de Wateringen -b- 10 u Fam. Wijnen, Bredase Dijk 59, Bergeyk, ten noorden van blok 6 -I- Albert Van Otten -e- 12u15.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve namiddagwandeling in de Vloeiweiden -b- 14 u Wateringhuis, einde Koloniestraat, Lommel-Kolonie -I- L. Plessers en L. Cuyvers -e- 16u30.

***Ronse.** Natuureducatieve vogeltocht naar de polders van Damme en het havengebied van Zeebrugge -b- 9 u station van Ronse, Stationsstraat -I- Philippe Moreaux 055/21 38 19 -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker en vogelgidsen -info- men kan om 9u30 aansluiten aan de Sint-Martinuskerk van Petegem-Deinze, Kortrijksesteenweg of om 10u30 aan de brug te Damme.

's Heerenbosch. Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -I- Paul Van Geet -e- 18 u.

***Westland.** Natuureducatieve watervogelwandeling in de Verdrongen Weide -b- 9u30 Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -I- Rudy Claeys 057/20 24 54 -e- 12 u -m- laarzen, telescoop en verrekijker.

***Zuid-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in De Kevie -b- 14 u Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -I- Nico Mathias -e- 17 u.

4

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Zichem -b- 9u30 Stamcafé, Marktplaats 17, Zichem -I- Oscar Toelen 014/23 43 37 -e- 12 u.

8

Kievit. Najaarstrekteleavond -b- 20 u zaal Lambeer, Beerse -I- Paul Prinsen 014/43 73 63 -e- 22u30.

***Lier.** Natuureducatieve diavoordracht over Turkije -b- 20 u clublokaal, Rolwagenstraat 10, Lier -I- Maarten Jacobs 03/484 66 18 -e- 22u30.

9

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve diavoordracht : "De natuur bekeken door de microscoop" en "De kleurrijke wereld van de paddestoelen op Fort VII te Wilrijk" -b- 20 u kasteel Steytelinck, Sint-Bavostraat, Wilrijk -I- Tuur Wuyts 03/449 99 11 -e- 22u30 -info- inkom bedraagt 75 F/persoon of 150 F/gezin.

Klein-Brabant. Natuurbeheer in de Scheldeschorren te Branst -b- 13 u Oude Post, Benedenstraat, Branst -I- Luc Peeters 03/899 15 88 -e- 17 u -m- kapmes, zaag en werkkledij.

Lier. Vergadering van de plantenwerkgroep -b- 20 u clublokaal, Rolwagenstraat 10, Lier -I- Nelly Van Aerschot -e- 22 u -m- stafkaarten -info- werkkalender voor 2001 wordt vastgelegd; suggesties steeds welkom bij Nelly Van Aerschot, Oude Aarschotsebaan 35, Booischot.

***Mechelen.** Natuureducatieve diavoordracht over inheemse vissen -b- 20 u zaal van taverne Equator, Melaan 40, Mechelen -I- Goedele Verbeulen 03/230 29 26 -e- 23 u -m- verrekijker en determinatiewerken -info- inkom is gratis.

Ninove. Beheerswerken in de Venebroeken -b- 9 u en 13 u Venebroeken of veldweg rechtover kruispunt Elisabethlaan-Albertlaan -I- Geert Rohaert 054/32 82 18 -info- vooraf Geert Rohaert contacteren.

's Heerenbosch. Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -I- Paul Van Geet -e- 18 u.

10

***Avelgem.** Natuureducatieve wandeling in De Coupure Deweer te Avelgem -b- 10 u De Coupure Deweer, Avelgem -I- Dirk Dubois 056/35 57 75 -e- 12 u.

***Avelgem.** Natuureducatieve tentoonstelling in De Coupure Deweer te Avelgem (Thema : Bomen in winterkled) -b- 14 u De Coupure Deweer, Avelgem -I- Dirk Dubois 056/35 57 75 -e- 18 u.

***Bree.** Natuureducatieve dagtocht naar de Maas -b- 8u40 aan het fontein, Stadsplein, Bree of 9 u kerk van Ophoven -l- Emiel Opendaeker -e- 17 u.

***Brussel.** Natuureducatieve dagtocht : Van Kallo tot Saefinge : Op zoek naar ganzen en watervogels -b- 8u30 brug over E19 Brussel-Antwerpen, afrit Weerde-Hofstade -l- Manu D'Hoore 02/538 32 31 -e- 18 u -m- gidsen, verrekijker, warme kledij, picknick met drank en gulden -info- kostendelend rijden; bij ijzel gaat de activiteit niet door.
Dubbelloof-Westerlo. Deelname aan Opendeurdag Westels Atelier via infostand -b- 10 u Sporthal Zoerle-Parwijs, Zoerla -info- Marc Van den Bruel 014/54 97 54.

***Geraardsbergen.** Natuureducatieve bomenwandeling in het Ras-paillebos -b- 14 u Natuur Educatief Centrum De Helix, Hoogvorst 2, Grimminge -l- Pieter Borremans -e- 17 u -m- laarzen.

***Klein-Brabant.** Natuureducatieve wandeling naar de Eendekooi te Bornem -b- 13u30 aan het Abdijplein, Kloosterstraat, Bornem -l- Jean-Pierre Adriaenssens 03/886 27 01 -e- 17 u -m- laarzen en verrekijker.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve dagtocht naar Zeeland (NL) -b- 7u30 Fratershuis, Kleine Hemmenweg 2A, Zonhoven -l- Ludo Grouwels 011/81 75 22, Erik Schorpion en Marc Lodewijckx -e- 18 u -m- laarzen, verrekijker, telescoop en picknick met drank -info- kostendelend meerijden is mogelijk.

***Netevallei.** Natuureducatieve wandeling in de Netevallei -b- 13u30 café Lodijk, brug over Nete, Herentalsesteenweg, Heist-op-den-Berg -l- Wilfried Wouters 015/24 25 73 -e- 15u30 -m- verrekijker.

***s Heerenbosch.** Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Paul Van Geet -e- 18 u.

***Vlaamse Ardennen.** Natuureducatieve 'heksenwandeling' te Ellezelles -b- 14 u kerk van Ellezelles, Place d'Ellezelles -l- Paul Geeroms 09/282 24 08 en Marc Verstraeten -e- 17 u -m- laarzen, verrekijker en veldgidsen.

***Westland.** Natuureducatieve watervogelwandeling aan het spaarbekken -b- 9 u station van Ieper -l- Silas Morreeuw 057/48 71 45 -e- 12 u -m- laarzen, telescoop en verrekijker.

11

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Sint-Jozef-Olen -b- 9u30 Den Hertog, Lichtaartsesteenweg 156, Sint-Jozef-Olen -l- Oscar Toelen 014/23 43 37 -e- 12 u.

15

Lier. Natuureducatieve wandeling op de Kesselse Heide voor de kinderen -b- 14 u ten huize bij Kristine Wuyts, Vogelzangstraat 21, Nijlen -l- Kristine Wuyts -e- 16u30 -info- na de wandeling maken we wintervoeding en vetballen voor de vogels en knutselen we winterverblijven voor insecten.

***Noorderkempen.** Natuureducatieve diavoordracht over de Kalmtoutse Heide -b- 20 u GITOK, Vogelzangstraat 8, Kalmthout -l- Jan Roofthoof -e- 22u30 -info- inkom bedraagt 100 F/persoon; meer informatie te verkrijgen bij Dré Vansteenvoort 03/666 55 74.

16

Avelgem. Beheerswerken in de Coupure Deweer te Avelgem -b- 8u30 Coupure Deweer, Avelgem -l- Jean-Marie Cottyn 056/20 36 01 -e- 16u30 -m- snoei- en zaaggerief.

Groot-Haaltert. Beheerswerken in Den Dotter -info- telefonisch af te spreken met Walter Loy 053/83 89 64.

***Klein-Brabant.** Natuureducatieve voordracht "Struggle for life" en "Het levende woud" -b- 20 u auditorium van CC Ter Dilt, Bornem -l- Florent Van Opstal -e- 23 u -info- inkom is gratis.

***Land van Waas-Zuid.** Natuureducatieve dagtocht naar de Korendijkse slikken in Zeeland (NL) -l- Frans Broos -m- laarzen, verrekijker en telescoop -info- Gilbert Smet 03/774 26 00.

***s Heerenbosch.** Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Paul Van Geet -e- 18 u.

***s Heerenbosch.** Beheerswerken in de Wiestermeersch te Wieze : Knotten en vervangen van nestkasten -b- 9 u Kloosterstraat, Wieze -l- Pol Meert -e- 12 u -m- handschoenen en stevig schoeisel.

***Wulp.** Natuureducatieve diavoordracht over het werk van eigen leden -b- 20 u aula Vakantiecentrum De Linde, Kasteelstraat, Retie -l- Danny Van der Veken 014/37 22 50 -e- 22u45 -info- gratis toegang!

17

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve wandeling aan de Ekerse Putten -b- 13u30 kerk van Ekeren -l- Marc Smolders -e- 17 u -m- laarzen en warme kledij.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve watervogeltocht naar het Mechels Broek en Hofstade -b- 9 u station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel -l- Luc Van Schoor 03/353 09 77 -e- 17u30 -m- verrekijker, telescoop, veldgidsen, flora, vogelgidsen, fototoestel, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel en picknick met drank -info- men kan om 13u15 aansluiten aan het café Het Brughuis, aan de Dijlebrug bij Mui-zen mits de leiding te verwittigen.

Bree. Beheerswerken in De Luysen -b- 8 u aan het fontein, Stadsplein, Bree -info- René Moors 089/46 40 67.

Brugge. Watervogeltelling in de Wetlands -b- 9 u P. De Jaegher, Havenstraat, Brugge -l- Frank De Scheemaeker 050/33 96 09 -e- 12u30 -m- verrekijker, telescoop en gidsen.

***Brussel.** Natuureducatieve vogelwandeling in het Domein van Hofstade (Mechelen) -b- 9 u hoofdingang Provinciaal Domein Hofstade -l- Rik Gielen 09/232 27 02 -e- 12 u -m- laarzen, gidsen en verrekijker.

***Denderland.** Natuureducatieve wandeling in De Wellemeersen -b- 14 u infobord, Rodestraat, Denderleeuw -l- Bruno De Bruyn -e- 17 u -info- nadien bieden we glühwein aan.

Denderland. Deelname aan de Sterdag te Lede, Dorp.

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling te Olen -b- 9 u kerk van Olen -l- Jos Van Kerckhoven 014/26 64 62 -e- 12 u -m- wandelkledij.

Dubbelloof-Westerlo. Deelname aan de Kerstmarkt via infostand -b- 14 u Centrum van Westerlo -info- Marc Van den Bruel 014/54 97 54.

***Mechelen.** Natuureducatieve watervogelwandeling in de Bocht en Blaasveld -b- 8u30 P. NMBS station Mechelen-Centraal, Hanswijkvaart, naast spoorweg -l- Jean Kiebooms 015/41 47 81 -e- 12 u -m- laarzen, verrekijker en vogelgidsen.

Midden-Kempen. Watervogeltelling op alle Molse zandputten -b- 8u30 brug Mol-Donk, P. NZM -info- Jef Sas 014/31 26 57 -e- 12u30.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling op de Platwijers -b- 9 u Paalsteen, einde Paalsteenstraat, Hasselt-Kuringen -l- Marc Lodewijckx en Ludo Grouwels 011/81 75 22 -e- 12 u -m- verrekijker en laarzen.

Noord-Limburg. Watervogeltelling -b- 8 u kruispunt Lommel Barrier -l- André Geypen en Michel Emmers -e- 12 u.

***s Heerenbosch.** Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Paul Van Geet -e- 18 u.

***Westkust.** Natuureducatieve wintervogelwandeling langs de IJzer -b- 13u30 P. bij Albert I-monument, Nieuwpoort -l- Godfried Warreyn 058/51 80 80 -e- 16u30 -m- verrekijker.

Zuid-Limburg. Natuureducatieve dagtocht naar Monschau-Eifel (D) -b- 8 u GB van Tongeren -l- Albert Dumont en Ghislaine Everars -e- 20 u -info- vooraf inschrijven bij Roger Nijssen 012/23 53 60.

18

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Tongerlo -b- 9u15 Fien, Kerkplein, Tongerlo -l- Oscar Toelen 014/23 43 37 -e- 12 u.

23

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve ganzenocht naar Damme en omgeving -b- 8 u station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel of 9u30 Marktplein van Damme -l- Rudy Vansevenant 03/457 97 51 -e- 16u30 -m- verrekijker, telescoop, vogelgidsen, fototoestel, laarzen, warme waterdichte kledij en schoeisel, geld voor een warme kom soep of koffie tijdens de lunch en picknick met drank.

***s Heerenbosch.** Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Paul Van Geet -e- 18 u.

***s Heerenbosch.** Beheerswerken in de Vlassenbroekse Polder : Maaien en afvoeren, knotten, ... -b- 8u30 Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Jan Van Belle en Paul Van Geet -e- 12 u -m- handschoenen, stevig schoeisel -info- drank wordt voorzien.

24

***Fruitstreek.** Natuureducatieve wandeling in Aldeneik -b- 8 u Gemeentehuis van Wellen -l- Dirk Ottenburghs -e- 11 u.

26

***Lier.** Natuureducatieve wandeling in de 'Nier' van Lier -b- 14 u P. nabij Hof van Nazareth, Nazarethdreef, Lier, aan de brug van de spoorlijn -l- Gommar Verstockt 03/488 40 10 -e- 16u30.

27

***Midden-Kempen.** Natuureducatieve dagtocht naar de grindputten in de Limburgse Maasvallei -b- 9 u Markt, Balen -l- F. Van Vlerken 014/31 76 33 -e- 17 u -m- laarzen en picknick -info- kostendelend vervoer.

28

***Noorderkempen.** Natuureducatieve vogeltocht in de polders en aan het wateroppervlakte -b- 7u30 Onze-Lieve-Vrouwerk, Nieuwstraat, Essen-centrum -l- Frans Broos 03/667 43 52 -e- 17 u -m- verrekijker, laarzen, telescoop en picknick met drank.

30

Lier. Beheerswerken in het Sneeuwklodjesreservaat in de Ifterbeekvallei -b- 9 u en 13 u P. aan Molbrug, Aarschotsesteenweg, Lier, naast feestzaal De Mol -l- Luc Cuvelier -e- 16 u -info- werkmateriaal is ter plaatse.

***s Heerenbosch.** Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Paul Van Geet -e- 18 u.

JANUARI

6

Lier. Beheerswerken in het Sneeuwklorkjesreservaat in de IJterbeekvallei -b- 9 u en 13 u P. aan Molbrug, Aarschotsesteenweg, Lier, naast feestzaal De Mol -l- Luc Cuvelier -e- 16 u -info- werkmateriaal is ter plaatse.

7

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve wandeling in De Bonte Klepper te Rijkvorsel -b- 13u30 kerk van Oostmalle -l- Richard Vergaenen -e- 15u30 -info- afsluiting van wandeling door gezellige babbel en pannekoeken.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve vogeltocht naar het Markiezaatmeer, Bath en Tholen -b- 8u30 station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel -l- Luc Van Schoor 03/353 09 77 -e- 17 u -m- verrekijker, telescoop, vogelgidsen, fototoestel, laarzen bij regenweer, stevig schoeisel, enkele guldens en picknick met drank -info- men kan om 13u30 aansluiten aan het café in Bath mits de leiding te verwittigen.

Denderland. Natuureducatieve wandeling in het Osbroek (Thema : Mossen) -b- 10 u infobord, Burg. Blanckaertdreef, Aalst -l- Peter Toleneer -e- 12 u -info- Herman Derder 053/80 01 10.

***Midden-Kempen.** Natuureducatieve wandeling in De Riebos te Lommel -b- 8u30 Blauwe Kei, P. sas 1, Lommel -info- Jef Sas 014/31 26 57 -e- 12 u.

***s Heerenbosch.** Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Paul Van Geet -e- 18 u.

8

***Westland.** Natuureducatieve watervogelwandeling in de Verdronden Weide -b- 9u30 Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -l- Rudy Claeys 057/20 24 54 -e- 12 u -m- laarzen, telescoop en verrekijker.

14

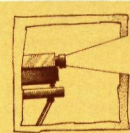
***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve roofvogeltelling in de Molenbeekvallei te Vremde -b- 9u15 station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel of 9u30 kerk van Vremde -l- Jos Stessens 03/455 51 19 -e- 16u30 -m- verrekijker, telescoop, veldgidsen, vogelgidsen, fototoestel, goede stap schoenen en picknick met warme drank -info- bij regen- of sneeuwval gaat de tocht niet door; bij twijfel telefoneren naar Jos Stessens.

***Schelde-Leie.** Natuureducatieve vogelobservatiewandeling aan de Bolveerput te Semmerzake -b- 9 u Bolveerput, Grenadierslaan, baan Eke-Semmerzake, net over Scheldebrug -l- Franklin De Groote 09/362 19 69 -e- 11u30 -m- laarzen, verrekijker, ev. telescoop en vogelgidsen -info- ter gelegenheid van het nieuwe jaar nadien mogelijkheid tot aperitief.

***s Heerenbosch.** Verkoop van nestkasten en toebehoren met deskundige uitleg -b- 14 u Galerij Salix, Vlassenbroek 186A, Dendermonde -l- Paul Van Geet -e- 18 u.

15

***Dubbelloof-Westerlo.** Natuureducatieve wandeling in Oevel -b- 9u30 Kerkplein, Oevel -l- Oscar Toelen 014/23 43 37 -e- 12 u.

CURSUS AANBOD

VOGELS

Antwerpen-Zuid

Cursus "Zeevogels"

Waar en wanneer:

Theorie: bioruimte van het RUCA, Groenenborgerlaan 171, Antwerpen

Op 10/01, 17/01 en 24/01, telkens van 20 tot 23 u

Praktijk: Deze theoriecursus kan aangevuld worden met vogeltochten (zie kalender hierboven).

Prijs: inschrijven bij Catherine Vandercruyssen, tel. 03/288 81 07, fax 03/288 81 14, e-mail catherine.vandercruyssen@pandora.be. Het cursusgeld van 400 F dient gestort te worden op rekening 000-0178083-88 van afdeling Antwerpen-Zuid, J.F. Kennedylaan, Aartselaar met vermelding "zeevogelcursus" + uw telefoonnummer.

Info: Catherine Vandercruyssen : 03/288 81 07

Brugge

Cursus "Eenden"

Waar en wanneer:

Theorie: Natuurcentrum Hoge Dijken, Oude Bruggeweg 239, Roksem (Oudenburg)

Op 24/11 van 9 tot 12 u

Praktijk: Excursie op 24/11 van 13 tot 17 u

Prijs: Inschrijven door storting van 200 F op rekening 380-0806321-31 van afdeling Brugge, p/a Bessendreef 7, Loppem. Deelname moet daarna telefonisch bevestigd worden.

Info: Guido Orbie : 050/39 60 92

Meebrengen: notitiemateriaal, veldgidsen, verrekijker en picknick

Brugge

Cursus "Roofvogels"

Waar en wanneer:

Theorie: Locatie nog te bepalen.

Op 11/01 en 18/01, telkens van 19u30 tot 22u30

Praktijk: Excursie op 20/01. Locatie nog te bepalen.

Info: Guido Orbie : 050/39 60 92

Groot-Haaltert

Cursus "Braakbalpluizen"

Waar en wanneer:

Theorie en praktijk: Warandezaal, boven de bibliotheek, aan de kerk van Haaltert

Op 10/12 van 10 tot 17 u

Prijs: 100 F ter plaatse te betalen.

Info: Axel Neuckermans : 054/32 45 29

Groot-Haaltert

Cursus "Roofvogels"

Waar en wanneer:

Theorie: Warandezaal, boven de bibliotheek, aan de kerk van Haaltert

Op 17/11 en 24/11, telkens van 20 tot 23 u

Praktijk: Excursie op 03/12

- 03/12 : Texaco bezinestation, Expressweg N45, rondpunt van Terjoden om 8 u

Het cursusaanbod wordt georganiseerd door NME De Wielewaal en staat onder begeleiding van cursusleiders van NME De Wielewaal.

Prijs: 400 F/leden en 700 F/niet-leden te storten op rekening 000-0085800-52 van Stijn De Rijck, Kerkskendorp 3, Kerksken met vermelding van "Roofvogels" + naam deelnemer.

Info: Axel Neuckermans : 054/32 45 29

S'Heerenbosch

Cursus "Vogels" met Jenny De Laet

Waar en wanneer:

Theorie: oud station Leireken, Brouwerijstraat 29, Steenhuffel

Op 10/11, 22/11 en 15/12, telkens van 20 tot 22u30

Prijs: 500 F voor 3 lessen te storten op rekening 001-2567282-59 met vermelding "Vogels". Inschrijven bij Mieke Bruggeman, Kalkenstraat 115, Buggenhout.

Info: Mieke Bruggeman : 052/35 02 55

ZOOGDIEREN

Mechelen

Cursus "Eekhoorninventarisatie"

Waar en wanneer:

Theorie: zaal van taverne Equator, Melaan 40, Mechelen

Op 22/11 van 20 tot 23 u

Praktijk: Excursie op 26/11 van 13u30 tot 17u30

- 26/11 : P. NMBS station Mechelen-Centraal, Hanswijkvaart, naast spoorweg (13u30) of ingang Brede Zeyp, Berlaarbaan, Koningshooikt (14 u)

Prijs: gratis; inschrijven is niet nodig.

Info: Goedele Verbeylen : 03/230 29 26

MOSSEN EN KORSTMOSSEN

Antwerpen-Zuid

Cursus "Korstmossen"

Waar en wanneer:

Theorie: bioruimte van het RUCA, Groenenborgerlaan 171, Antwerpen

Van zaterdag 10/02 tot zaterdag 7/04, 6 theorielessen en 2 excursies nog nader te bepalen

Prijs: Wegens het beperkt aantal personen dat aan deze cursus kan deelnemen, dient men vlug in te schrijven bij Hubert De Meulder 03/830 13 87. Deelname wordt bevestigd door storting van 1000 F op rekening 000-0178083-88 van afdeling Antwerpen-Zuid, J.F. Kennedylaan, Aartselaar met vermelding "korstmossencursus" + uw telefoonnummer. Iedere deelnemer krijgt tijdig de volledige agenda toegestuurd.

Info: Hubert De Meulder 03/830 13 87

PLANTEN

Kleine Nete

Cursus "Winterkenmerken van bomen en struiken"

Waar en wanneer:

Theorie: De Pastorie, Lichtaartseweg 128, Sint-Jozef-Olen

Op 4/12 en 11/12, telkens van 20 tot 22.30 uur

Praktijk: Excursies op 9/12 en 16/12, telkens van 9u30 tot 12u

- 09/12: Peerdssbos te Herentals

- 16/12: Den Aerd te Poederlee

Info: Eddy Vercammen: 014/22 41 70 of 0478/45 45 47

VERENIGINGSBERICHTEN

NATUURREIS NAAR DE SPAANSE PYRENEEËN

Afdeling Wielewaal Land van Waas - zomer van 2001

Ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van Wielewaal Land van Waas Zuid en 40 jaar Wielewaal Waasland organiseren de afdelingen Wielewaal Land van Waas-Zuid en Noord een groepsreis naar de Spaanse Pyreneeën.

Het centrale gedeelte van de Spaanse Pyreneeën (Pirineos Arogoneses of Alto Aragon) behoort tot de laatste ongerepte en best bewaarde natuurgebieden van West-Europa. Op relatief korte afstand varieert het landschap hier van alpiene hooggebergte (zonder skistations en ander op massatoerisme ingestelde toestanden) over diep uitgeschuurde kloven (de "hoz" of "foz") tot droge en door de wind prachtig afgesleten rotsformaties en kalksteenplateaus. Daarna begint de hete Ebro vlakte met o.a. amandel- en olijfbomplantages.

Eenzelfde variatie vinden we terug in flora en fauna. De bijna uitgedroogde rivierbeddingen van de Rio Aragon en de Rio Gallego met steile oeverwanden zijn uitgelezen broedplaatsen voor Bijeneters terwijl de zeer algemeen voorkomende Rode wouwen er zich graag komen wassen. In halfverwilderde boomgaarden vlinderen speelse Hoppen en zoeken Steenuiltjes beschutting tegen de brandende zon. En blijkbaar wordt ook landbouw (vooral graancultuur) hier natuurlijke bedreven dan bij ons, afgaande op de vogelrijkdom: Kwartel, Ortolaan, Roodkopklauwier, Blonde tapuit, Grauwe kiekendief, Griel, Rode patrijs,...

Het voorbergebergte met zijn steile rotswanden biedt weer een heel ander decor. Hier vinden we de broedplaatsen van de overal aanwezige Vale gieren terwijl ook Aasgieren, Slangenarenden, Dwergarenden en Slechtvalken er zich thuis voelen. Rotszwaluwen en Rode en Blauwe rotslijster zijn hier zeer ge-

Roodkopklauwier

(foto: G. Mornie)

HEBT U AL EEN WIELEWAALSJAAL?

Elke Wielewaler trekt degelijk uitgedost en voorzien van het nodige materiaal de natuur in. Behoort de Wielewaalsjaal reeds tot uw herfst- en winteruitrusting? De sjaal is nog verkrijgbaar in 3 kleuren (camel, gemêleerd grijs en bordeaux), hij prikt niet omdat hij van 100 % Cashmyra-polyacryl is gemaakt, hij wast als een zakdoek én hij kost maar 485 F, met een prachtig geborduurde Wielewaal erop.

Dit kleinood is natuurlijk veelzijdig en past u als gegoten, ook bij uw geklede outfit.

Te bestellen bij Suzanne Bodson - tel. 03/289 49 79, hij wordt dan onmiddellijk gebracht of opgestuurd.

P.S. Bij Wielewaal Regio Lier vindt u nog tal van andere cadeau-ideetjes, zoals Wielewaalglazen, broedpotten...

woon. Een ontmoeting met een Oehoe, die in het avondschemer geruisloos voorbij suist terwijl zijn indringende roep al veel eerder te horen is, blijft onvergetelijk.

En dan is er het hooggebergte, met toppen boven 3.000 meter. Dit is natuurlijk het rijk van de Steenarend. Maar de absolute apotheose wordt gevormd door de Lammergier. De Spaanse Pyreneeën herbergen nog enkele koppels van deze indrukwekkende en grootste hooggebergtevogel.

Vogels in alle maten en gewichten zijn m.a.w. tijdens deze reis alomtegenwoordig. Met - natuurlijk - een beetje geluk kunnen zo'n 150 soorten worden opgetekend (tot 20 soorten roofvogels!), waarbij verrassingen nooit zijn uitgesloten.

Maar voor planten- en insectenliefhebbers (vlinders!) is het hier evenzeer een paradijs. Hier ontmoeten atlantische en mediterane klimaatgordels elkaar, wat voor een ongekennde soortenrijkdom zorgt. De sierra's of droge hooggebergten worden vanaf de vroege zomer getooid met diepgele tapijten van de endimische Gele stekelbrem, gekruid met bosjes geurige Steentijm en Lavendel.

Het hoogtepunt is echter het hooggebergtereservaat Ordesa, tevens oudste nationale park van Spanje. Zelfs voor niet-kenners is de bloemenweelde (orchideeën en lilies!) er overweldigend, net zoals het landschap.

Ook het klimaat is hier behoorlijk extreem. In de brede dalen en vlakten kan het broeierig heet zijn terwijl in het hooggebergte vrijwel altijd een koele wind waait. Het grensgebied met Frankrijk vormt tevens een klimaatgrens; de Franse kant is overwegend vochtig en koel terwijl de Spaanse kant eerder droog en heet kan zijn.

De ongerepteheid van de Spaanse Pyreneeën wordt extra benadrukt door het voorkomen van voor ons a.h.w. exotisch aandoende diersoorten als Wolf, Bruine beer en Lynx, die hier

nog niet naar het rijk der fabels zijn verwezen, al zal een ontmoeting ermee nu niet direct voor de hand liggen. Slechts enkele kleine, typische bergdorpjes duiden ook op menselijke aanwezigheid.

Onze afdeling biedt je nu de gelegenheid om dit natuurgebied van uitzonderlijke klasse zelf te ontdekken. Hendrik, tevens onze reisleader, kent de streek als zijn broekzak en begeleidt ons naar adembenemende plaatsen. Hij was het ook die, zo vele jaren terug, dit gebied onder de aandacht van het nationale Wielewaalbestuur bracht. Sedertdien werd het bezocht en hoog gewaardeerd door heel wat Wielewalers.

Praktische informatie

Deze groepsreis gebeurt per bus. De reis wordt in één dag afgelegd door twee chauffeurs zodat de maximaal ter plaatse kunnen zijn. Airconditioning, video, bar en toilet zijn aan boord. Afreis op zaterdag 30 juni 2001 met aankomst in Puen-ta La Reina de Jaca dezelfde avond. Verblijf ter plaatse in Hotel Anaya op basis van volpension gedurende acht dagen in tweepersoonskamers met douche of bad.

Ter plaatse zijn er busuitstappen van max. 100 km per dag.

Terugreis op zondagmorgen 8 juli 2001 met aankomst in België dezelfde avond.

Prijs: 29.500 F per persoon.

Gids: Pyreneeën- en (roof)vogelspecialist Hendrik D'Hertefelt.

Single kamer is mogelijk mits een toeslag van 4000 F.

De reis kan pas doorgaan indien er op 1 januari 2001 minimum 30 inschrijvingen zijn vermits dan het hotel kan vastgelegd worden.

OK, het is nog vroeg, maar toch, de inschrijvingen zijn uiteraard beperkt, en wie er als de kippen bij is kan mee!

Dus, zo snel mogelijk boeken door 8000 F te storten op Wiele-waal Land van Waas-Zuid, rekeningnummer 001-2187669-07 met vermelding Pyreneeënsreis.

De organisatie is in handen van Tierra, alom bekend voor zijn prachtige nationale Wielewaalreizen.

Voor verdere inlichtingen:

Gilbert Smet, tel. (03) 774 26 00 of Hendrik D'Hertefelt, Brevendreef 7, Bornem, tel. (03) 889 72 86

TENTOONSTELLING "VOGELS EN LANDSCHAPPEN VAN DE WESTKUST"

door J. Verbanck (zie zijn foto's in "Voor U gesprokkeld")

De tentoonstelling loopt nog tot eind november 2000 (niet op vrijdag) in de kunstgalerij en Tea-room 't Park in de Zwarte Nonnenstraat 15 te 8630 Veurne (aan een uitgang van het stadspark). Tel. 058/31 54 50; alle foto's ter plaatse te koop, zo gewenst.

TE KOOP GEVRAAGD

Gaffrey G., *Die Schädel der Mitteleuropäischen Säugetiere. Abhandlungen und Berichte aus dem Staatlichen Museum Für Tierkunde 1953.*

Mulkens Bart

Wiekersbeekstraat 57, 3960 Bree
Tel. 089/47 26 84

ISRAEL EILAT VILLA KIBEL

A selection of holiday apartments for rent.

Tel/fax 972/76376911

E-mail: russell@eilat.ardom.co.il

www.villakibel.co.il

P.O. Box 8304

Eilat

Israel 88000

NATUURBEURS KEMPEN

Datum: zaterdag 25 en zondag 26 november

Plaats: De Zoerla Westerlo (Zoerle-Parwijs)

Open: 10-19 uur

Gezonder, natuurlijker en gezelliger leven!

De Natuurbeurs Kempen wil een zo volledig mogelijk overzicht bieden van de natuur- en gezondheidsmarkt op dit ogenblik. Daarom heeft de organisatie ervoor gekozen om dit jaar exclusiviteit te garanderen aan de commerciële standhouders; men wil immers vermijden dat verschillende deelnemers exact dezelfde producten of diensten aanbieden.

Op die manier zal de Natuurbeurs Kempen nog meer dan vorig jaar de bezoeker een erg ruime blik kunnen bieden in de alsmaar groeiende eco-markt.

Deelnemers

Een 50-tal bedrijven en verenigingen krijgen de kans om met hun nieuwigheden uit te pakken.

Wij verwachten deelnemers uit o.m. volgende sectoren: natuurvoeding, biogroenten en fruit, biowijnen en andere dranken, homeopathie, natuurlijke cosmetica, ecologisch bouwen en wonen, meubilair, natuur- en milieuverenigingen, gezonde kleding, ecologische eindejaarsgeschenken, literatuur.

De Wielewaalafdeling Dubbelloof zorgt voor hapjes en drankjes.

De Natuurbeurs is te bereiken:

- E313, uitrit 22 Herentals Oost, dan 7 km richting Aarschot; op rond punt Zoerle-Parwijs links, dan onmiddellijk aan de rechterkant is de Zoerla Hall.
- E313, uitrit 23 Geel West, dan 5 km richting Aarschot, in Westerlo 2 km naar Zoerle-Parwijs.
- Vanuit Aarschot: richting Herentals volgen tot op rond punt Zoerle-Parwijs, daar rechts, dan onmiddellijk aan de rechterkant is de Zoerla Hall.

Toegangsprijs: 100 F, tot 14 jaar gratis, indien vergezeld van ouders.

Organisatie: Wielewaal-Dubbelloof en Gil Claes Producties.

Vogeleiland Texel

Appartementen "Waddenzicht" nabij het rotganzen-reservaat "Zeebrug" en het broedgebied "De Schorren".

Internationaal trefpunt voor natuur- en vogelliefhebbers.

Voor info: vraag onze folder "Texel een Vogelparadijs"

Tel. 0031-222318853 - fax 0031-222318050

WWW.WADDENZICHT.NL

White Stork Travels!

Twee weken intensief vogel kijken? Ga dan mee naar White Stork Travels. Programma 2001: meren en moerassen van Centraal-Turkije (mei); kust en binnenland van Gambia (oktober); het laagland van Nepal (november).

Vraag de reisbeschrijving aan.

Sint-Jozefstraat 90, 6245 LP Eijsden (NL)

Tel. 0031/434091169

e-mail: wganzevles@hetnet.nl

Wielewaal en Natuurreservaten - reis 2001 met Ro-Travel (lic.A5381)

Spaanse Pyreneeën

Van **dinsdag 10 juli** tot en met **zaterdag 21 juli 2001** [*]

* data onder voorbehoud

dinsdag 10 juli.

heenreis via de autowegen [vrije lunch] richting Beaune, met vrij bezoek tijdens het tweede deel van de namiddag aan het *Hôtel-Dieu* en andere bezienswaardigheden. Avondmaal niet inbegrepen. Tijd voor een lekkere Bourgognewijn.

woensdag 11 juli.

na het ontbijt richting zuiden met vrije lunch, via Perpignan, aankomst 's avonds in het Nationaal Park *Núria* en *Freser-Setcases*.

donderdag 12 juli.

verkenning van de omgeving met een wandeling doorheen het Eiken- en Beukenbossen in de vallei van Ribes de Freser.

vrijdag 13 juli.

wandeling vanuit Queralbs richting Agulla de l'Estany, waar we echt in het Nationaal Park binnenstappen.

zaterdag 14 juli.

een dagje cultuur met een bezoek aan het Klooster van Ripoll, met zijn prachtige XII-eeuwse Romaanse toegangspoort en ernaast het Regionaal Museum, waar het leven van herders wordt voorgesteld

zondag 15 juli.

hogerop, we starten vanaf het oude hospitaal van *Núria* [dit plaatsje kunnen we eventueel bereiken met de bergtrein] om via de Puigmal, 2913m. terug in het dorpje aan te komen.

maandag 16 juli.

rustdag na de zware rit. De mogelijkheid bestaat om de prehistorische grotten van Rialb te bezoeken.

dinsdag 17 juli.

daguitstapje naar Andorra, mogelijkheid tot shopping en uiteraard de mogelijkheid om een korte bergwandeling te doen.

woensdag 18 juli.

terug in onze vertrouwde omgeving met een wandeling richting de vallei van Gombren en Fontalba.

donderdag 19 juli.

we bezoeken Camprodon met zijn Monestir de Sant Pere en tevens de andere zijde van het Nationaal Park *Setcases*.

vrijdag 20 juli.

na een rustig vertrek, terug over de Pyreneeën richting Frankrijk, waar we in de omgeving van Avignon zullen loge-

ren. Indien de autobaan-drukke ons gunstig gezind is, vrije tijd in de stad Avignon, avondmaal in de reissom niet inbegrepen.

zaterdag 21 juli.

nu rechtstreeks, via de autobaan, huiswaarts.

Deze reis van *Ro - Travel* staat onder ornithologische begeleiding van Dirk Raes.

De Spaanse Pyreneeën bekeken op een andere wijze onder de leiding van Dirk in combinatie met de stevige organisatie van *Ro-Travel*. Verblijf in degelijke hotels met de gekende prijs/kwaliteit verhouding aangeboden door uw reisorganisator. Deze reis is een must voor iedere vogel- en plantenliefhebber. Snel inschrijven is dan ook aangeraden. Vroegde afsluiting van de inschrijvingen behoort zeker tot de mogelijkheden.

Deze reis wordt georganiseerd op aanvraag van De Wielewaal/ Natuurreservaten. Alle verplaatsingen ter plaatse gebeuren met een luxe-bus. Een normale fysieke conditie volstaat.

De prijs van deze unieke reis, vol-pension [met picknick 's middags, met uitzondering van de eerste en laatste reisdag in kamer en ontbijt], inclusief bus bedraagt 34.950 F/pers in dubbel kamer. Singel supplement 7.000 F. Prijzen berekend op basis van de benzine prijzen op 01/10/2000 en op basis van 30 deelnemers.

Inschrijven kan door vóór 01/03/2001 het bedrag van 11.000 F/pers. met vermelding van *Pyreneeën* over te schrijven op rekeningnummer 145-8108068-91 van *Ro-Travel*, Kerkstraat 9 te 1640 St. Genesius Rode.

Tel: 02/381 19 60, Fax: 02/380 85 29
e-mail ro-travel@pandora.be

Ro-travel is aangesloten bij het Garantiefonds Reizen.

Bijeneter

(foto: B. Odeur)

Nationale Wielewaalreis 2001 met Ro-Travel (lic.A5381)

Cap Bon (Tunesië)

Van 4 april t.e.m. 11 april 2001*

* onder voorbehoud, wijziging vertrek- en aankomstdag mogelijk)

dag 1:

Vertrek vanuit Brussels Int. richting Tunesië met landen te Monastir. Doorreis met bus naar onze groene verblijfplaats *Hammamet*. Indien mogelijk verkenning van de directe omgeving, incl. strand en Cultureel Centrum.

dag 2:

Direct een goede start : *de lagune van Soliman*, het plaatsje dat eens het mooiste Andalusische stadje was van Tunesië. Krombekstrandloper en Kleine standloper op de lagune en Griel in de omgeving.

dag 3:

Cap Bon op zijn best : we maken kennis met de doortrek van tal van roofvogels. Meest talrijk zijn Bruine kiekendief en Wespindief. Echter leuker wordt het met een Barbarijse valk ! El Haouaria geeft vast en zeker nog andere geheimen prijs.

dag 4 :

Iets meer landinwaarts richting heuvels rond Zaghouan waar soorten zoals Dia-

deemroodstaart en Barbarijse patrijs te vinden zijn. Voor de plantenliefhebbers is hier oa. Grijs cistus (*C. albidus*) te vinden.

dag 5:

In de voormiddag trekken we naar de lagunes van Korba, waar soorten zoals Dunbekmeeuw en Vorkstaartplevier op te merken zijn. Het tweede deel van de dag brengen we door nabij Barrage Lebna, waar we vorig jaar Zwarte ibis en tal van reigerachtigen gezien hebben.

dag 6:

Bezoek aan de stad Kairouan en zijn omgeving. Men kan Tunesië niet verlaten zonder deze, na Mekka en Medina, belangrijke stad voor de islam gezien te hebben. Op de terugweg even een stop voor Zwartbuikzandhoenders.

dag 7:

dagexcursie in de ontdekking gemaakt tijdens de Nationale Wielewaalreis 2000: Barrage du Oued Rmel. Zeer goede mogelijkheid voor waarnemingen zoals Slangenarend of Lachstern.

dag 8:

Terugreis met bus en vliegtuig richting Brussels Int.

Deze reis wordt begeleid door Dirk Raes.

De prijs van deze prachtige natuurreis (vol-pension met 's middags picknick) is 33.250 F in dubbel kamer (min. 30 deelnemers). Singel-supplement bedraagt 3.000 F. Op aanvraag zijn kinderkortingen mogelijk. Alle excursies en ingangen zijn inbegrepen in de reissom. Tijdens de uitstappen naar El Haouaria en Kairouan wordt een warme lunch in een restaurant voorzien en begeleiding van een plaatselijke gids.

Ons hotel is rustig gelegen in een prachtige tuin met binnen-en buitenzwembad en heeft een privé-strand. Tijdens de Nationale Wielewaalreis van 2000 werden de uitgebreide buffetten en deserts ten zeerste geapprecieerd.

Een uitzonderlijke reis met een hoge prijs/kwaliteitsverhouding. Aangezien deze reis georganiseerd wordt in de Paasvakantie, en de plaatsen beperkt zijn, is snel inschrijven aangeraden.

Inschrijven kan met storting van 10.000 F voor 15 januari 2001 op bankrekening nr 145-8264073-23 van Ro-Travel, Kerkstraat 9 te 1640 Sint-Genesius-Rode - Tel: 02/381 19 60 Fax: 02/380 85 29

e-mail ro-travel@pandora.be met vermelding Wielewaal Tunesië. Ro-Travel is aangesloten bij het Garantiefonds Reizen.

TE KOOP

Manueel fototoestel V 3000S VIVITAR met standaardlens 50 mm.

Manuele zoomlens 75-200 mm met macro

VIVITAR lens 24 mm breedhoek

SIGMA lens 600 mm met macro

+ Fotolas alles in perfecte staat

Vraagprijs: 32.000 F

Tel. na 19 uur: 053/66 03 35

Schapen

(foto: B. Vercruysse)

Cyprus

Van vrijdag 20 april tot en met vrijdag 27 april 2001*

* onder voorbehoud van wijziging vluchtdagen

Vrijdag 20 april:

heenvlucht vanaf Brussels Int. naar Paphos airport, inchecken in het hotel en verkenning van de onmiddellijke omgeving van het hotel met een bezoek aan de 'bepaalde' vuurtoren.

Zaterdag 21 april:

dag-uitstap naar het meest westelijke punt: de baai van Polis, bekend voor zijn Zwarte frankolijn, Bruinkeelortolaan en Zwartkopgors.

Zondag 22 april:

het Troodos-gebergte is bekend voor zijn roofvogels zoals Keizerarend en Vale gier, terwijl de gebied Caledonia falls zorgt voor een verscheidenheid aan bosvogels.

Maandag 23 april:

een bezoek aan het Akrotiri-schiereiland met zijn stadje Limassol. Voor de vogels bezoeken we het Akrotiri-zoutmeer en het Yermasouya-reservoir en voor de souvenirs Limassol.

Dinsdag 24 april:

we blijven in de buurt van Paphos: in de

voormiddag de Asprokremmos-dam (Kuifkoekoek) en de Ezouzas vallei (Isabelkluwier) en in de namiddag vrij of de mogelijkheid tot ornithologisch bezoek van de haven.

Woensdag 25 april:

de verste afstand op het eiland: Cape Greco, maar dé plaats voor doortrek. Naast Kwak, krijgen we hier [zoals in Tunesië] ook de Zwarte ibis te zien? Een kort bezoek aan Akhna-dam voor wat steltlopers.

Donderdag 26 april:

iets minder ver oostelijker dan gisteren: Larnaca-zoutmeer. Lachstern kijken in de omgeving van de luchthaven en Maskerkluwier in de tuin van de Tekkimoskee, dat's eens wat anders!!

Vrijdag 27 april:

terug-vlucht vanuit Paphos airport, naar Brussels Int.

Deze reis van *Ro-Travel* staat onder ornithologische begeleiding van Dirk Raes.

Cyprus kent een grote verscheidenheid aan vogels. Er leven meer dan 300 verschillende soorten. Het vermelden waard is de aanwezigheid van de Keizersarend, die met uitsterven bedreigd wordt. Andere roofvogels zoals de Haviksarend en Arendbuizerd kan men er tegenkomen. Twee soorten zeeschildpadden leggen hun eieren aan het strand van Lara.

De Middellandse Zeeflora telt er 127 endemische soorten, waarvan meer dan de helft te vinden zijn in het Troodosgebergte. Er groeit een zeldzame en grote verscheidenheid aan struiken en bloemen; 20 daarvan zijn voorgedragen als streng te beschermen plantensoorten. Men vindt er talrijke wilde orchideesoorten.

Dit belooft opnieuw een erg succesvolle reis te worden in de inmiddels gekende Ro-Travel stijl tzt prachtige natuuroystappen in combinatie met uitstekende accommodatie en organisatie.

Deze reis wordt georganiseerd voor De Wielewaal. Alle verplaatsingen ter plaatse gebeuren met een luxe-bus. De prijs van deze unieke reis, vol-pension [met picknick 's middags], inclusief excursies bedraagt 39.750 F/pers. in dubbel (min. 30 deelnemers). Singel supplement 5000 F. Inschrijven kan door vóór 15/01/2001 het bedrag van 12.000 F/pers. met vermelding van Cyprus over te schrijven op rekeningnummer 145-8164073-30 van Ro-Travel, Kerkstraat 9 te 1640 St. Genesius Rode - Tel: 02/381 19 60 Fax: 02/380 85 29 e-mail: ro-travel@pandora.be. Gezien de grote interesse voor deze prachtige reis is snel inschrijven aangeraden. Het aantal vliegtuigplaatsen zijn beperkt.

Ro-travel is aangesloten bij het Garantiefonds reizen.

Kuifkoekoek

(foto: B. Vercruysse)

TE KOOP

Telelens Novoflex 600 mm + pistool-greep + opbergkoffer. Vraagprijs: 35.000 F, tel. 059/55 83 42 tijdens de kantooruren. Vragen naar Nathalie of 075/20 88 54 na 18 u en tijdens het weekend.

Nationale Wielewaalreis 2001 i.s.m. Tierra v.z.w.

Andalucia en Coto Doñana (Sp.)

Van 21 april t.e.m. 29 april 2001

Spanje is voor veel vogelliefhebbers een reisbestemming bij uitstek. Dat bewees de grote opkomst voor de laatste Extremadura-reizen. In 2001 zoeken we het nog iets zuidelijker, namelijk in Andalucia. Andalucia was in het verleden vaak het kruispunt van de Arabische en de christelijke beschaving. Maar natuurliefhebbers komen in de eerste plaats onder meer voor Coto Doñana. Dit nationale park ligt aan de monding van de Guadalquivir in het zuid-westen van Spanje, het is één van de belangrijkste waterrijke gebieden van Europa, na de Donaudelta.

De rijkdom aan broedvogels is ongemeen rijk en gevarieerd maar ook als overwinterings- en pleisterplaats trekt het vele miljoenen vogels aan die hier tweemaal per jaar op hun trek passeren en hier enige tijd vertoeven.

Coto Doñana heeft verschillende biotopen: een 30 kilometer lang zandstrand, moerassen, dennenbossen, wandelen de duinen enz... Aan de rand van het reservaat vindt men zoutmeren en rijstvelden. Buiten de algemeen voorkomende soorten treft men er de Spaanse keizerarend, Witkop- en Marmereend aan evenals Knobbelseekoet en Purperkoet. Ook enkele speciale zoogdieren komen er voor zoals de Pardellynx en Faraorat (een mangoestesoort).

Al deze rijkdom lokt jaarlijks honderdduizenden bezoekers in dit meer dan 77.000 ha groot natuurgebied, waar men de vogels kan observeren vanuit meerdere schuilhutten. Het park kreeg diverse internationale onderscheidingen waaronder als Ramsargebied (1982), Vogelrichtlijngebied (1988) en World Heritage Site (1994).

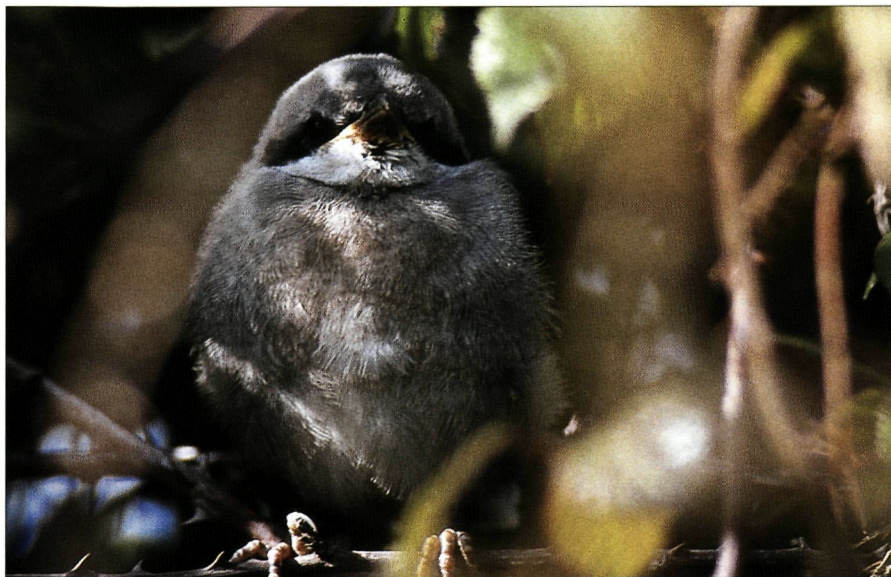
Andere te bezoeken gebieden op ons programma zijn ondermeer:

La Laguna de Fuente de Piedra: de grootste kolonie Flamingo's van Europa; El Torcal: een ongewone natuurlijke enclave van geologische formaties in de buurt van Antequera.

Serrania de Ronda: het gebergte rond het bekende Ronda, haar vele 'witte dorpjes', ontelbare ruïnes van kastelen en haar grote natuurlijke rijkdom.

Uiteraard maken we tijd voor een cultureel bezoek aan Sevilla, de stad aan de Guadalquivir met haar Alcazar en tal van Moorse restanten.

We nemen een heen- en terugvlucht per vliegtuig naar Malaga, vanwaar we verder rijden met de autocar (alle comfort: airconditioning, bar en toilet) die steeds tot onze beschikking blijft tijdens ons verblijf. We logeren in comfortabele hotels op basis van volpension, 's middags een picknick in de natuur.

Uilejong

(foto: G. Orbie)

Praktische informatie

- De reisdatum is van zaterdag 21 tot en met zondag 29 april 2001;
- De prijs bedraagt 35.500 F
- Aantal deelnemers: minimum 30, maximum 40
- Inbegrepen in de prijs: vervoer per vliegtuig heen en terug, alle overnachtingen, alle maaltijden (volpension), plaatselijke transfers, begeleiding, BTW, luchthaventaks
- Niet inbegrepen: drank, reisbijstands- en annulatieverzekering.
- Wie een reisbijstands- en annulatieverzekering (Elvia-Top Selection) wenst, betaalt 1.080 F per persoon, dit moet bij de inschrijving betaald worden (achteraf worden geen verzekeringspolissen meer aanvaard)
- Begeleiding: Hendrik D'Hertefelt
- Accommodatie: comfortabele hotels met tweepersoonskamers met douche of bad en WC
- Wie een éénpersoonskamer wenst, betaalt een supplement van 6.000 F

Mogen we vragen aan diegenen die meewillen, om niet te lang te wachten met het betalen van het voorschot, want voor deze reis is er veel belangstelling.

Inschrijven:

Dit doet men door storting van een voorschot van 10.000 F op rekeningnummer 096-2218081-03 van De Wielewaal v.z.w., Graat-akker 11, 2300 Turnhout, met vermelding 'Reis Andalucia 2001' en het aantal personen.

Voor meer inlichtingen:

Tierra vzw, Heidebergstraat 309, 3010 Leuven, Tel/fax 016/25 56 16, e-mail: tierra@skynet.be (i.s.m. KrisKras vzw, Lic. A 5553)

De reisverantwoordelijke: Hendrik D'Hertefelt, Breevendreef 7, 2880 Bornem, tel. 03/889 72 86

GEZOCHT

Tierra vzw NATUURREIZEN

zoekt (free-lance)

reisbegeleiders

voor begeleiding van natuurreizen (weekends, Europese en verre reizen)

Veristen:

- goede kennis flora en fauna
- affiniteit met natuurbehoud
- organisatietalent

Tierra vzw
Heidebergstraat 309 - 3010 Leuven
Tel./fax 016/25 56 16
e-mail: tierra@skynet.be

Nationale wielewaalreis 2001 i.s.m. Tierra v.z.w.

Gambia

Van 3 t.e.m. 11 november 2001

OP ALGEMENE AANVRAAG HERHAALD!

Op zes uur vliegen van Brussel ligt een andere wereld: tropisch Afrika: Gambia. Deze kleine West-Afrikaanse staat is bijna volledig omgeven door het veel grotere Senegal. De rest ligt aan de Atlantische Oceaan, eindeloze stranden en ongerepte mangrovewouden, tot uitgestrekte savannes met heilige baobabs,...

Gambia is vooral beroemd voor zijn vele verschillende vogelsoorten: ca. 450, een paradijs voor natuurliefhebbers. Variërend van de kleine honingzuigers tot de grotere roofvogelsoorten. Sommigen zijn getooid in de schitterendste kleuren. Bovendien zijn de vogels niet zo schuw en dus vrij makkelijk benaderbaar.

Anderzijds is Gambia een belangrijk overwinteringsgebied voor heel wat Europese vogelsoorten. En die zijn merkwaardig genoeg, hier niet zo schuw als bij ons. Op de Gambiarivier overwinteren bijvoorbeeld ongeveer 100.000 Zomertalingen.

In Gambia kan je op een aangename manier kennismaken met het echte Afrika, want het land is reeds ingesteld op buitenlandse 'birdwatchers' en natuurtoeristen. De meeste hotels van goede kwaliteit zijn bovendien langs de kust gelegen, waar een stevig briesje voor aangename temperaturen zorgt. In het binnenland is het meestal stoffig en warm.

Gambia is geen Afrikaans land voor grootwild-safaris (buiten bavianen en enkele andere apensoorten). Maar Gambia is wel het ornithologisch paradijs bij uitstek. En daar draait dan ook heel de reis om.

ONS PROGRAMMA

We verblijven in de kleine hoofdstad Banjul van waaruit we met een comfortabele autocar (met airco) de verschillende natuurparken in de nabije omgeving bezoeken. Op het programma staan ondermeer Abuko, een van de eerste erkende natuurreservaten van het land, dat een staalkaart geeft van wat Gambia in zijn geheel te bieden heeft: een immense verscheidenheid aan planten en vogels en verschillende soorten apen. Het nabijgelegen Lamin Lodge is dan weer de vertrekplaats van excursies door moeraslanden en rijstvelden. De Kotu visvijvers, de golfvelden en de krekken, elk gebied levert een verrassende verschijning van uiterst gevarieerde vogels op. 'Top of the bill' wordt de tweedaagse naar Tendabacamp, waar we logeren aan de oevers van de machtige Gambia-rivier. Van hieruit wordt een boottocht georganiseerd door de eindeloze mangrove bossen. Verder bezoeken we per jeep het West-Kiang National Park (met zo'n 330 vogelsoorten).

Tijdens de voorbereiding, met twee ervaren lokale gidsen (ze behoren tot de beste van hun land), zagen we 254 vo-

gelsoorten en 29 roofvogelsoorten.

Deze lokale gidsen zullen ons dagelijks vergezellen. Ze staan garant voor een kwalitatief en kwantitatief hoogstaande natuurbeleving.

Praktische informatie

- De reisdatum is van zaterdag 3 tot zondag 11 november 2001
- De prijs bedraagt 47.000 F per persoon
- Aantal deelnemers: minimum 20, maximum 30!
- Inbegrepen in de prijs: vervoer per vliegtuig heen en terug, alle overnachtingen, half pension, plaatselijke transfers, nederlandstalige begeleiding, lokale gidsen, alle excursies en toegangsgelden, BTW, luchthaventaks
- Niet inbegrepen: drank, lunch, reisbijstands- en annulatieverzekering
- Wie een reisbijstands- en annulatieverzekering (Elvia-Top Selection) wenst, betaalt 2.160 F per persoon, die moet bij de inschrijving betaald worden (achteraf worden geen verzekeringspolissen meer aanvaard)
- Begeleiding: Hendrik D'Hertefelt
- Accommodatie: comfortabel hotel (westerse standaard) met tweepersoonskamers met douche of bad en toilet
- Singletoeslag: 7.500 F

Mogen we vragen dat diegenen die meewillen, niet te lang wachten met het betalen van het voorschot, want voor deze reis is veel belangstelling.

Inschrijven

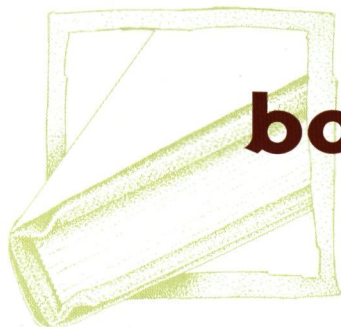
Dit doet men door storting van een voorschot van 15.000 F op rekeningnummer 096-2218081-03 van De Wielewaal v.z.w., Graatakker 11, 2300 Turnhout, met vermelding 'reis Gambia 2001' en het aantal personen.

Voor meer inlichtingen

Tierra v.z.w., Heidebergstraat 309, 3010 Leuven, tel/fax 016/25 56 16, e-mail: tierra@skynet.be (i.s.m. KrisKras vzw, Lic. A 5553). De reisverantwoordelijke: Hendrik D'Hertefelt, Breevendreef 7, 2880 Bornem, tel. 03/889 72 86

De Gambiarivier

boekbesprekingen

Negende Jaarboek LIKONA

Men is er opnieuw in geslaagd een overzicht te publiceren van recent feitenmateriaal over de Limburgse natuur. In het LIKONA-jaarboek '99 komen volgende items aan bod:

- Sporen van Neanderthalers in een unieke bodemsequentie van het laatste interglaciaal in Veldwezelt (Lanaken): Sinds de zomer van 1998 vormt de leemgroeve van Vandersanden in Veldwezelt het decor van uitgebreid prehistorisch onderzoek. De stratigrafische sequentie die op de site is bewaard, is uniek voor ons land. De Neanderthaler bezocht op verschillende momenten de site en liet telkens artefacten achter die getuigen van de aanmaak en het gebruik van zijn werktuigen.
- Juweeltjes uit de kolenterrils van Limburg: zoektochten op mijnterrils kunnen bijzonder mooie en zelfs zeldzame mineralen opleveren. Met wat ervaring en een dosis geluk worden in geaderde zandstenen mooie kleurrijke kristallen gevonden van verschillende soorten carbonaten, oxyden en sulfiden. Hiervan zijn mooie foto's opgenomen in het jaarboek.
- De Grote modderkruiper in Limburg: het huidige voorkomen van deze vis in Vlaanderen is bijna beperkt tot het Demerbekken. Vooral van het Vijvergebied Midden-Limburg, met daarbij aansluitend de regio rond het Schulsmeer, zijn recente vangsten bekend. Het is een soort die in het kader van de Europese habitatrichtlijn bescherming moet krijgen.
- De typische keverfauna van Limburgse voedselarme veenmosvegetaties, met vermelding van *Atanygnathus terminalis*, nieuw voor de Benelux: de zeer wenige gebieden bezitten een kenmerkende fauna van kortschildkevers. Vermits de beschreven bijzondere soorten, na enige oefening, reeds in het veld goed te herkennen zijn, zijn ze uiterst geschikt voor het gebruik als monitoringsoorten. Ze zeggen dus wat over de kwaliteit van hun leefwereld.
- Loopkevers en Zweefvliegen van de Winterbeekvallei in Tessenderlo en Beringen: door het regelmatig bezoeken van de beekvallei konden een hele reeks bijzondere soorten vastge-

steld worden, waaronder *Amara tricuspidata*. De laatste waarneming van deze loopkever in Vlaanderen dateert van 1953. De analyse van de gegevens geeft informatie om tot een aangepast beheer te komen.

- De flora van het Vijvergebied Midden-Limburg: de laatste jaren is er een actief aankoopbeleid gevoerd door de Vlaamse Gemeenschap en de verenigingen. Het gebied bezit een bijzondere waardevolle flora, zowel van kranswieren als zeldzame hogere planten. Ook de uitgevoerde beheersingrepen worden geëvalueerd.
- Grauwe ganzen en Nijlganzen in Limburg: sinds een tiental jaren zijn de Nijlgans en de Grauwe gans niet meer weg te denken uit het gebied van de Limburgse Grensmaas en koloniseren ze geleidelijk andere gebieden in de provincie. Vanaf 1980 zijn waarnemingen van overwinterende Nijlganzen gedaan. Het eerste broedgeval had in 1982 plaats in Kessenich, momenteel zijn er ongeveer 58 broedparen in Limburg. Het aantal broedparen van de Grauwe gans wordt op 120 geschat.
- De Beverrat: dit dier is afkomstig uit Zuid-Amerika maar wordt sinds de jaren '30 ook in ons land aangetroffen. Sinds begin van de jaren '90 worden de gegevens van de gevangen Beverratten nauwkeurig bijgehouden. Dit vormt dan ook een ideale basis om eens te kijken naar de evolutie van de soort en de verwachtingen.
- Hamsters in Limburg: afgelopen jaar voerde De Wielewaal in opdracht van de provincie een inventarisatie uit in Zuid-Limburg. Hierbij werden grote oppervlakten akkers, in totaal meer dan 1600 ha, onderzocht met wisselend succes. De vrees dat het met de Hamster in België niet goed gaat, werd bevestigd door het onderzoek. Slechts 47 burchten werden aangetroffen.

Wie op de hoogte wil blijven van de toestand van de Limburgse natuur, vindt in het jaarboek zeker zijn gading. Naast de artikels is er ook het uitgebreid literatuuroverzicht met een inhoudelijke beschrijving van 80 artikels die in 1999 verschenen over de Limburgse natuur. Het geheel wordt afgesloten met de jaarverslagen van de verschillende werkgroepen. De onderwerps- en plaatsindex achteraan zorgen ervoor dat eenieder vlot zijn weg vindt in 117 pagina's interessante literatuur.

Geïnteresseerden kunnen het jaarboek bestellen door 400 F (9,92 EURO) te storten op rekeningnummer 000-0400447-31 van het Provinciaal Natuurcentrum, Ontvangsten, Domein Bokrijk, 3600 Genk, met de vermelding LIKONA-jaarboek '99. De vorige jaarboeken zijn nog in voorraad voor geïnteresseerden die de reeks willen vervolledigen. Voor meer inlichtingen kunt u steeds terecht op het LIKONA-secretariaat in Het Groene Huis, Domein Bokrijk, 3600 Genk, tel. 011/26 54 62, fax 011/26 54 55, e-mail: likona@limburg.be, internet: <http://www.limburg.be/likona/>

Paddestoelen in beeld

Door Frank Bos, een KNNV-uitgave

'Paddestoelen in beeld' biedt in kort bestek informatie over de leef- en groeiwijze van paddestoelen, de eetbaarheid en giftigheid en hun rol in de natuur. Daarnaast zijn in dit boekje 21 afzonderlijke soorten paddestoelen beschreven. Deze zijn goed herkenbaar en komen veel voor in Nederland. Op de uitklapkaart achterin staan de 21 besproken paddestoelen overzichtelijk bij elkaar met een fraaie kleurentekening afgebeeld. Een handig zakgidsje voor in het veld! Bedoeld voor iedere natuurliefhebber die méér over paddestoelen wil weten.

ISBN: 90 5011 138 6, 32 p., 10 x 21 cm, geniet, tekeningen in kleur. Prijs: 195 F in de Wielewaalboekhandel.

TE KOOP

Verrekijker Optolyth Alpin 8 x 40. Te koop wegens dubbel gebruik. In perfecte staat. Prijs: 11.000 F

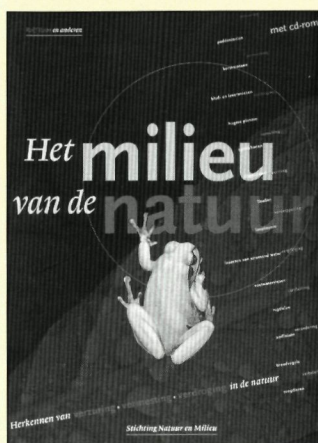
Telefoon 03/666 55 74

e-mail: vansteenvoort.dre@pi.be

TE KOOP

Telelens Novoflex 600 mm + pistoolgreep + opbergkoffer. Vraagprijs: 35.000 F, tel. 059/55 83 42 tijdens de kantooruren. Vragen naar Nathalie of 075/20 88 54 na 18 u en tijdens het weekend.

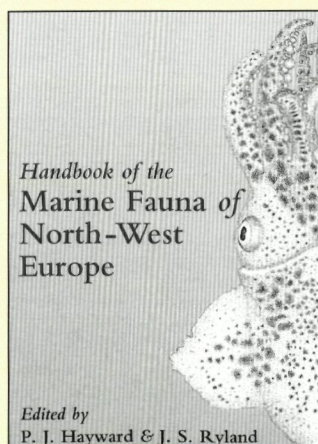
NIEUWS UIT DE BOEKHANDEL

1.890,-

200,-

2.595,-

PLAEUR0247, van Westreenen, F.S. & Kreutz, C.A.J., *De Orchideeën van het Gerendal*, Staatsbosbeheer, 1999, 66 blz., 200 F
 REPEUR0053, Hayward, P.J. & Ryland J.S., *Handbook of the Marine Fauna of North-West Europe*, Oxford University Press, 2000, 800 blz., 2.595 F (leden: 2.336 F)
 VAREUR0177, Roos, R. e.a., *Het Milieu van de Natuur. Herkennen van verzuring, vermesting, verdroging in de natuur*, + CD-ROM, Stichting Natuur en Milieu, 2000, 239 blz., 1.890 F (leden: 1.701 F)

Opnieuw verkrijgbaar:

REPEUR0050, Schops, I., *Amfibieën en Reptielen in Limburg. Verspreiding, bescherming en herkenning*, LIKONA, 1999, 201 blz., 495 F (leden: 446 F)

VOGAME0028, The birds of Hawaii, MUNRO, 1.360 F, leden 952 F
 VOGAME0034, Birds of the Carolinas, POTTER, 1.195 F, leden 837 F
 VOGAZI0001, A pictorial guide to the birds of the Indian subcontinent, AL, 1.495 F, leden 1.047 F
 VOGAZI0003, The book of Indian birds, ALI, 750 F, leden 525 F
 VOGAZI0005, The birds of China, DE SCHAUENSEE, 2.050 F, leden 1.435 F
 VOGAZI0015, The birds of the Philippines, DICKINSON, 3.695 F, 2.587 F
 VOGAZI0061, Field guide to the birds of Southwestern India, DANIELS, 1.295 F, leden: 907 F
 VOGEUR0001, Bird Identification - A reference guide, ADOLFSSON, 1.395 F, leden: 977 F
 VOGEUR0005, Identification guide to European non-passerines, BAKER, 980 F, leden: 686 F
 VOGEUR0057, Kompendium der Vögel Mitteleuropas deel 2 - Passeres, BEZZEL, 2.050 F, leden: 1.435 F
 VOGEUR0099, Bird life of coasts and estuaries, FERNS, 1.995 F, leden: 1.397 F
 VOGEUR0104, Peregrine, FORD, 2.790 F, leden: 1.953 F
 VOGEUR0227, Birds of prey, NEWTON, 2.095 F, leden: 1.467 F
 VOGEUR0234, Naturerlebnis Vögel, NICOLAI, 1.950 F, leden: 1.365 F
 VOGEUR0255, Vogels in Midden-Brabant (Ndl.), POST, 850 F, leden: 595 F
 VOGEUR0263, Sveriges faglar, RISBERG, 995 F, leden: 697 F
 VOGEUR0267, Die Wildenten Europas, RUTSCHKE, 839 F, leden: 587 F
 VOGEUR0271, Rare birds of the British Isles, SAUNDERS, 995 F, leden: 697 F
 VOGEUR0306, Raptors, the birds of prey, WEIDENSAUL, 1.595 F, leden: 1.117 F
 VOGEUR0394, Encyclopedie van vogels, VESELOVSKY, 498 F, leden: 349 F
 VOGEUR0405, Birds of the world: A check list, CLEMENTS, 1.350 F, leden: 945 F
 VOGEUR0427, Goose populations of the Western Palearctic - A review of status and distribution, MADSEN, 2.050 F, leden 1.435 F
 ONGEUR0021, A complete guide to British butterflies, BROOKS, 1.040 F, leden: 728 F
 ONGEUR0028, Les milles-pattes myriapodes, DEMANGE, 2.490 F, leden: 1.743 F
 ONGEUR0059, Butterflies and dragonflies, a site guide, HILL, 595 F, leden: 417 F
 ONGEUR0064, Les fourmis et les plantes, JOLIVET, 2.395 F, leden: 1.677 F
 ONGEUR0090, Ecology and conservation of butterflies, PULLIN, 2.495 F, leden: 1.747 F
 ONGEUR0101, The lepidoptera: Form, function and diversity, SCOBLE, 1.895 F, leden: 1.327 F
 ONGEUR0109, Exkursionsfauna von Deutschland - Band 2/2: Wirbellose: Insekten 2, STRESEMANN, 1.395 F, leden: 977 F
 ONGEUR0117, The biology of butterflies, VANE-WRIGHT, 4.590 F, leden: 3.213 F
 ONGEUR0132, Spiders in ecological webs, WISE, 3.795 F, leden: 2.657 F
 ONGEUR0154, Field guide to the butterflies of Britain and Europe, TOLMAN, 1.195 F, leden: 837 F
 ZOOEUR0039, Threatened mammals, birds, amphibians and fish in Ireland, WHILDE, 695 F, leden: 487 F
 REPAME0001, The venomous reptiles of Latin America, CAMPBELL, 3.650 F, leden: 2.555 F
 REPEUR0011, Der Laubfrosch, GROSSE, 1.090 F, leden: 763 F
 REPEUR0020, Die Säugetiere, Amphibien und Reptilien Luxemburgs, LNVL, 430 F, leden: 301 F
 REPEUR0021, Süßwasserfische, MUUS, 995 F, leden: 697 F
 REPEUR0024, Les poissons, PAXTON, 1.695 F, leden: 1.187 F
 REPEUR0038, Die Amphibien Europas: Bestimmung - Gefährdung - Schutz, NÖLLERT, 1.495 F, leden: 1.047 F
 REPEUR0047, Encyclopedia of reptiles & amphibians, COGGER, 1.999 F, leden: 1.399 F
 VARAZI0002, Naturparadies UDSSR, KNYSTAUTAS, 1.095 F, leden: 767 F
 VAREUR0019, Guides naturalistes des Côtes de France: La Méditerranée - Menton, BOURNERIAS, 950 F, leden: 665 F
 VAREUR0022, Guides naturalistes des Côtes de France: Le Golfe de Gascogne, BOURNERIAS, 950 F, leden: 665 F
 VAREUR0024, Le parc national Suisse, GILLIERON, 2.395 F, leden: 1.677 F
 VAREUR0030, Wolga-Delta - Naturoase zwischen Meer und Halbwüste, HOLZEL, 595 F, leden: 417 F
 VAREUR0035, Der Nestos - Leben zwischen Fluss und Meer, JERRENTROP, 465 F, leden: 326 F
 VAREUR0080, Les Hautes-Fagnes, TAFTEIN, 1.250 F, leden: 875 F
 VAREUR0106, De Kalmthoutse Heide, DE BLUST, 1.695 F, leden: 1.187 F
 VAREUR0119, De Bosplaat - Terschellingers scheppen Europees natuureservaat, VISSER, 895 F, leden: 627 F
 VAREUR0121, Reedbed management for commercial and wildlife interests, HAWKE, 1.295 F, leden: 907 F

Handbuch der Vögel Mitteleuropas (vollgedige reeks, slechts één in voorraad), GLUTZ, 92.911 F, leden: 35.000 F
 Handbuch der Vögel Mitteleuropas (aparte delen), GLUTZ, , leden: 60% korting
 Handbuch der Vögel Mitteleuropas: Registerband, GLUTZ, 1.595 F, leden: 957 F
 Handbook to the birds of Europe, the Middle East and North Africa - 1, CRAMP, 4.995 F, leden: 60% korting
 Handbook to the birds of Europe, the Middle East and North Africa - 9, CRAMP, 4.695 F, leden: 60% korting

KORTINGEN GELDIG ZOLANG DE VOORRAAD STREKT.

Openingsuren Wielewaalwinkel: dinsdag tot zaterdag van 9 tot 12 uur en van 13 tot 17 uur.

Meer dan ooit
heeft de natuur
in Vlaanderen
jouw steun nodig:

Hernieuw tijdig
jouw lidmaatschap en steun
onze aankopen
van reservaten